Ed. **367. Nefndarálit**

um frumvarp til laga um Landsbanka Íslands.

Frá meiri hluta fjárhagsnefndar.

Meiri hlutinn er þeirrar skoðunar, að mál þetta sje ekki svo vel undirbúið, að rjett sje að það gangi fram á þessu þingi. Álítur hann því, að nauðsynlegt sje, að skipuð verði milliþinganefnd i málið, og mun siðar koma fram með tillögu um það. Með skírskotun til sjerstakra álita frá nefndarmönnum meiri hlutans, sem prentuð eru hjer á eftir sem fylgiskjöl, leggur hann til, að málið sje afgreitt með svo hljóðandi

RÖKSTUDDRI DAGSKRÁ:

Með því að ekki þykir rjett að ráða málinu til lykta án frekari rannsóknar, tekur deildin fyrir næsta mál á dagskrá.

Alþingi, 15. apríl 1925.

Sig. Eggerz, form. og frsm. Ingvar Pálmason, fundaskr.

Björn Kristjánsson. Jónas Jónsson.

Fylgiskjal I.

Álit

um frv. til laga um Landsbanka Íslands.

Frá Birni Kristjánssyni.

I.

Eins og kunnugt er, var því frestað þing eftir þing að gera út um það, hvernig ráðstafa ætti seðlaútgáfurjettinum framvegis, og voru síðustu forvöð að gera það á síðasta þingi, til þess að sú ráðstöfun gæti talist framkvæmd i tíma.

En fráfarandi stjórn hafði ekki borið fram neitt frv. um þetta efni í byrjun þings. Þetta varð þess valdandi, til þess þó að hreyfa málinu, að jeg bar fram frv. mitt um seðlaútgáfurjett rlkisins, á þskj. 105 i fyrra, þar sem gert er ráð fyrir, að sjerstök stofnun hafi alla stjórnina á seðlunum og tryggingum þeirra. En eins og á stóð þótti mjer það tiltækilegast, úr því eigi var mögulegt þá í svip að stofna sjerstakan seðlabanka með innlendu fje, sem hefði verið það æskilegasta. En það átti að vera auðvelt að gera það síðar, er efni landsmanna leyfðu. Það er og nauðsynlegt, á meðan bankarnir eru ekki nema tveir, að þeir eigi þurfi að lifa eftir seðlabankareglum. Eigi bankarnir bjer að geta komið atvinnuvegunum að verulegum notum, þá verða þeir að lána talsvert djarfara til þeirra en gerist hjá seðlabönkum, þó auðvitað verði að vera hæfileg takmörk fyrir því.

Uppástunga mín um sjerstaka seðlastofnun var nýmæli að forminu til, en ekki í reyndinni, og stóðu umbúðirnar til bóta. En frv. fjekk enga umbót á þinginu. Jeg lagði því til í nefndaráliti á þskj. 350, að stjórnin legði seðlamálið alt undir álit erlendrar *seðlabankastjórnar*, og engir gátu verið færari til þess nje óhlutdrægari en t. d. stjórn einhvers seðlabanka á Norðurlöndum. Þannig fór landshöfðinginn og að árið 1900, er lög Íslandsbanka voru í undirbúningi. En stjórnir slíkra banka hafa bæði bóklegu og *verklegu* þekkinguna. En auðvitað hlaut árangurinn að velta á því, *hvernig málið yrði borið undir hina útlendu banka.*

Nokkru eftir að jeg hafði borið frv. mitt fram og að það var komið í nefnd, afhenti fráfarin stjórn nefndinni skrifað frv. frá Landsbankanum, þar sem lagt er til, að Landsbankanum sje afhentur seðlaútgáfurjetturinn. Báðum frv. var því næst visað til stjórnarinnar með rökstuddri dagskrá á þskj. 361.

Málið var samt ekki lagt undir erlenda seðlabankastjórn, heldur álit hagfræðingsins prófessors Axels Nielsens í Kaupmannahöfn. Og bankastjórn Landsbankans verður fyrri til en stjórnin, og sendir einn af bankastjórunum til Kaupmannahafnar til að starfa þar að undirbúningi seðlamálsins með þessum ráðunaut. Og ekki sjest, að bankastjórinn hafi haft annað erindi en að halda frv. bankans fram við hann sem frv., er Landsbankinn og landsstjórnin ætlaði sjer að leggja fyrir næsta þing. Prófessorinn hefir því ekki annað að gera en að segja álit sitt um þetta *eina* frv., enda gefur hann þetta álit 29. sept. f. á. Álitið er kurteislega og gætilega samið, og aðallega *almenns* efnis, en prófessorinn varast

að koma nærri einstökum greinum frv. sjálfs. Það sjest greinilega á áliti þessu, að prófessorinn hefir þá ekki verið búinn að sjá andmæli min gegn frv. í fyrra, á þskj. 350, sem var aðalinnlegg mitt i seðlamálinu á því þingi.

Þegar álit prófessorsins um bankafrv. var komið á stað til Landsbankans, sendir stjórnin, 6. okt., þessum *sama* prófessor, Axel Nielsen, bæði frv. til umsagnar, sem fyrir þinginu höfðu legið. Og þar sem prófessorinn var þegar búinn að gefa álit sitt um bankafrv., sem hann mun hafa álitið, að stjórnin ætlaði að bera fram á þessu þingi, þá er ekki nema eðlilegt, þegar hann var að vinna í þjónustu bankans og stjórnarinnar, að hann tali kuldalega um frv. mitt í áliti sinn til stjórnarinnar, dags. 1. des. f. á. En fáir eru gallarnir, sem hann nefnir, og gerir sjer eðlilega ekki far um að benda á, hvernig megi bæta úr þeim.

Jeg verð því að leyfa mjer að rjettlæta frv. mitt og afskifti min af málinu í fyrra á þingi með nokkrum orðum. Orsakirnar til þess, að jeg valdi þá leið, sem frv. bygðist á, voru aðallega þessar:

1. *að* jeg þekti veikleika vorn, enn sem komið er, til að stjórna seðlabanka samkvæmt fenginni reynslu, af því oss vantar kunnáttumenn til þess. Er það öllum kunnugt, að lítið er af gáfuðum, *reyndum* banka- eða verslunarfróðum mönnum hjer á landi, sem hafa fengið nauðsynlegt uppeldi í þeirri grein og mótast hafa af göfugum og áreiðanlegum viðskiftahugsunarhætti, enda of lítil trygging fyrir, að þeir væru valdir í þær stöður, eins og hjer á stendur, þó kostur væri á þeim. Og af því svo stendur á, verður bankafyrirkomulagið og bankastarfsemin að vera sem *óbrotnust*, svo að yfirlitið verði sem vandaminst, því annars er hætt við, að bankastjórnin geti ekki sniðið stakk bankans eftir vexti, hafi ekki á valdi sinu að »*disponera*«, og rati því í ógöngur fyr en varir, eins og reynslan hefir sýnt í báðum bönkunum. Þess vegna verður að forðast *að öllu ægi saman* í einni og sömu stofnun.

   En þetta þekkja útlendingar ekki, og búast því við, að stjórnir bankanna hjer sjeu skipaðar kunnáttumönnum, sem færir sjeu um að hafa þetta nauðsynlega yfirlit yfir hag bankanna og yfir viðskiftaástandið i landinu á hverjum tíma. Og út frá þessari þekkingu gengur prófessorinn sýnilega í áliti sínu um stjórnarfrv., sem fyrir hann var lagt, því skýrt kemur líka fram hjá honum í álitinu til Landsbankans, að alt velti á því, hvernig seðlabanka er stjórnað, og að hversu vel sem seðlabankalög sjeu útbúin, þá komi það ekki að haldi, ef stjórn bankans veldur því ekki að stjórna viturlega og samviskusamlega. Og þetta er hverju orði sannara. En eigi að síður má ómögulega vanrækja að hafa seðlabankalögin í fullu iagi.

2. *að* jeg vildi láta seðlana vera bönkunum óháða, til þess að tryggja seðlana og ríkissjóðinn sem best fyrir slysum af bönkunum, en það hlaut að vera best trygt með því að taka tryggingarnar *að handveði*, ekki samt af handahófi, »*uvraget*«, eins og prófessorinn kemst að orði, heldur trygg handveð, sem formaður seðlastofnunarinnar teldi góð og gild, og endurskoðendur stofnunarinnar. Prófessorinn gengur alveg fram hjá því, að sagt er i 9. gr. frv. míns, að bankarnir eigi að setja að veði »trygg« verðbrjef og vixla. Og í 7. gr. er tekið fram, að fjármáladeild stjórnarráðsins endurskoði stofnunina að minsta kosti mánaðarlega, og á hún, meðal annars, að »grannskoða

tryggingar þær«, sem settar eru að veði fyrir seðlunum. En þrátt fyrir þetta segir prófessorinn, að veðin eigi að takast »uvraget«, eða eins og þau fyrir koma.

Og jeg vil spyrja: Munu slíkar tryggingar ekki koma til að liggja »uvraget« í hinum væntanlega seðlabanka? Frv. gerir ekki ráð fyrir öðru.

3. *að* bankarnir báðir gætu staðið nokkurnveginn jafnt að vígi til þess að styðja atvinnuvegi landsins áfram með seðlunum, og stafaði það meðal annars af því, að jeg óttaðist, að bankanum mundi verða ofurefli að taka við *öllum* seðlaútgáfurjettinum, þar sem sparisjóðsfje bankans, *sem fer sívaxandi*, hefir reynst svo mikið, að bankinn hefir ekki sjeð sjer annað fært en að lána það í allmiklum mæli, að mínu áliti gegn of veikum tryggingum, og sjeð sig þess utan knúðan til undanfarin ár að ávaxta allmikið af sparisjóðsfjenu, alt að 4 miljónum kr. eða meira, annarsstaðar innanlands, fyrir að mun lægri vexti en hann hefir orðið sjálfur að borga sparisjóðsinneigendum sínum. Mjer fanst, að þegar bankinn átti svona örðugt með að ávaxta alt sparisjóðsfje sitt, þá yrði honum enn örðugra að vasast með alla seðlaútgáfuna með öllu því vastri, sem henni fylgir. Á hinn bóginn voru lítil líkindi til, að hinn bankinn gæti *til frambúðar* »rediskonterað« víxla sína með þeim kjörum, sem Íslandsbanki hefir orðið að sæta. En af þessu gæti leitt gjaldmiðilsþurð, á meðan gull og silfur getur ekki verið í umferðinni.

4. *að* það vakti fyrir mjer, að ef Íslandsbanki yrði sviftur allri beinni notkun seðla, þá yrði þar með upphafin skylda hans eða *aðhald* til að hafa útibú í helstu kaupstöðum landsins, og þá líka vafasamt, hvort hann *gæti* haldið þeim útibúum uppi, sem hann varð að setja á stofn vegna seðlaútgáfurjettarins. Og gæti hann það ekki, þá hlyti afleiðingin að verða hrein bankaeinokun á þeim stöðum, og taldi jeg það ekkert gæfuspor fyrir lántakendur eða atvinnuvegina.

5. *að* jeg vissi, að aðalbankastjórn Landsbankans var skipuð *fyrir lífstíð*, sem ekki getur samrýmst hagsmunum nokkurrar þjóðar eða seðlabanka, samkvæmt fenginni reynslu. Þar af leiðir, að stjórnir erlendra seðlabanka eru nú venjulega ráðnar til stutts tíma, eða að minsta kosti með stuttum uppsagnarfresti. Er þetta gert til þess, að seðlabankinn, eða bankastjórn hans, verði jafnan laus við alla flokkapólitík og klíkuskap. Má í því efni benda á, hvernig frændur vorir Norðmenn velja í stjórn og yfirstjórn seðlabanka síns, og er það gert sem hjer segir: Samkvæmt 20. gr. laga seðlabanka Noregs frá 1892 stendur bankinn undir yfirstjórn 15 manna bankaráðs, og undir stjórn 5 bankastjóra. Og hverju útibúi stjórnar 1 bankastjóri og 2 meðstjórnendur, sem eru undirstjórn útibúanna.

Meðlimi bankaráðsins velur Stórþingið til 6 ára, en hvert þriðja ár fer hálft bankaráðið frá, 7 eða 8 meðlimir þess í hvert skifti. Þess utan eru 7 varamenn valdir þriðja hvert ár.

Samkvæmt 22. gr. nefndra laga er formaður og annar formaður bankastjórnarinnar skipaðir af konungi, að fengnum tillögum bankaráðsins. Þeim má segja upp með 6 mánaða uppsagnarfresti, þó þannig, að víkja megi þeim burt fyrirvaralaust, gegn því að fá laun sin næstu 6 mánuði.

Hina bankastjórana þrjá velur Stórþingið til 6 ára. En þriðja hvert ár ganga 1 eða 2 úr stjórninni á víxl. Enn fremur velur Stórþingið 3 varamenn. Svona tryggilega er þar um búið.

6. *að* jeg áleit, að meiri trygging væri fyrir því, að eigi yrði gefið út of mikið af seðlum eða of lítið eins og nú á stendur, eða að of ógætilega yrði lánað, ef sjerstakur vel hæfur maður eða menn, óháðir bönkunum, vektu yfir því, eins og annarsstaðar gerist. Jeg taldi meiri tryggingu í þessari tilhögun en að bankastjórarnir *einir* hefðu alt valdið yfir seðlaútgáfunni, eins og stjórnarfrv. ætlast til.
7. *að* mjer var það ljóst, að ef seðlastofnunin væri *sjerstök*, þá þyrfti ekki að útvega gullforðatryggingu nema fyrir seðlunum *einum*. En ef Landsbankinn ætti að taka við seðlunum, þá mundi hann ekki komast hjá að gulltryggja það fje, sem hann ávaxtar fyrir aðra, að minsta kosti undir eins og seðlarnir eru gerðir innleysanlegir.

Eigi get jeg verið sammála prófessornum um, að verðþensla (Inflation) stafi eingöngu af því, að seðlarnir eru óinnleysanlegir. Það má sannarlega lána of mikið og gefa út of mikið af seðlum, þó þeir sjeu gulltrygðir með $^{3}/_{8}$ af upphæð þeirra. En það er vitanlegt, að því ódýrari sem seðlarnir eru bönkunum og minna gulltrygðir, því meiri hvöt er fyrir þá að gefa út of mikið af þeim, í von um aukinn gróða. Og eins er hitt, að vel *má* lána í hófi, þó að seðlarnir sjeu óinnleysanlegir.

Prófessorinn álítur, að hættan við það að gefa út of mikið af seðlum hverfi við það, að seðlabankinn sje gerður að ríkisbanka, sem hafi minni hvöt til að græða en hlutabanki. En alt fer þetta eftir skoðunum bankastjórnarinnar á hverjum tíma og kringumstæðunum. Hún getur á ýmsum timum verið flokkspólitisk, á öðrum tímum ekki; hún getur ýmist verið andstæð sósialistahreyfingunni, eða henni fast fylgjandi, og þá skoðað fje bankans nokkurskonar almenningseign, og því slept tökunum á því að lána gegn fullgildu veði eða gildri tryggingu. Og svo gæti enn fremur á staðið, að á bankanum hvíldu eitthvert tímabil yfirvofandi stór töp, þungar skuldir o. s. frv. Og ef svo stæði á, lægi þá ekki hættan nærri, þó bankinn sje rikisbanki, að hann geti gefið út of mikíð af seðlum, til þess að auka veltuna sem mest, í von um að geta unnið töpin upp og afborgað skuldirnar?

Jeg mundi telja líklegt, að prófessorinn fjellist á þetta, ef hann væri hjer staddur. En um leið og bankarnir líða eða ýta undir of mikla framtakssemi með of örum lánveitingum, og þar með of mikilli seðlaútgáfu, þá skapa *þeir sjálfir* verðþenslu (Inflation).

Jeg kem svo að aðfinslum prófessorsins við frumvarp mitt. Telur hann:

1. *að* stofnunin standi ekki í *beinu* sambandi við atvinnuvegina, og verði því að skoðast sem nokkurskonar afgreiðsluskrifstofa, sem ekki geti haft nein áhrif með seðlum sínum á hagsveiflur, gengi o. s. frv.
2. *að* seðlastofnunin ætli að taka veðin »uvraget«.
3. *að* stofnunin ætli ekki einu sinni að liggja með gullforðann sjálf, heldur ætli hún að láta bankana geyma hann.

4. *að* jeg ætli að láta tvo bankana keppast um að nota seðlana, en skifti þeim ekki á milli þeirra.

Þetta eru nú athugasemdirnar við frv. *sjálft*, og svara jeg þeim þannig:

1. Það er rjett, að stofnunin átti ekki að standa i *beinu* sambandi við atvinnuvegina; það standa seðlabankar erlendis heldur ekki nema að litlu leyti, samanber frásögn prófessorsins sjálfs, þar sem hann skýrir frá, að seðlabankarnir sjeu nú að verða aðallega »bankar bankanna«. Og það átti stofnun mín einmitt að verða. Og þetta *vald* yfir peningaástandinu, sem prófessorinn leggur svo mikla áherslu á, gat seðlastofnunin ekki haft nema *í nokkrum* mæli, með því að halda aftur af ofnotkun seðlanna, er með þurfti, en þetta vald geta seðlabankarnir erlendis heldur ekki haft nema að nokkru leyti, og það ætti prófessornum einmitt að vera kunnugt nú af dæmum frá Danmörku. Þjóðbankinn danski hefir gert tilraunir til að hindra útlán til nýrra fyrirtækja, og fengið aðra banka í lið með sjer til þess, en það hefir lítið stoðað. Þrátt fyrir þetta hafa Danir lagt út i eitt fyrirtækið af öðru, og fengið fje til þess hjá þeim, sem inni áttu í bönkum og sparisjóðum. Alveg eins gengur það hjer. Bankarnir og landsstjórnin hafa gefið út áskorunarskjal um, að menn skuli forðast að leggja út í ný fyrirtæki, sem heimta veruleg fjárútlát. En á sama ári eru 8 ný botnvörpuskip keypt til landsins. Og bankarnir hafa síðari árin tekið sig saman um að lána ekki til fyrirtækja, svo sem húsabygginga, til þess að forðast að festa fje. En hvað skeður? Reykvíkingar einir byggja hús árið 1923 fyrir kr. 2760156,00 eftir brunabótamati, og þess utan er bygt við önnur hús í bænum, og þau aukin á annan hátt, fyrir um $^1/_2$ miljón króna, eftir því sem áætlað er, og alla peningana sækja húsbyggjendurnir í bankana, þó þeir engin lán veiti.

   Það getur litið nógu vel út á *pappírnum* þetta vald, sem prófessorinn vill láta seðlabankana hafa, en reynslan sýnir, að það er lítilsvert. Og hvernig ætti Landsbankinn að hafa þetta vald sem seðlabanki, sem hafði yfir 23 miljón kr. í sparisjóði 1923, sem eykst hröðum fetum? Og jeg er ekki viss um, hversu holt þetta bankaeinveldi væri í okkar fámenna landi. Prófessorinn telur seðlastofnun mína þýðingarlausa. Hann gætir ekki einu sinni að því, að ef stofnunin er sjerstök, þá þarf þó ekki *að gulltryggja nema seðlana eina.*
2. Viðvíkjandi handveðstryggingunni, sem prófessorinn segir, að stofnunin ætli að taka »uvraget«, hef jeg sýnt fram á hjer að framan, að var ástæðulaus getsök.
3. Viðvikjandi athugasemd hans um, að seðlastofnunin ætti ekki einu sinni að gera svo mikið sem að *geyma* gullforðann, þá er hún á fullum misskilningi bygð, sem sjá má af frumvarpi mínu á þingskj. 105, 9. gr. 4, og athugasemdinni við hana. Er þar átt við, að bankarnir geymi gullforðann og seðlana, *ef seðlastofnunin óski þess.* Og er að eins átt við, að bankarnir leggi stofnuninni til *kjallararúm* fyrir peningaskápa hennar, *ef* hún sjálf hefði of lítið húsrúm til fjárgeymslu. En svo var gert ráð fyrir, að seðlastofnunin afhenti bönkunum smáar upphæðir eftir hendinni, til þess að innleysa seðlana með. Þessi ummæli prófessorsins hafa því einnig við lítið að styðjast.
4. Þá fer prófessorinn mörgum aðfinsluorðum um það, að jeg ætlaði að láta

báða bankana njóta seðlanna, og að nota þá eftir því, sem *viðskifti bankanna á hinum ýmsu timum gæfu tilefni til, til þess að gera viðskiftamiðilinn sveigjanlegri*, sem sjálfsagt var að gera, i staðinn fyrir að skifta seðlunnm ákveðið á milli bankanna, og ræðst hann þar sjerstaklega á sektarrentu bankanna, ef seðlaþrot yrðu. Sektarrentan mátti min vegna falla burt, og hafði jeg nálega felt hana burt sjálfur með breytingartillögu. Eins hefði jeg getað fallið frá að ákveða seðlamagnið árlega *fgrirfram*, en láta í þess stað *heilbrigða* viðskiftaþörf ráða. Og það hefði prófessorinn getað bent á með örfáum orðum, og því sparað sjer alla mælgina um það atriði.

Prófessorinn gerir sjer mikið far um að láta líta svo út, að hjer yrðn 2 seðlabankar, ef báðir bankarnir fengju víxla sina »rediskonteraða« hjá seðlastofnuninni. Þessu getur hann því að eins haldið fram, að hann geti fært mönnum heim sanninn um það, að t. d. Landmandsbanken, Privatbanken og allir aðrir bankar i Höfn, sem »rediskontera« hjá Þjóðbankanum þar, sjeu i raun og veru seðlabankar, af því þeir nota seðla Þjóðbankans. Eða að allir bankar t. d. á Englandi sjeu seðlabankar, af því þeir »rediskontera« vixla sína í Englandsbanka og fá þar seðla út á þá.

En það mun veita örðugt að færa nokkrum heilskygnum manni heim sanninn um þetta, jafnvel ekki Íslendingum. Og hvernig fer um seðlabankana, sem eru að verða »bankar bankanna«, eftir kenningu prófessorsins? Þeir gera þá ekki annað en búa til nýja seðlabanka?

Í sambandi við þetta bendir prófessorinn á það alræðisvald, sem seðlabanki verði að hafa til þess að jafna gengissveiflur o. s. frv., sem hafi leitt til þess, að löndin hafi horfið frá því að gefa mörgum sjálfstæðum bönkum í sama landi sjálfstæðan seðlaútgáfurjett, þar sem hver hafi kept við annan um útlánin og seðlaútgáfuna.

Hjer gæti í fljótu bragði sjeð verið um einhverja átyllu að ræða, en við nánari athugun er það þó ekki.

Prófessorinn hefir rjett fyrir sjer í því, að þetta hefir verið stefnan, að minsta kosti í Evrópu — í Bandarikjunum ekki —, en það liggur í því, að um svo *marga* seðlabanka i hverju landi fyrir sig var að ræða, sem enga samvinnu höfðu. En hjer stendur svo á, að það eru að eins tveir bankar, sem fengju seðlana að *láni gegn veði*, bankar, sem janan hafa komið sjer saman um forvexti, vexti, ómakslaun (Provision) o. s. frv. Og þar sem rjettur þeirra til seðlaútgáfunnar, samkvæmt frumvarpi mínu, náði að eins til *10 ára í senn*, þá virðist engin hætta hefði getað verið á því, að annarhvor bankinn misnotaði seðlana, þvi hann mundi þá missa þessi hlunnindi að fyrstu 10 árunum liðnum. En prófessorinn gætir ekki að þessum mikla mun, og það liggur i þvi, að hann hefir svo lítið sett sig inn i frumvarp mitt og kringumstæðurnar bjer, sem eðlilegt er, þar sem hann virðist skoða að eins hlutverk sitt að finna að frumvarpinu. Og hann gætir heldur ekki að þvi, i hversu veiku glerhúsi sá seðlabanki verður staddur, sem tekur að sjer allan seðlaútgáfurjettinn og hefir að veltufje meira af sparisjóðs- og hlaupareikningsfje en allri seðlaútgáfunni og væntanlegu hlutafje mundi nema, sem ekki er liklegt að verði mikið, eins og til er stofnað. Það virðist útilokað, að slíkur banki geti beitt neinu valdi i þá átt, sem prófessorinn

ætlast til, enda er þetta vald lítilsvirði erlendis, eins og reynslan nú sýnir. Hjer hefi jeg þá skýrt frá þessum 4 atriðum, sem prófessorinn aðallega gerir athugasemdir um *og snerta frv. sjálft*, og sem eru svo mikils virði í hans augum, að hann leggur frv. frá sjer og álítur það ekki ómaksins vert að gagnrýna það meira, eða benda á, hvernig það megi bæta.

En prófessorinn fer því næst að fetta fingur út í skoðanir mínar, *almenns efnis*, sem koma fram i ástæðunum fyrir frv., sem lítið koma því sjálfu við, og eru aðfinslur hans um þessi atriði aðallega fjórar.

1. Prófessornum finst skilgreining mín óþarfi á milli *gjaldmiðilsþarfar* og *viðskiftaþarfar*, og segir jafnvel að hún sje ástæðulaus. Hann vill skoða gjaldmiðilsþörfina og viðskiftaþörfina eitt og hið sama, enda gengur hann út frá óskeikulli bankastjórn. Þetta getur verið rjett, *ef viðskiftaþörfin* er *heilbrigð i hófi*. En undir eins og leiðir skilja, og það gera þær oft, og ekki sist hjer á landi, þar sem menn ganga með svo mikilli ókærni til allskonar framkvæmda og fá lán til þeirra, þá er ekki hægt að kalla gjaldmiðilsþörfina og viðskiftaþörfina eitt og hið sama. Viðskiftaþörfin er ótæmandi og *óseðjandi*, eins og flestir menn þekkja. Og reglulegri forvaxtapólitík, sem prófessorinn leggur svo mikla áherslu á, er örðugt að beita i þessu landi, enda hagar alt öðruvísi til með bankastarfsemina hjer en erlendis. Hjer taka menn lán hversu háir sem forvextirnir eru, og verða oft að gera það, t. d. framleiðandinn. Sje harðneskju beitt með háum forvöxtum, þá gengur það hjer minna út á verslunina en framleiðsluna, af því *sömu* lánsstofnanirnar skifta við þessa tvo atvinnuvegi. En annarsstaðar er þetta meir aðgreint. Forvaxtapólitíkin hjer verkar því oft öfugt við það, sem hún verkar annarsstaðar.
2. Þá finnur prófessorinn veilu í því hjá mjer, að jeg dreg í efa, að það borgi sig fyrir banka hjer að gefa út seðla, ef eigi sje gefið meira út af þeim en *sönn* (heilbrigð) gjaldmiðilsþörf krefur, *ef* sjá á fyrir þvi um leið, að nokkurt rúm sje fyrir gull- og silfurmynt í umferð í landinu, sem jeg tel nauðsynlegt, en hann ekki. Segir hann i skopi, að hann sjái ekki betur en að banki græði á hverjum seðli, sem hann gefi út. Kallar prófessorinn það óþarfa prjál (Luxus) að láta almenning fá gull- og silfurmynt handa á milli í veltufjárfátæku landi.

Að því er fyrra atriðið snertir, hvort borgi sig að gefa út litið af seðlum, þá er það vitanlegt, að seðlaprentun er dýr, og því minna sem gefið er út af þeim, eftir því verða þeir óarðvænlegri. Og á jeg einmitt við það. — Og prófessorinn veit fráleitt, að hjer er enn rekin allvíðtæk vöruskiftaverslun, einkum í sveitum, þar sem seðlar ættu þó helst að staðnæmast, svo lítið er þar notað af gjaldmiðli. En að því er síðara atriðið snertir, að íslensk alþýða hafi enga þörf fyrir gull- og silfurmynt, þá vil jeg leyfa mjer að benda á það, að gull- og silfurmynt er *menningar-* og *sparsemdar*meðal, sem hefir mjög mikil áhrif í þá átt að venja alþýðu á sparsemi, sem virðist engin vanþörf á í þessu landi. Alþýðumenn, ungir ekki síður en gamlir, hugsa sig tvisvar um, áður en þeir láta gullpening úr buddunni fyrir óþarfa, en taka ekki nærri sjer að fleygja skítugum bankaseðli út fyrir óþarfann. Önnur lönd hafa því flest gert sjer einmitt far um á friðartímum að hafa mynt úr góðmálmum í umferð meðal almennings, ásamt

seðlunum, og kosta miklu fje til þess. Auk þess styrkir það seðlabankann í því að geta haldið við hinum löglega gullforða í landinu. Þetta ætti að benda á, að fjármagnsfátækt land þarf, engu síður og jafnvel fremur en riku löndin, að hafa gull- og silfurmynt í umferð meðal almennings. Og loksins vil jeg taka fram, að fjármagnsfátæka landið þarf ríkum löndum fremur að hafa verðmikinn gjaldmiðil, vegna viðskiftanna við útlönd og traustsins þar. Þessu öllu til sönnunar vil jeg leyfa mjer að taka hjer upp skýrslu um myntforða og seðlamagn nokkurra landa um árið 1907, sem hljóðar svo:

	Mynt á mann kr.	Seðlar á mann kr.
England	56	10,83
Danmörk (í gullm. kr. 24,60) ...	35	
Noregur	19	18,46
Svíariki	20	17,98
Austurríki og Ungverjaland ...	30	5,25
Rússland	26	4,33
Spánn	49	
Þýzkaland	77	10,41
Frakkland	127	
Svissland	43	
Ítalia	33	9,56
Holland	63	
Bandaríkin	100	
Kanada	45	
Argentína	87	
Ástralía (ensk)	131	

Jeg sje svo ekki ástæðu til að svara aðfinslum prófessorsins sjerstaklega um enn smærri atriði, en mun athuga þau jafnframt og jeg tala um hin almennu atriði, sem einnig snerta frv. það, sem hjer liggur fyrir.

II.

Jeg hef haldið því fram, að Landsbankanum væri ekki þannig fyrir komið, að auðið væri að afhenda honum seðlaútgáfurjettinn á venjulegan hátt, en að hinsvegar mætti *lána* honum seðla í meiri eða minni mæli, gegn *handveði*. Og þær ástæður hefi jeg fyrir því fært:

1. Að bankinn hefði alt of stóran sparisjóð til þess, þar sem hann í raun og veru er ekki annað en sparisjóður, þó hann sje kallaður banki.
2. Að til þess að veita banka seðlaútgáfurjett hjer þurfi allháa gulltryggingu, og megi hún ekki vera minni en Þjóðbankans danska, 50 %, ef tekið er tillit til legu landsins, einangrunar, og að hugmyndinni um innlausn seðla fyrir gull er haldið, sem auðvitað verður að vera.

3. Ennfremur verður að taka tillit til þess, að lánspólitík Landsbankans síðari árin hefir verið alt önnur en samrýmst geti seðlabanka, þó hann hafi gullforða. En miklum örðugleikum er bundið að breyta viðskiftastefnu banka, nema á löngum tima, að gera t. d. gróðabanka að gætnum og tryggum seðlabanka. Öll undirbygging hans í mörg ár mælir á móti því.

Við þessi meginatriði í skoðunum mínum hefir prófessorinn sitthvað að athuga. Hann kemst þó ekki hjá því að því er fyrsta liðinn snertir að samsinna þvi, að engir seðlabankar hafi sparisjóð, og þá mundi hann og viðurkenna, *að engum sparisjóði í heimi hafi nokkarntíma verið afhentur seðlaútgáfurjettur*, en þannig stendur hjer á, að sparisjóður (Landsbankinn) á að taka við honum. Og prófessornum finst, að þetta sje þó gerlegt, af þvi Landsbankinn sje rikisbanki. Og þó hann í áliti sínu segi frá hinum alment viðurkendu ástæðum til þess, að seðlabankar vilja ekki taka við fje til ávöxtunar, þá reynir hann að draga úr henni síðar i álitinu, og segir þar, að orsökin til þess, að seðlabankar ekki vilji taka við fje til ávöxtunar, muni fremur stafa af *raunverulegri framþróun* bankanna en grundvallaðri andúð gegn slíku fje. En eftirtektarvert er, að prófessorinn staðfestir sjálfur í umsögn sinni, að seðlastofnun, sem að eins hafi viðskifti við bankana, hafi alt það afl í viðskiftum, sem ætlast verður til af seðlabanka. Hann skoðar sem sje, að seðlabankar erlendis hafi þetta afl, og í sambandi við umsögn sína um sparisjóðsstarfsemi Landsbankans segir hann, að enginn seðlabanki reki — svo hann viti — sparisjóðsstarfsemi, og að það sje af þeirri einföldu ástæðu, að fyrirkomulag seðlabanka sje nú, fyrir rás tímanna, orðið það, að þeir sjeu orðnir »bankar bankanna«, þar sem þeir setji seðlana í umferð fyrir milligöngu bankanna. Öldungis eins og seðlastofnun mín átti að gera. Af þessu má sjá, að hugsunargangur prófessorsins er nokkuð undarlegur. Röksemdafærsla hans í þessu efni verður í stórum dráttum á þessa leið:

Sjerstök seðlastofnun verður ekki nógu máttug í viðskiftalífinu, og þess vegna á að leggja seðlaútgáfuna í hendur Landsbankans, sem hefir nægan kraft vegna sparisjóðsstarfsemi hans og viðskifta við einstaka (privat) menn, en að vísu eru seðlabankar erlendis nógu máttugir í viðskiftalífinu þar, þó þeir hafi *enga* sparisjóðsstarfsemi og hafi aðallega að eins viðskifti við banka, en nálega engin viðskifti við »privat«-menn. — Slík hausavíxl í hugsun, sem i þessu liggja, mundu sennilega hafa fengið harðan dóm, ef jeg hefði notað þau.

En svo jeg viki aftur að *framþróunarkenningu* prófessorsins, þá vil jeg leyfa mjer að benda á, að eftirtöldum bönkum mun t. d. frá *upphafi*, er þeir fengu seðla-einkarjettinn, hafa verið bannað að taka á móti fje til ávöxtunar: Finnlandsbanka, Rikisbanka Svía, Svisslandsbanka og Frakklandsbanka. En ekki getur þetta að eins stafað af ástæðum þeim, sem prófessorinn tilfærir, framþróun og þessháttar, þar sem bankarnir eru ekki farnir að starfa, þegar reglan er sett, og var alls ekki ætlað eingöngu að vera »bankar bankanna«. Þetta getur tæplega stafað af öðru en að rikisþing þessara landa hafi þegar á þeirri tíð álitið, að seðlabanki mætti ekki taka við fje til ávöxtunar. Og athugum ennfremur, hvernig þýska ríkisþingið fer að 1875. Í W. Scharlings Bankpolitik, 2. útg. bls. 61—62, er einmitt talað um þetta efni. Þar segir, að það, sem valdi því, að menn eigi

vilji binda mikið af annara fje, sem ávaxtast á, við seðlabanka, sje, að menn óttist, að seðlabankinn leiðist út í að veita ótrygg lán og of löng lán, sem ekki geti samrýmst seðlabanka. Þar segir enn fremur: »Þýsku bankalögin frá 1875 hafa þess vegna að vísu ekki bannað ríkisbankanum að borga vexti af innstæðufje, en þó fyrirskipað, að upphæð slíks innstæðufjár, sem vextir greiðast af, megi ekki nema meiru en stofnfjenu og varasjóði samanlögðu. En svo bætist við, að ríkisbankinn þýski hættir alveg að 3 árum liðnum, eða 1878, að taka við sliku fje, sem heldur ekki getur stafað af *frambróun* á svo stuttum tíma. Hjer hefir maður þá ástæður Scharlings, og koma þær alveg heim við ástæður hagfræðingsins Ivars Hultmans við ríkisbankann sænska, er jeg vísaði til í nefndaráliti mínu í fyrra (þingskj. 350) og hljóðaði svo:

»Það má telja aðalregluna í ákvæðunum (lagaákvæðum seðlabankanna), að það sje ekki leyfilegt að taka á móti fje til ávöxtunar. Í mörgum löndum, þar sem leyft er að taka á móti fje til ávöxtunar, nota bankarnir á engan hátt þessa heimild. Rjett á litið sýnir reynslan þá staðreynd, að ávöxtun utan að komandi fjár gæti þvingað bankana til að veita lán, sem gagnstæð eru tilgangi seðlabanka«.

Það er sýnilegt af þessu, að frambróunarástæða prófessorsins hefir við alt of lítið að styðjast.

Í sambandi við þetta talar prófessorinn um, að jeg hafi lagt alla áherslluna á »Panik«, sem seðlabanki gæti orðið fyrir, er hafi stóran sparisjóð. Óneitanlega getur það komið fyrir, og hefir einmitt komið fyrir á voru landi. Á hjer um bil hálfu ári var sparisjóðsfje rifið út úr Íslandsbanka, er hann varð fyrir blaðaárásunum, er nam um 6 miljónum króna; hafði hann þó ekki það hálfa á við sparsjóðsfje það, sem Landsbankinn hefir nú. Þarna höfum vjer sjálfir reynslluna. Eftir því gæti vel komið fyrir, að úr Landsbankanum yrðu teknar 12 miljónir króna eða meira á jafnlöngum tíma, og jafnvel heimtað gull fyrir þá upphæð, eftir að seðlarnir væru gerðir innleysanlegir. Og eigi verður betur sjeð en að þetta hlyti að valda seðlabanka miklum óþægindum, tjóni og seðlaútgáfu langt yfir heilbrigða viðskiftaþörf.

Jeg minnist á »panik« í ástæðunum fyrir frumvarpi mínu, *en alls ekki í nefndaráliti minu, sem var aðalinnlegg mitt í þessu máli á síðasta þingi.*

Ennfremur hefir komið fyrir hjer á landi, að seðlabankinn var með bráðabirgðalögum leystur frá því að innleysa seðla sína með gulli, þó engri *almennri* »panik« væri til að dreifa.

Prófessorinn segir ennfremur, að ef ríkið taki að sjer seðlaútgáfurjettinn, þá sje engin hætta á því, að seðlarnir eða bankinn missi traustið, og það sje stoð fyrir hann í gengismálinu að hafa sparisjóðinn. Hvers vegna hefir Þjóðbankinn danski ekki breytt stefnu samkvæmt kenningu prófessorsins, með því að fara að taka á móti sparisjóðsfje til ávöxtunar til þess að styðja með gengispólitík sína? Er það ekki af því, að hann leggur lítið upp úr þessu ráði. Og Danir þurfa þó engu síður en vjer að nota öll fær ráð til að laga gengi sitt. Og hvers vegna hafa ríkisseðlabankarnir fjórir í Evrópu ekki gert það?

Vjer höfum nú rætt um þessar tvær ástæður fyrir því, að seðlabanki megi ekki hafa stóran sparisjóð. En við þessar tvær ástæður má bæta þriðju ástæð-

unni, sem sje þeirri, að það eru einstakir menn, sem eiga allan sparisjóð Landsbankans, aðallega Reykvíkingar og nágrenni. Ekki þarf mikið út af að bera með lánspólitik bankans eða afskifti Alþingis af honum til þess, að sparisjóðseigendurnir kjósi heldur að stjórna sínu fje sjálfir en að fela það bankanum. Og hvað tæki þá við?

Kunnáttuleysi vort í meðferð fjár og ýmsar aðrar ástæður benda á, að vjer verðum að sigla með löndum og að oss sje nauðsynlegt að byggja peningastofnanir vorar *á heilbrigðum og alviðurkendum grundvelli.* Og það tekst oss, ef vjer gerum oss far um að notfæra oss erlenda *reynslu.*

Samkvæmt því, sem nú hefir verið sagt, verð jeg að álíta, að prófessorinn hafi verið fullbjartsýnn og of ókunnugur um aðstöðu Landsbankans til að taka við allri seðlaútgáfunni, er hann telur það áhættulaust fyrir Landsbankann og landssjóð að láta seðlabankann hafa yfirgnæfandi sparisjóðsfje og hlaupareikningsfje til að versla með. Að visu bendir hann á, að gullforðatryggingin muni einnig vera nauðsynleg fyrir hlaupareiknings- og sparisjóðsfjenu, og að veltufjeð muni aukast, sem gerir bjartsýni hans afsakanlegri. En hvar er tryggingin fyrir þessu í frv.?

Að lokum vil jeg benda á í sambandi við þetta, að þó bankinn sje rikiseign, þá tjáir ekki að hugsa sem svo: Það gerir ekkert til, þó að seðlabankinn verði fyrir skakkaföllum, því ríkissjóðurinn tekur við. Ríkisseðlabanka verður að stofna þannig, að ríkissjóðurinn *þurfi aldrei að biða tap eða að ganga í ábyrgð fyrir hann.*

Prófessorinn álítur, að það muni verða haldið áfram að nota gullið sem verðmæli í heiminum. En eigi vill hann gera mikið úr gullforðaþörfinni. Hann vill að eins miða hana við gullþörfina, *þegar viðskiftin ganga sinn vanagang.* Vill hafa gulltrygginguna sem minsta. En það segir hið sama sem að prófessorinn sje ánægður með, að landsstjórnin leysi bankann undan seðlainnlausnarskyldunni, hvað lítið sem út af ber. En með því móti verður innlausnarskyldan ekki nema nafnið.

Jeg held mjer sje óhætt að segja, að flestir eða allir seðlabankar vilji sjá sig trygga að geta leyst inn alla, eða því nær alla, seðla sina á örfáum dögum, ef seðlarnir missa traust almennings. Um þetta efni segir í Hages Haandbog i Handelsvidenskab, 4. útg. 1918 bls. 697: »Til en god Seddelcirkulation maa der efter den hidtil gældende Oppfattelse stilles den Fordring, at Banken er i Stand til at indlöse sine Sedler straks paa Anfordring, og dette kan kun sikres ved at Metalbeholdningen er tilstrækkelig stor«. Og vitanlega verður málmforðinn að vera meiri í þeim löndum, þar sem engin gullmynt er i umferðinni, eins og líka bent er á á sama stað í bókinni.

Prófessorinn samsinnir því, að grundvallarhugsunin (principið) sje, að gulltryggja jafnt fje, sem standi inni í seðlabankanum og kalla má eftir án uppsagnar, eins og seðla. Í ástæðum mínum fyrir frumvarpinu talaði jeg ekki sjerstaklega um hlaupareikningsfjeð, hver hætta gæti stafað af því, og finst honum það bera vott um grunnhyggni, að jeg skuli að eins nefna sparisjóðsfjeð. Rjett er það, að á *þessum stað* tala jeg ekki um þetta fje sjerstaklega, en í nefndaráliti mínu, þskj. 350, tek jeg það upp samhliða sparisjóðsfjenu þannig, sem prófessorinn virðist ekki hafa veitt eftirtekt:

»Sparisjóðsfjeð var... 23103977,98
Hlaupareikningsfjeð... ... ... 4840308.52

Samtals kr. 27944286.50«.

En bankans eigið veltufje taldi jeg 2 miljónir króna.

Orsökin til þess, að jeg taldi ekki sjerstaka hættu af hlaupareikningsfjenu fram yfir sparisjóðsfjeð, sem því sjerstaklega þyrfti að gulltryggja, var sú, að í »*praksis*« hafði alveg sami útborgunarmátinn gilt í bankanum fyrir báðar tegundirnar alla tíð frá því er bankinn var stofnaður. Og þeirri venju mundi verða örðugt að breyta. Sparisjóðsfjeð hefir jafnan verið borgað út fyrirvaralaust, eins og hitt fjeð. Og þessari reglu hefir meira að segja verið svo ákveðið fylgt, að hver, sem hefir beðið um »*tjekkbók*« til þess að ávisa á sparisjóðsfje sitt, hefir getað fengið hana orðalaust. En auðvitað hefir prófessorinn ekki vitað um þetta, þegar hann feldi dóm sinn um þetta atriði. Þess utan stendur fje verslana og útgerðarmanna oft inni í sparisjóði.

Átyllu hefir prófessorinn ef til vill til að gera lítið úr gullforða yfir höfuð, því það var álit sumra fjármálamanna rjett fyrir stríðið, að gullið væri óþarft sem trygging fyrir seðlum, en styrjöldin kendi mönnum þó að falla frá þessari skoðun, enda hafa seðlabankar þeir, sem stofnast hafa síðan stríðinu lauk, ekki verið stofnaðir með veikari gullforðatryggingu en áður, svo sem nýr seðlabanki í smárikinu Lithauen, sem tímaritið »Wirtschaftsdienst« 12. sept. 1924, bls. 1232, skýrir frá. Þar segir: »Þess utan er Lit (svo heitir myntin) trygður með 100% gulli og i innieignum erlendis, enda þótt reglugerð bankans krefjist að eins 33% tryggingar. Festa gjaldmiðils Lithauen virðist þannig fullkomlega trygð«.

Þá hefir ríkisbankinn þýski fengið nýja löggjöf 1924, og er gullforðinn þar ákveðinn 40%, þar af 30% í gulli. Ennfremur verður bankinn að setja jafnháa tryggingu fyrir því fje, sem aðrir eiga í bankanum, sem daglega fellur til útborgunar, eða að taka má út fyrirvaralaust, þó sú trygging megi vera i krófum á aðra, sem jafngilda gulli[1]). Um löggjöf þessa hafa helstu fjármálamenn 8 ríkja fjallað, og ætti því að mega álíta, að hinar ríkjandi skoðanir nú í gulltryggingarmálinu kæmu hjer fram. Það verður því ekki annað sjeð en að nýi tíminn fremur herði á gulltryggingaiskilyrðunum en veiki þau. Mjer finst ekki rjett af neinum, og þá ekki heldur af prófessornum, að hvetja til að hafa litinn gullforða. Og að gera það virðist vera sama eðlis eins og þegar bændum kvað nú vera kent, að það sje vitleysa að hafa heyfirningar, *það sje rentutap*. Flestir vita þó, að heyfirningar eru aðaltryggingin (assuransinn) fyrir því, að bændur geti mætt hörðum vetri.

En það er fleira en gullforðatryggingin, sem kemur til greina, er ræða þarf um seðlabankatryggingunа. Gullforðinn sjálfur getur verið í góðu lagi, en lánspólitík seðlabankans í ólagi fyrir þvi.

Mjer hefir þótt rjettast, til gleggra yfirlits, að geyma fram að þessu að minnast á eitt af höfuðrökfærslufyrirbrigðum prófessorsins fyrir því, að Landsbankinn gæti gerst seðlabanki, þrátt fyrir allan sparisjóð sinn. Landsbankastjórnin

1) Finanstidende nr. 48 1924.

hafði í athugasemdum sínum við stjórnarfrumvarpið i fyrra staðhæft, að nú væru skoðanir manna orðnar breyttar um það, að seðlabankar mættu ekki taka við sparisjóðsfje, því ríkisbankinn sænski hefði nú fengið með lögum 1920 heimild til þess. Þessu svaraði jeg í nefndaráliti minu í fyrra á þingskj. 350 þannig, að mjög villandi væri hjer frá sagt, og að hjer gæti ekki verið um venjulegt *sparisjóðsfje* að ræða, heldur fje, sem taka mætti á móti til ávöxtunar með samningi um langan borgunarfrest, enda var það kallað að taka við fje á »*depositionsräkning*, það er *geymslufjárreikning*, eða sem *geymslufje*. Og segi jeg í nefndarálitinu um þetta efni: »Hjer er um misskilning einan að ræða, því i nýútkominni »Bankpolitik«, sem gefin er út 1923, eftir prófessor Axel Nielsen, segir í kaflanum »Svíaríki«: *Að bankinn hafi alls ekki notað þetta leyfi.* Menn skyldu því halda, að þetta *einskisverða* atriði fyrir þetta mál hefði þar með verið úr sögunni. En það er nú öðru nær en svo sje, því enn á að nota þetta atriði sem rök fyrir því, að seðlabanki megi *ótakmarkað* hafa *almennan sparisjóð.*

Umtal prófessorsins um þetta atriði kemur fram á fjórum stöðum í álitinu. Í fyrsta kafla segir svo, á bls. 8:

»Auk þess virtist mjer, er jeg las gögn þau, sem mjer voru send, að það væri einnig fyrst og fremst hugsunin um að fá seðlaútgáfuna í hendur stofnun eins og Landsbankanum, með mikilli sparisjóðsstarfsemi, það sem hafi orðið þyngst á metunum hjá herra Birni Kristjánssyni og gert hann mótfallinn þeirri fyrirætlun að veita Landsbankanum seðlaútgáfurjettinn. Herra Björn Kristjánsson bendir rjettilega á það, að slíkt fyrirkomulag mundi vera undantekning frá þeirri meginreglu, að seðlabankar hafa ekki sparisjóðsstörf með höndum, og hann hefir öldungis rjett fyrir sjer, er hann leggur áherslu á það, að með því leyfi, sem 1920 var veitt sænska þjóðbankanum til að taka við innlánum til ávöxtunar, þ. e. a. s. að taka við innlánum á geymslufjárreikning *(depositionsräkning)* gegn vöxtum, sje það ekki tilætiunin, að bankinn reki venjulega sparisjóðsstarfsemi«.

Í öðrum kafla segir svo, á bls. 8—9:

»Nýjustu sænsk lög snerta ekki málið að þessu leyti. Tilætlunin með lögunum 1920 var eingöngu sú, að gera þjóðbankanum kleift að ná meiri tökum á markaðnum, er nóg væri um peninga, og að styrkja aðstöðu hans meðan svona væri ástatt, en ekki að staðaldri«.

Í þriðja kafla segir svo á bls. 9:

»Eins og sjá má, eru sænsku lögin frá 1920 miðuð við alveg sjerstakar kringumstæður, og ekki er auðið að ályktа neitt af þeim um það, hvort rjett sje eða rangt, að seðlabanki taki að staðaldri við vaxtabæru innlánsfje. Og ennfremur má sjá, að ef þjóðbankinn færir sjer i nyt heimildina í lögum 1920 til þess að draga úr lánveitingum innan þjóðfjelagsins með því að svifta aðra banka sjóði þeirra, þá getur þjóðbankinn vitanlega ekki lánað þetta fje aftur, svo að þvílík ráðstöfun mundi hafa í för með sjer bein útgjöld fyrir bankann. Einnig af þessari ástæðu eiga sænsku lögin frá 1920 ekkert sammerkt við það, er seðlabanki hefir að staðaldri vaxtabært innlánsfje, þar sem bankinn að sjálfsögðu verður þá að lána það fje aftur«.

Og í fjórða kafla, bls. 9 neðarlega, klykkir prófessorinn út með þessari ályktun:

»Þegar menn jafnframt hafa hugfast, hversu mikilsvert hlutverk sú skylda, að halda uppi peningagengi lands, leggur rikisseðlabanka á herðar, að bankanum veitist því auðveldara að ræka þessa skyldu, því traustari tök sem hann hefir á atvinnulífinu, og að menn treysta aðstöðu hans með því að opna honum leið til að taka við vaxtabæru innlánsfje — og þetta sjest á sænsku lögunum frá 1920, sem sett voru einmitt í þeim tilgangi, að styrkja um stundarsakir aðstöðu þjóðbankans á þennan hátt á erfiðum tímum —, þá mun mönnum skiljast, að samkvæmt minni skoðun er ekkert varhugavert í því að veita Landsbankanum leyfi til að veita viðtöku vaxtabæru innlánsfje«.

Og með »innlánsfje« á prófessorinn hjer við *almennt sparisjóðsfje*, því um það er altaf verið að ræða.

Röksemd prófessorsins er þá þessi:

Af því þjóðbanka Svía var leyft 1920 um stundarsakir

a. að taka við ávaxtabæru *geymslufje* — þó ekki *almennu sparisjóðsfje*,
b. *sem hann mátti alls ekki lána út aftur* og
c. sem var *að eins bráðabirgðaráðstöfun*,

þá sjer prófessorinn ekkert athugavert við að heimila Landsbankanum

a. *að* taka á móti *ótakmörkuðu almennu sparisjóðsfje*, á meðan bankinn stendur,
b. *að* greiða fulla vexti af því, og
c. *að lána það út aftur takmarkalaust.*

Og þetta finst honum, að eigi að hafa einu og *sömu verkun á forvaxtapólitíkina.*

Jeg sje ekki betur en að þetta sjeu hrein rökþrot, náskyld þeim, sem drepið var á hjer á undan.

Öll hyggindi rikisbankans sænska í þessu efni voru fólgin i því, að sópa að sjer stórfje rikismanna, með ódýrum vöxtum, **án þess að lána það út aftur,** til þess að takmarka lánsfje annara banka i landinu. Ekkert slíkt gæti Landsbankinn hjer gert. *Ástæðurnar eru því alveg ósambærilegar, eins og allir hljóta að sjá.*

Prófessorinn stiklar á því á bls. 9, að í rauninni geti seðlabanki lánað of mikið, þó hann engan sparisjóð hafi. Já, það er mögulegt. En munurinn er þó sá, að taki seðlabanki við miklu sparisjóðsfje, þá er hann *neyddur til* að lána það út aftur, til þess að firra sig vaxtatapi. En hann er ekki neyddur til að lána með seðlum sínum til ótryggra fyrirtækja, *ef* bankinn er stofnaður sem venjulegur seðlabanki. En sje hann stofnaður á þann hátt, sem hjer er til stofnað, þá verður hann *neyddur til* að lána út sitt mikla sparisjóðsfje, því megnið af því getur þó ekki staðið i verðbrjefum. En það heimtar aukna seðlaútgáfu, eftir því sem sparisjóðsaukningin heimtar og lánin vaxa. Þessar kringumstæður *hljóta því* að hvetja bankann til að lána *ótrgggari lán* yfirleitt en ef bankinn væri að eins seðlabanki. Og þetta hafa öll Evrópulöndin viðurkent, *vegna reynslannar*, nema Ísland, og þó höfum vjer *alveg sömu reynsluna.*

Prófessorinn getur ekki áttað sig á því, að fyrir hafi komið, að bankar veðsetji seðla sína, og segir því á bls. 14, siðustu málsgrein:

»Að því er til hins tekur, að fá lán út á sína eigin seðla, verð jeg fyrst að geta þess, að um það dæmi, sem herra Björn Kristjánsson vitnar í úr banka-

sögu Dana, er mjer ekki kunnugt, enda geri jeg ráð fyrir, að það sje tiltölulega nýtt«.

Út af þessum ókunnugleik prófessorsins vil jeg benda á, að umsögn þessa tók jeg eftir bókinni »Bankpolitik« I, bls. 282, eftir prófessorinn sjálfan, Axel Nielsen, sem útgefin var 1923. Þar stendur um Kurantbankann danska: »lykkedes det dog ikke at styrke Bankens Metalfond væsentligt, og mere og mere drev Banken indpaa at optage Laan, væsentlig gennem sine Direktörer i Udlandet, undertiden med deponering af Banksedler«. Á íslensku: hepnaðist það þó ekki að styrkja myntforða bankans að mun, og þvingaði þetta því bankann meir og meir til að taka lán, aðallega fyrir milligöngu framkvæmdarstjóra sinna i útlöndum, stundum gegn því, að setja seðla bankans að handveði.

Vitanlega var bankinn ekki að veðsetja sína eigin seðla i raun og veru, heldur lánstraust almennings. Þjóðin hefði því vitanlega orðið að innleysa þessa veðsettu seðla, ef bankinn hefði ekki getað gert það sjálfur, þar sem þessi gjaldmiðill var lögþvingaður.

Um leið og jeg skil við þennan kafla vil jeg leyfa mjer að minna á, að hjer er verið að búa til seðlabanka, sem á að halda úti traustum gjaldmiðli fyrir framleiðslu og verslun landsins, og sem á að njóta fulls trausts manna hjer og erlendis. Og ætlunarverk seðlabankans á að vera: »að halda pappírspeningunum, og þar með hinni raunverulegu reikningseiningu í öllum viðskiftum, í fullu verði, eða í jafnvirði við myntaða peninga«.

Til glöggvunar um gullforða, sem venja befir verið að halda í seðlabönkum fyrir seðlum og hlaupareikningsfje, leyfi jeg mjer að taka bjer upp úr Economisk Tidskrift Svía 1913 *meðaltalið af myntforða* seðlabanka í nokkrum löndum 5 árin 1908—1912. Og er hann sem hjer segir:

1.	**Englandsbanki,** mynt alls	130 %
	Þar af í *gulli*	128 %
	Þannig miklu meira en seðlarnir, sem voru í umferð.	
2.	**Ríkisbankinn þýski,** mynt alls	66 %
	Þar af í *gulli*	50 %
3.	**Seðlabanki Frakklands,** mynt alls	81 %
	Þar af í *gulli*	64 %
4.	**Seðlabanki Austurríkis og Ungverjalands,** mynt alls ...	75½%
	Þar af í *gulli*	62 %
5.	**Ríkisbankinn rússneski,** mynt alls	105 %
	Þar af í *gulli*	81½%
6.	**Seðlabanki Ítalíu,** mynt alls..	73 %
	Þar af í *gulli*	66 %
7.	**Noregsbanki,** mynt alls...	39 %
	Þar af í *gulli*	37 %
8.	**Seðlabanki Niðurlanda,** mynt alls	54 %
	Þar af í *gulli*	43 %
9.	**Seðlabanki Svisslands,** mynt alls.	69 %
	Þar af í *gulli*	63 %

10. **Seðlabanki Serbíu,** mynt alls ... ... $54^1/_2$%
Þar af í *gulli* ... ... 41 %
11. **Seðlabanki Búlgara,** mynt alls ... ... 58 %
Þar af í *gulli* ... ... $36^1/_2$%
12. **Ríkisbanki Svía,** mynt alls ... ... 43 %
Þar af í *gulli* ... ... 43 %

Þessir bankar taka þó ekki við fje almennings til ávöxtunar.

III.

Frumvarpið leggur til að gera Landsbankann að ríkisseðlabanka, og tel jeg þá eiga við að athuga, hvort fyrirkomulag ríkisseðlabankans hjer á að líkjast fyrirkomulagi þeirra *að eins fjögra* ríkisseðlabanka, sem til voru í Evrópu um 1912. Auðvitað yrði það alt of langt mál að taka alt með, sem að samanburðinum lýtur, en jeg visa þeim, sem meira vilja vita um það, til bókar, er heitir: »Die Centralnotenbanken Europas« eftir Ivar Hultmann, formann hagfræðisdeildarinnar við sænska ríkisbankann, sem útgefin var 1912, bls. 86—95, 96—101, 102—110 og 165—171.

Ríkisseðlabankarnir voru þá þessir:

1. Ríkisbankinn rússneski.

a. Stofnfje bankans var 50 miljónir rúblna, og var sjóðurinn búinn að ná sinni lögboðnu hæstu upphæð 1901.
b. Bankinn mátti gefa út 600 miljón rúblur gegn 50% gullforðatryggingu. Til gullforðans má telja tjekka á útlönd, erlenda seðla og innieignir i bönkum erlendis. Eigi sjest af þessari bók, hversu mikið af gullforðanum má vera i öðru en gulli.

En af töflunni bjer á undan má sjá, að meðaltal *myntforðans* var 1908—1912 105%, þar af í gulli $81^1/_2$%. Myntforðinn nam því meiru en seðlunum, sem i umferð voru.

c. Bankinn má taka við annara fje til *geymslu*, en ekki má hann greiða vexti af því.
d. Heimabankinn og hver deild hans (útibú) hefir »*forvaxtanefnd*«, sem kveður á um, hversu mikið má lána og metur tryggingarnar fyrir lánunum.

2. Finnlandsbanki.

a. Stofnfje bankans var 25 miljónir finskra marka. Varasjóðurinn átti að komast upp í 15 miljónir finskra marka, en var orðinn 1910 um $48^1/_2$ miljón mörk.
b. Bankinn mátti gefa út í seðlum í mesta lagi 40 miljónir finskra marka fram yfir hinn fastákveðna myntforða, sem á að vera þessi:
   1. myntað og ómyntað gull og myntað finskt silfur. Má þetta aldrei vera minna en 20 miljónir finskra marka.
   2. tryggar kröfur á útlend bankahús.
   3. víxlar þeir, sem bankinn hefir undir höndum á útlönd.

4. Erlendar *obligationir* og rentumiðar í erlendri mynt og erlendir seðlar, sem bankinn á.

Í þessu felst þá gullforðatryggingin fyrir seðlunum, sem út eru gefnir.

Undir sjerstökum kringumstæðum má veita bankanum leyfi til að gefa út alt að 10 miljónum f. marka i viðbót, og veitir rikisstjórnin það leyfi, ef bankafulltrúarnir (bankaráðið) mæla með því. Eins getur ríkisstjórnin, eftir tillögum bankafulltrúanna, tekið 10 miljón f. marka lán erlendis, til þess að gera gullforðann sterkari. Seðlarnir eru innleystir bæði í aðalbankanum og í útibúum hans.

c. Bankinn má ekki taka við fje til ávöxtunar, en að eins til geymslu. En greiða má hann vexti af innieign *erlendra* banka og verslunarhúsa.

d. Bankafulltrúarnir 6 ákveða vexti og ómakslaun (provision).

3. Ríkisbankinn sænski.

Banki þessi er stofnaður 1668, en seðlaeinokun fjekk hann fyrst árið 1904.

a. Stofnfje hans mun hafa verið um 1909 50 miljónir króna, og varasjóðurinn þá 12½ miljón krónur.

b. Bankinn má gefa út 100 miljónir króna í seðlum gegn:

1. Föstum málmforða 40 milj. króna; þar í má telja sænskt og erlent gull, myntað og ómyntað, sem hann á i landinu.
2. Gull, sem bankinn á erlendis, eða sem er á leiðinni til landsins.
3. Innieign erlendis að frádregnum skuldum þar.

Ef bankinn hefir meiri myntforða en 40 milj. krónur, má hann gefa út seðla í viðbót, sem myntforðaviðbótinni nemur.

Tryggingin fyrir seðlunum öllum, að öðru leyti, felst í:

a. Auðseldum erlendum verðbrjefum.

b. Í ríkisskuldabrjefum, í veðdeildarbrjefum fasteignabankans þar, og i öðrum sænskum »*obligationum*«, *sem verðsett eru á útlendum kauphöllum*, í alt að 6 mánaða víxlum, sem greiðast innanlands eða erlendis.

c. Bankinn má taka við annara fje til *geymslu*, en eigi má hann greiða vexti af því, nema erlendum bönkum af innieign sinni, samanber þó heimildina til *bráðabirgða* samkv. lögunum 1920, sem áður er getið.

d. Bankaráðið ákveður vexti, forvexti og ómakslaun (Provision).

e. Bankaráðið kemur saman vikulega til að ræða um *almenn* málefni bankans, *en á hverjum degi* til að rannsaka alla *lánsstarfsemi* hans.

f. Verkefni endurskoðenda er að rannsaka ástand bankans í öllum greinum, svo og einnig að rannsaka, hvernig bankanum er stjórnað og hvort lögum hans, reglugerðum, fyrirmælum bankafulltrúanna, útibústjóra og embættismanna hefir verið fylgt.

Verði þeir varir við einhverja vanrækslu, eða að eitthvað þurfi að umbæta, eiga þeir að aðvara bankafulltrúana 7 um það og skýra ástandið fyrir ríkisþinginu, svo og að gera tillögur sínar um, hvernig úr megi bæta. Þeir eiga að vera ráðunautar bankafulltrúanna, og að gera tillögur sínar, ef bankafulltrúarnir óska þess.

Ef bankafulltrúunum eða bankastjórunum verður einhver yfirsjón á, þá eru endurskoðendur skyldir til að kæra það, ef þeir álíta það nauðsynlegt, o. s. frv.

Endurskoðendur skulu gefa ríkisþinginu skýrslu um niðurstöðuna af endurskoðun sinni. Sjerstaka endurskoðendur velur ríkisþingið til að endurskoða útibú bankans.

4. Þjóðbanki Búlgara.

Búlgaría er eins og kunnugt er fátækt land, sem iðulega hefir átt í ófriði á síðari tímum. Þó er auðsætt, að Búlgarar halda rjetta stefnu í seðlabankamálinu:

a. Lög þjóðbanka Búlgara eru frá 1906, en breytt 1907 og 1911. Árið 1910 var stofnfjeð 10 miljónir Levs (frankar), en samkvæmt lögunum 1911 á það að hækka af arði bankans upp í 20 miljónir Levs. Stofnfjeð getur ríkið aldrei tekið aftur. Varasjóður bankans á að verða 10 miljónir Levs. 1910 var hann orðinn 6¾ miljón Levs. Enn fremur á að stofna sjerstakan varasjóð til að geta mætt töpum. Eiga báðir þessir sjóðir að standa í *erlendum* verðbrjefum.

b. Seðlatryggingin er 33 % í *gulli*, eða 50 % í silfri, og getur stjórnin á hvaða tíma sem er bannað að gefa seðla út á silfurtryggingu.

c. Eigi verður sjeð, að bankinn taki við annara fje til ávöxtunar.

d. Bankaráðið, með samþykki ríkisstjórnarinnar, ákveður hverskonar forvexti, sem eru: gjöld fyrir geymslufje, hlaupareikningsgjald og önnur ómakslaun (Provision), og eru þessir lánsskilmálar á hverjum tíma auglýstir í blöðum.

e. Valin »forvaxtanefnd« ákveður, hversu mikið bankinn má lána yfir höfuð og einstökum firmum. Verði ágreiningur um það milli nefndarinnar og bankastjóranna, sker bankaráðið úr. En í öllum tilfellum verður að leita samþykkis bankaráðsins, ef lán til einstakra firma yfirstígur 100 þús. Levs (franka).

Alveg hið sama *vald* og *verksvið* í þessu efni hafa *bankaráð* og *forvaxtanefndir* í aðalbönkum þessara landa, þó *hlutabankar* sjeu: *Ítaliu, Belgíu, Sviss, Serbíu, Grikklandi, Rúmeníu, Þýskalandi* og *Frakklandi.*

En af því að seðlabankalöggjöf Noregs, Danmerkur og Niðurlanda er á nokkuð annan veg bygð en lög þessara samtals 12 landa, er hjer hafa verið nefnd, þá felst tryggingin í þessu efni að nokkru leyti í öðru fyrirkomulagi, svo sem, að bankastjórarnir eru að eins ráðnir til fárra ára, og hafa því af þeirri ástæðu nauðsynlegt aðhald, að þeir eiga að halda gerðabók yfir daglegar framkvæmdir sínar, sem þeir eiga að sýna bankaráðinu, o. s. frv.

Á Spáni er seðlaútgáfan t. d. takmörkuð með stighækkandi málmforða, og getur hann komist upp í 50% í gulli og 20% í silfri, það er 70%, o. s. frv. Nú er að bera þetta fyrirkomulag þessara fjögra ríkisseðlabanka, sem til voru í Evrópu 1912, saman við fyrirkomulag Landsbankans sem einkaseðlabanka samkvæmt frumvarpi stjórnarinnar. Verð jeg í því efni að vísa til reiknings Landsbankans 31. des. 1923.

a. *Stofnfje bankans:*

Það er örðugt, ef ekki ómögulegt, að vita um það, því svo miklar skuldir hvíla á bankanum, sem eru *vísar*, en eignirnar eigi að því skapi áreiðanlegar, nema verðbrjefin og innieign í bönkum. Eru verðbrjefin þó *innlend* og hafa ekki kauphallargengi erlendis. Þau geta því ekki talist til auðseldra eigna, sem á skömmum tíma má koma í peninga, og gerir það meðal annars lega landsins.

Skuldir bankans voru aðallega þessar 31. des. 1923:

1.	Seðlaskuldin	kr.	750000,00
2.	Krónuseðlar	—	342000,00
3.	Breska lánið 1921	—	2634077,86
4.	Innstæðufje á hlaupareikning...	—	6536416.48
5.	Sparisjóðsfjeð	—	22101835,10
6.	Veðdeildarfje	—	1232106,18
7.	Skuldir við aðra banka	—	7535440,95
	Samtals	kr.	41131876,57

Þetta eru þá skuldirnar hjer um bil, sem á bankanum hvíla, þegar á að gera hann að seðlabanka, um 40 miljónir króna. En eins og kunnugt er, er eignafjeð ekki að því skapi.

Það er að eins innskotsfje landssjóðs ... . kr. 2000000,00
og varasjóðurinn ... ... — 2378889,64
Þar af um 1/4 hluta standandi í fasteign.

Nú er það vitanlegt, að bankinn hefir tapað allmiklu fje og að yfirvofandi töp eru allmikil. Væri nú bankinn gerður upp og útistandandi skuldir og húseignir metnar af óvilhöllum fjármálamönnum, eins og gert var, er hlutabrjef Íslandsbanka voru metin, þá get jeg alls ekki vænst þess, að varasjóðurinn hrykki fyrir rjettmetnum aflöllum af skuldum og öðrum eignum bankans. Útkoman yrði þá sú, að bankinn ætti lítið stofnfje og engan varasjóð. Hvernig ætti bankanum þá, sem seðlabanka, að vera mögulegt að halda t. d. vöxtum hæfilega niðri?

b. Samkvæmt frumvarpi stjórnarinnar má bankinn gefa út eins mikið af seðlum og hann vill, ef hann að eins leggur fram gullforðatrygginguna, 3/8, og *bankastjórarnir einir* mega ráða því, hversu mikið er gefið út, eða hversu mikið þeir lána.

Gullforðinn er talinn að eiga að vera 3/8 af seðlunum, sem hann þó ekki verður fyrst um sinn, ef 45. gr. er haldið óbreyttri. Og ekki er gert ráð fyrir neinni ákveðinni gullforðatryggingu fyrir hlaupareiknings- og sparisjóðsfjenu. Eigi verður heldur sjeð, hvernig gullforðinn á að skapast eða hver á að leggja gullforðatrygginguna fram. Jeg verð að draga í efa, að Landsbankinn hafi *eigið fje* til þess.

c. Bankinn má ótakmarkað taka á móti fje til ávöxtunar í *viðbót* við það, sem hann nú hefir.

d. Framkvæmdarstjórarnir *einir* mega ákveða forvexti, ómakslaun (Provision) og annað þesskonar, sem í felst of lítil vernd fyrir atvinnuvegina og bankann.

e. Og fyrir engri *skylduendurskoðun* er sjeð, nema *töluendurskoðun*. Ofan á þetta bætist svo, að bankinn má reka *allskonar bankaviðskifti* sem seðlabanki, sem erlendum seðlabönkum er ekki leyft. Og nú þegar er velta bankans miklu meiri en hæfilegt þykir annarsstaðar, er miðað er við *eigið rekstrarfje*, hvað þá er allir seðlarnir bætast ofan á.

Jeg finn ekki ástæðu til að tala hjer um frv. sjerstaklega, en læt mjer nægja bendingar þær, er jeg gaf á síðasta þingi á þskj. 350, sem voru þó ekki fullnægjandi. Þó vil jeg geta þess, að 1. gr. frv. er ný. Ákveður hún ætlunarverk Landsbankans framvegis. Greinin er vel samin og ætti ágætlega við i lög um seðlabanka, sem stofnaður væri á venjulegum grundvelli, en jeg sje ekki, að Landsbankinn, sem seðlabanki, geti uppfylt þær skyldur, sem 2. liður þessarar greinar leggur honum á herðar.

Mörg atriði frv. sjálfs stríða þar í móti, þar á meðal verkahringur bankans samkvæmt III. kafla.

Einnig vil jeg drepa á, að *þungamiðja* stjórnar bankans virðist eiga að vera áfram í höndum framkvæmdarstjóranna, en ekki í höndum bankaráðsins, eins og alstaðar annarsstaðar gerist í seðlabönkum, hvort sem þeir eru rikiseign eða hlutafjelagsbankar.

Annars er svo margt við frv. þetta að athuga, og því örðugt að breyta því, nema skrifa nýtt frv. frá stofni. Og vitanlega stafar það af því, að verið er að berjast við að sníða frv. sem best eftir högum Landsbankans, en ekki eftir almennum, alviðurkendum seðlabankagrundvallarreglum; að verið er að reyna að færa bankann í stakk, sem ekki hæfir honum.

Sumir munu líta svo á, að gullforðatryggingin sje ónauðsynleg á meðan seðlabanki ekki leysir inn seðla sína með gulli. Það er hún þó alls ekki. Gullforðinn eykur traust almennings á seðlunum, verkar sem dálítill hemill á útgáfu þeirra, og er enn fremur verðmæt trygging, tilbúin til að vinna sitt ætlunarverk undir eins og innlausn seðlanna er heimiluð.

Bent hefir verið á hag bankans hjer að framan og aðstöðu hans til að taka við öllum seðlaútgáfurjettinum. Jeg sje ekki samkvæmt því, að Landsbankinn geti sett neina gullforðatryggingu með *eigin* fje, eins og jeg hefi áður bent á. Þess vegna verður honum að bætast nýtt fje til þess, og það allverulegt fje. Og ef hann verður ekki nú þegar gerður að *raunverulegum* hlutabanka, með nýju hlutafje úr einhverri átt, þá sje jeg ekki betur en að ríkissjóðurinn verði að leggja honum til svo sem $1^1/_2$ miljón kr. *til að byrja með*, til þess að geta gulltrygt seðlana, fyrir utan álitlega upphæð til tryggingar hlaupareikningsfjenu og sparisjóðsfjenu — en sparisjóðsfjeð eitt mun nú vera orðið um eða yfir 25 miljónir kr. — og hinni nýju verðlausu skiftimynt. Og sú upphæð yrði vitanlega að vera miklu hærri. Annars er ómögulegt að giska á, hversu mikið fje þarf að leggja bankanum, nema *mat* sje á undan gengið, sem sjálfsagt er að fari fram, ef ríkið eða sjóðir eiga að leggja fram nýtt fje, og að hann á að taka við allri seðlaútgáfunni.

Það virðist því vera nokkurnveginn auðsætt, að geti Alþingi ekki fallist á að stofna seðlaútgáfustofnun í likingu við stofnun þá, er jeg lagði til að stofnuð yrði á síðasta þingi, að þá geti tæplega verið um annað að ræða en hreint og

beint að stofna sjerstakan *raunverulegan ríkisseðlabanka*. Að sjálfsögðu yrði landið að leggja honum til gullforða smámsaman, eins og seðlastofnuninni; ætti 1—$1^1/_2$ miljón krónur að nægja fyrst um sinn, og aldrei að þurfa að yfirstíga 2—$2^1/_2$ miljón krónur. Og engir örðugleikar eru á að semja seðlabankalög á *þeim hreina* grundvelli.

Jeg bef nú reynt að skýra þetta mál eftir getu, og niðurstaða mín er alveg sama og í fyrra, að jeg tel Landsbankann alls ekki færan um að taka beint við seðlaútgáfurjettinum, eins og honum er fyrir komið í einu og öllu. En þar sem lög Landsbankans frá 1922 leggja bankanum ekki neina gullforðatryggingarskyldu á herðar, þá myndi eina úrræðið vera að veita Íslandsbanka fyrst um sinn undanþágu frá því að innleysa meira af seðlum sínum en komið var 1. okt. f. á., með því að sá banki á þó löglega gullforðatryggingu. Ætti sú undanþága að gilda þangað til búið er að stofna hinn nýja seðlabanka og að útvega nauðsynlegt gullforðalán til þess.

Vera má, að sumum finnist að þetta land hafi enn þá of litla veltu til þess að bera uppi 3 banka. Lík skoðun kom fram 1903, er Íslandsbanki var stofnaður. Nú hafa menn reynsluna að baki sjer í þessu efni, sem sýnir, að við stofnun Íslandsbanka færðist alveg nýtt líf í atvinnuvegina, sem hefir haft þær afleiðingar, að þar sem útflutt vara nam árið 1903 tæpum 9 miljónum króna, er óhætt að telja hana nú að minsta kosti 50 miljónir króna í meðalári. Það virðst því ástæðulaust að draga í efa, að nýr *seðlabanki* gæti komið að miklum notum fyrir þjóðina, og ekki síst fyrir bankana sjálfa, ef starf hans yrði aðallega að skifta við þá, eins og seðlastofnuninni var ætlað að gera. Verði ekki horfið að því ráði að stofna sjerstaka seðlastofnun eða banka, þá ætti fresturinn til að innleysa seðla Íslandsbanka að veitast helst eigi til skemri tíma en t. d. 5 ára, en á því tímabili mætti, ef skynsamlega er að farið, búast við, að lausar skuldir landsins væru greiddar, gengi krónu vorrar að hafa nálgast meir gullverðið en nú og að þá verði búið að greiða að fullu 3 af gömlu lánum ríkissjóðsins, og allmikið af öðrum föstum lánum. Gullforðakaupin ættu þá að verða ljettari ríkissjóðnum en nú eru þau. Og þetta væri sú *eðlilegasta og skynsamlegasta* meðferð málsins eins og á stendur.

Að lokum vil jeg leyfa mjer að benda á, að *seðlabankalög* vor eru þau einu lög, fyrir utan stjórnarlög vor, sem búast má við, að prentuð verði á útlendum málum, eða að minsta kosti aðalkjarni þeirra með skýringum. Það hefir því ekki litla þýðingu, að þau líti tryggilega út og að þau stingi ekki mjög í stúf við annara landa lög í þessu efni.

Þar sem hjer er um *framtíðar*seðlabankalöggjöf að ræða, hefi jeg álitið rjett að bera hana saman við samskonar löggjöf annara landa eins og hún var fyrir styrjöldina miklu, því á bráðabirgðafyrirkomulagi er ekkert að byggja.

Jeg leyfi mjer svo að vísa til dagskrár meiri hluta fjárhagsnefndarinnar, sem borin verður fram samkvæmt sameiginlegu nefndaráliti meiri hlutans.

Alþingi, 8. apríl 1925.

Björn Kristjánsson.

Fylgiskjal II.

Álit

um frumvarp til laga um Landsbanka Íslands.

Frá Ingvari Pálmasyni og Jónasi Jónssyni.

I.

Það eru nú liðin nokkur ár síðan þingið ákvað, að Íslandsbanki skyldi byrja að skila landsmönnum aftur seðlaútgáfu þeirri, er þingið afhenti þessu erlenda hlutafjelagi laust eftir aldamótin, í notum þess, að hinn erlendi banki færði þá inn í landið ofurlítið nýtt fjármagn. Síðan þá hefir seðlaútgáfan verið í einskonar útlegð. Fæstum mun hafa komið til hugar, að nokkur vandi yrði að ráðstafa seðlunum, þegar þeir kæmu aftur undir íslensk yfirráð. Flestum mun hafa þótt sjálfsagt, að þá yrði landsins eigin banka falin útgáfa og umráð seðlanna.

Eftir að sú ákvörðun var tekin, að Íslandsbanki skyldi afhenda seðlana, liðu svo nokkur missiri, að engin tilraun var gerð að koma skipulagi á seðlamálið. En í fyrra afhenti landsstjórnin fjárhagsnefnd Ed. frv., sem Landsbankastjórnin mun hafa samið. Var þar gert ráð fyrir, að Landsbankinn tæki við seðlaútgáfunni, jafnótt og hún losnar frá Íslandsbanka, enda hefir Landsbankinn farið með seðlaútgáfu landssjóðs til bráðabirgða. Jafnframt var gert ráð fyrir töluverðri breytingu á skipulagi Landsbankans.

Meiri hluti fjárhagsnefndar ákvað á síðasta þingi að fresta málinu um eitt ár og fela stjórninni að rannsaka það betur. Tveir úr fjárhagsnefnd (I. P. og J. J.) vildu gjarnan, að málið kæmi til umræðu í þinginu, og helst í báðum deildum, þó að það yrði ekki afgreitt þá, til þess að stjórnin gæti tekið tillit til þeirra skoðana, er fram kæmu í þinginu. Með þeim hætti hefði þjóðin öll fengið tækifæri til að ræða málið. Úr þessu varð þó ekki. Dagskrá meiri hlutans um að vísa málinu til stjórnarinnar var samþykt, og breytingar þær á skipulagi Landsbankans, sem I. P. og J. J. höfðu boðað, að þeir myndu flytja við 3. umr., gátu ekki komið fram, því að málið stöðvaðist við 2. umræðu.

Hinn nýi fjármálaráðherra (J. Þ.) tók að sjer að undirbúa málið. Ljet meðal annars í ljós, að hann myndi bera málið undir sænska sjerfræðinga í bankamálum.

Engar umræður hafa orðið um málið í blöðum eða á mannfundum. Og stjórnin sýnist lítið hafa gert við það, fyr en komið var fram á haust. Stjórn Landsbankans hafði sent frv. til umsagnar hagfræðisprófessor við Kaupmannahafnarháskóla, hr. A. Nielsen, og fengið aftur svar hans. Fjármálaráðherra hefir liklega sjeð þetta svar og getist vel að því. Niðurstaðan verður sú, að hann sendir frv. einmitt til þessa manns, sem áður er búinn að lýsa yfir skoðun sinni um málið. Krabbe skrifstofustjóri sendir einnig álit til stjórnarinnar, og eru þar einstök atriði, sem undirrituðum nefndarmönnum þykja mjög til bóta, borið

saman við aðrar hliðstæðar tillögur um skipulag Landsbankans. Verður við umræðurnar vikið að áliti hans.

Hins vegar lagðist fjármálaráðherra alveg undir höfuð að leita til hinna sænsku sjerfræðinga, eða þjóðbankanna á Norðurlöndum. Mátti þó minnast þess, að þegar Íslandsbanki var stofnaður, hafði stjórnin leitað til Þjóðbankans danska, og hann gefið ráð og bendingar, sem hefðu mátt verða Íslendingum til allmikils gagns.

Í þingbyrjun leggur fjármálaráðherra frv. fyrir þingið og lætur fylgja með álitsskjal hr. Nielsens og Krabbes. Frv. var í aðalatriðum hið sama og árið áður, en þó gerðar víða breytingar, sem nálega allar stefndu í þá átt, að auka til stórra muna þá annmarka, sem frá upphafi höfðu verið á frv. að því er snerti skipulag Landsbankans, ef hann varð seðlabanki.

Nefndin hefir haft fjölmarga fundi um málið og rætt það ítarlega. Síðan hafa bankastjórar beggja bankanna komið á fund nefndarinnar og J. Þ. fjármálaráðherra. Við þessa meðferð málsins og allan aðdraganda þess hefir það orðið ljóst, að hjer var um að ræða langþýðingarmesta þjóðmálið, sem nú er á dagskrá, og að framtíð og fjárhagslegt sjálfstæði þjóðarinnar getur að miklu leyti verið háð úrlausn þess.

Af ritgerðum annara nefndarmanna (B. K. og S. E.) munu sjást rök, er þeir telja fyrir því, að seðlaútgáfan sje betur komin bjá sjerstakri seðlastofnun eða væntanlegum fasteignabanka heldur en hjá Landsbankanum.

Við undirritaðir leiðum hjá okkur, að þessu sinni, þann hluta málsins, en tökum til meðferðar annmarka þá á skipulagi Landsbankans, sem við teljum leiða af hinni fyrirhuguðu breytingu, ef bankinn tekur að sjer seðlaútgáfuna með þeim skilyrðum, sem gert er ráð fyrir í stjórnarfrv. Þar sem meiri hluti fjárhagsnefndar vill, að málið sje betur rannsakað og rætt með þjóðinni, er tilgangurinn sá, að skýra alhliða frá meginefni málsins. Síðan er gert ráð fyrir sjerstakri nefndarskipun, að leitað verði álits þjóðbankanna á Norðurlöndum, og að málið verði rætt sem allra almennast manna milli og á mannfundum bjer á landi áður en endanleg ákvörðun er tekin. En þar sem nefndin skýtur málinu þannig undir rannsókn, leiðir af sjálfu sjer, að henni getur ekki komið til hugar að kveða upp endanlegan úrskurð, fyr en hin ítarlegasta rannsókn hefir gefið traustan grundvöll að byggja á.

Framtíðarúrræðin um skipun seðlamálsins sýnast vera að eins þrjú:

1. Að Landsbankinn hafi seðlana.
2. Að fasteignabanki hafi þá.
3. Að stofnaður verði sjerstakur seðlabanki.

Fjórða úrræðið, að Íslandsbanki haldi áfram að vera seðlabanki, virðist, að vonum, ekki koma til mála. Engar raddir hafa um það heyrst í þinginu eða annarsstaðar. Þegar menn fara að mynda sjer fastar skoðanir um lausn seðlaútgáfunnar, er varla nema um þessar þrjár áðurnefndu leiðir að ræða.

Við undirritaðir nefndarmenn ljetum í fyrra í ljós þá skoðun, er seðlamálið var til umræðu í þinginu, að við vildum gera allítarlegar breytingar á frv. um Landsbankann, eins og það lá þá fyrir, ef bankinn ætti að taka við seðlaútgáfunni. Síðan hefir frv. tekið ekki allfáum breytingum til verri vegar. Munum

við því nota tækifærið til að sýna fram á, hvílík þjóðarhætta gæti verið fólgin í því að samþykkja frv. stjórnarinnar óbreytt eins og það liggur nú fyrir þinginu.

Landsbankinn hefir hingað til verið alþjóðareign og verið álitinn fjöregg þjóðarinnar í fjármálaefnum. Landsbankinn hefir yfirleitt skilið hlutverk sitt rjett og verið vörður fjárhagslegs sjálfstæðis landsmanna. Landsmönnum hefir líka þótt vænt um banka sinn og treyst honum vel. Á krepputimunum hefir sparisjóður bankans farið sívaxandi, af því sparifjáreigendur hafa talið þar öruggast traust. Þjóðin öll stæði í ábyrgð bak við þennan banka og skuldbindingar hans.

Nú á þetta að breytast. Bankinn á að verða hlutafjelag og ekki rekinn á ábyrgð landsins, heldur eins og hvert annað sjálfstætt gróðafyrirtæki. Slík breyting myndi vafalaust skaða álit bankans og draga úr trausti margra sparifjáreigenda, ef menn yfirleitt trúa því, að landssjóður gæti nokkurn tíma látið vera að greiða skuldir bankans, ef svo illa tækist til, að hann yrði einhverntíma gjaldþrota.

Í öðru lagi er auðsjeð, að hlutabrjef bankans myndu að eins lenda í höndum stórefnaðra manna eða braskara. Samkvæmt 2. gr. frv. er hver hlutur 10 þús. kr. að nafnverði. Hlutirnir yrðu þannig á höndum mjög fárra manna, sem auðveldlega gætu myndað hring til að ná fullkomlega tökum á bankanum og nota hann eftir því, sem fjesýslumönnum þessum þætti best henta hagsmunum sinum.

Þessu gróðafjelagi á að afhenda seðlaútgáfurjettinn í hálfa öld. Þar sem margir einstakir menn og stofnanir yrðu eigendur hlutabrjefanna, myndi því verða haldið fram, að Alþingi mætti engu hagga um skipulag bankans í hálfa öld, hversu miklar misfellur sem yrðu á ráði hans, ef ekki varðaði formlega við lög. Sjest af þessu, hve geysiþýðingarmikið það spor er, sem hjer á að stíga.

Nú sem stendur eru seðlar landssjóðs ekki gulltrygðir, og má við það una sem bráðabirgðalausn, ef stilt er í hóf með seðlaútgáfuna, eins og gert mun hafa verið síðan Íslandsbanki byrjaði að draga saman seglin. En í framtíðinni verður að gera ráð fyrir innleysanlegum seðlum og öruggri tryggingu. En á þessu er nokkur misbrestur. Í 9. gr. er gert ráð fyrir, að gefa megi bankanum um tveggja ára skeið undanþágu frá tryggingarskilyrðunum, og gæti það orðið misbrúkað.

Í 6. gr. er heimilt, að innieign bankans erlendis megi að nokkru leyti skoða sem gullforða, og í 44. gr. er rýmkað um þessa undanþágu um stundarsakir. Alt þetta stefnir i sömu átt, að slaka á klónni um þá einu lögtryggingu, sem reynslan hefir sýnt, að er verulegur hemill á seðlaútgáfu, nefnilega að hafa jafnan bak við seðlana fastan forða af góðmálmum.

Fjármálaráðherra hefir gert tvær stórbreytingar á frv. m. a., sem mjög mun orka tvímælis um. Önnur er sú (19. gr.), að landssjóði er nálega varnað að hafa skifti við bankann, aðeins þriggja mánaða víxla, eins og um óreiðufyrirtæki væri að ræða. Svo sem til uppbótar á Landsbankinn að missa einkarjett þann, er hann fjekk fyrir nokkrum árum, að geyma sparisjóðsfje rikissjóðs og almennra stofnana. Ef hjer verður komið á fót fleiri bönkum en Íslandsbanka, sem eru einkafyrirtæki, geta þeir kept um að geyma fje opinberra sjóða, og það orðið til tjóns í höndum misjafnra forráðamanna.

Þá hefir þótt hlýða að gera þá breytingu á æðstu stjórn bankans, að

skapa nýtt bankaráð, skipað 5 mönnum, sem til samans kosta bankann c. 15 þús. krónur á ári. Ef gagn ætti að verða að slíku bankaráði, yrði valdi þess og verksviði að vera alt öðruvísi farið en frv. gerir ráð fyrir.

Nú hefir verið rakin saga þessa máls og drepið stuttlega á þær stórvægilegu breytingar, sem ráðgerðar eru á Landsbankanum um leið og hann verður seðlabanki. Liggur þá næst að kryfja nánar til mergjar þessar einstöku breytingar, og að því loknu draga saman helstu niðurstöður eins og málið horfir nú við.

II.

Höfuðbreytingin á Landsbankanum, sem stjórnarfrv. gerir ráð fyrir, er sú, að bankinn verði hlutafjelag, en ekki þjóðareign, og að einstakir menn, fjelög og stofnanir geti eignast alt að helmingi hlutafjárins. Fje þessu fylgir mikil ágóðavon, en að svo komnu er eigendum þess ekki ætluð bein íhlutun um stjórn bankans.

Tvær ástæður sýnast hafa valdið þessari ráðabreytni bjá þeim, sem að frv. standa. Stjórn Landsbankans telur of lítið fast fjármagn standa á bak við hin sívaxandi innlög bankans. Landið lagði bankanum upprunalega ekki til annað fje en hálfa miljón í óinnleysanlegum seðlum. Þessir seðlar, með síðari viðbót og krónuseðlunum, eru nú orðnir um eina miljón króna. Með lögum frá 1913 leggur landssjóður bankanum til 2 miljónir á 20 árum. Þetta er hið eiginlega stofnfje bankans. Nú vildi Landsbankastjórnin í fyrra gera kleift að auka þetta fje um helming með almennu hlutaútboði innanlands. Er svo að sjá, sem bankastjórnin hafi talið örvænt um, að landið gæti lagt fram meira stofnfje en komið var, og að eina ráðið væri að gefa fjesýslumönnum færi á að leggja peninga fram í stofnsjóð bankans. En til að lokka þá til framlaganna er þeim gefinn mikill kostur á gróða, svo að fyrir þjóðina má telja slíka kosti fullkomið neyðarbrauð. Verðlaun höfuðstólsins eru samkvæmt stjórnarfrv. sem hjer segir:

1. 6% af hlutafjenu. Síðan er $^1/_3$ af því, sem eftir er, lagt í varasjóð.
2. Þá eru 2% af því, sem eftir er, greitt til hluthafa.
3. En þetta er hluthöfunum ekki nóg. Ef illa lætur í ári, getur svo farið, að þeim sje ekki ætíð trygð 8% af fje sínu. Þess vegna eru næstu 20% af gróða bankans lögð í svokallaðan *jöfnunarsjóð*. Ætlunarverk hans er að bæta hluthöfunum það, sem á kynni að vanta 8% í vondu árunum.
4. Að síðustu fá hluthafar fimta hluta þess, sem þá er eftir, en landssjóður $^4/_5$. Hann kemur seinast í röðinni, eftir að búið er að tryggja gróðamennina, sem í bankann leggja, svo að vinningur þeirra sje líka öruggur, þó að vond ár komi fyrir bankann.

Hluthafarnir fá altaf, hvernig sem árar, 8% af fje sínu. Í góðæri skiftist þar á ofan milli þeirra mikið fje, svo að sumir kaupsýslumenn í bænum hafa látið sjer um munn fara, að með vaxandi fjárafla bankans gæti ágóðinn af hlutunum orðið 18—20%. Ef aðeins er litið á þessa breytingu frá peningalegu sjónarmiði, þá er hún tæplega verjanleg. Hið fátæka land á að bæta úr fjárskorti sinnar helstu peningastofnunar með því að fá lánað fje með okurvöxtum, jafnvel þvílíkum kjörum, að höfuðstóllinn gæti endurborgast að fullu á fáeinum árum.

A. Nielsen virðist hafa verið of ókunnugur íslenskum staðháttum, eða

ekki haft glögt auga fyrir hinni leyndu, sívaxandi yfirdrotnun fjármagnsins nú á dögum, til að vara við þessari hættu. Aftur hefir Krabbe skrifstofustjóri skilið vel, hvilík hætta er hjer á ferðum, og lagt til, að einstakir gróðamenn yrðu með öllu útilokaðir frá að eiga hluti í bankanum, og bent á þá leið, að fá mætti fje þetta frá opinberum sjóðum.

Fjármálaráðherra hefir eilítið tekið þetta til greina, og nefnir nú innlendar »stofnanir« í 2. gr. frv. En það er aðeins heimild, og hversu með yrði farið, er algerlega á valdi fjármálaráðherrans, því að hann tilnefnir meiri hluta bankaráðsins. Eftir að fjárhagsnefnd klofnaði hefir þm. Vestmannaeyja gert breytingartill. í þá átt, sem bendingar Krabbes hníga að, og er það vitaskuld rjett spor í áttina, ef sú leið verður farin, að einhver annar en landssjóður fær að kaupa hluti í bankanum.

Meðan stóð á nefndarstörfum benti annar af undirrituðum (I. P.) fjármálaráðherra á hættu þá, er hann taldi stafa af því að selja einstökum gróðamönnum hlutabrjef bankans. Taldi ráðherrann vel geta komið til mála, að landið legði fram allan hlutafjáraukann. T. d. þær tvær miljónir af enska láninu, sem landið hefir lánað Landsbankanum, en endurborgar til útlanda á 30 árum. Frá sjónarmiði þeirra, sem vilja ekki breyta skipulagi Landsbankans nema sem allra minst, er þessi leiðin best, jafnvel mun betri en úrræði Krabbes, sem áður er að vikið.

Nú hefir verið sýnt, hversvegna landsbankastjórnin hefir leiðst til að benda á leið til fjefanga fyrir aukinn stofnsjóð bankans, leið, sem í framkvæmdinni myndi reynast þjóðinni bæði dýr og hættuleg. Jafnframt er sýnt, að skrifstofustjóri Krabbe og fjármálaráðherra (J. Þ.) hafa síðar sjeð úrræði til að ná auknu stofnfje bankanum til handa á annmarkaminni hátt, annaðhvort með því að festa þar fje opinberra sjóða eða með enska láninu að því leyti, sem nokkur hluti þess stendur í bankanum. Þá hefir og komið í ljós í samtali við stjórn Landsbankans, að hún telur mun betra, ef unt er að fá hlutafjeð öðruvísi en með almennu útboði.

En bak við breytinguna á bankanum, hlutafjelag háð hlutafjelagslögunum frá 1921, í stað landsfyrirtækis, liggur önnur hugsun, nefnilega sú, að gera bankann að sjálfstæðri gróðastofnun, í raun og veru óháðan þingi og stjórn, að fráteknum bitlingum þeim, sem hver setufrek stjórn getur úthlutað, sem sje bankaráðsembættum til 6 ára. Þessi breyting hefir, að því er virðist, verið efst í huga fjármálaráðherra (J. Þ.) er hann endursamdi frv. Hann tekur skýrt fram, að bankinn skuli vera hlutafjelag, og eftir því, sem lög hans sjálfs leyfa, háður hlutafjelagslögunum. Hann ætlast til, að landið beri enga ábyrgð á fjárreiðum bankans, nema að því leyti sem það hefir lagt bankanum til stofnfje. Bankinn nýtur heldur ekki þeirra hlunninda að geyma almannafje, nema eftir því, sem forráðamönnum þess þóknast. Landið er fyrir sitt leyti nálega útilokað frá skiftum við bankann með stofnlögunum, samhliða því, að landið afhendir bankanum seðlafúlguna til 50 ára. Bankinn á þannig að verða nálega gagnslaus fyrir ríkið sjálft, óháð gróðastofnun, sem getur því auðveldlegar látið einstöku fjesýslumönnum eða gróðafjelögum í tje veltufje til fyrirtækja sinna.

En það er ekki nóg, að þessi stofnlög bankans gera Landsbankann að

gróðafyrirtæki, sem fyrst og fremst sækist eftir eigin hagnaði, án tillits til alþjóðarvelferðar. Með stofnlögum þessum er leitast við að skorða bankann í föstu móti, a. m. k. í hálfa öld, svo að þjóðin, þingið og stjórnin geti þar engu um þokað. Hinir einstöku menn eða stofnanir, sem hafa keypt hin arðvænlegu hlutabrjef, hafa í bankalögunum fengið sjerrjett sinn trygðan, meðan hlunnindin vara. Af því Íslandsbanki er hlutafjelag, en ekki ríkiseign, er hann varinn fyrir öllum kröfum um að taka sjerstök tillit til þjóðarhagsmuna. Hann má hugsa um sig einan. Meiri hluti þingsins í fyrra og nú vill gera Landsbankanum að skyldu að hlynna að landbúnaðinum, með því að leggja fram nokkurt fje í verðbrjef Búnaðarlánadeildar og Ræktunarsjóðs. Enginn nefnir Íslandsbanka í því sambandi enn sem komið er. Hvers vegna ekki? Hann gæti engu síður lagt fram fje til ræktunar en Landsbankinn. Honum bæri engu síður skylda til þess, sökum hinna margháttuðu hlunninda, sem hann hefir notið fyr og síðar. En af því hann er einkafyrirtæki, getur þjóðfjelagið að eins veitt honum hlunnindi og rjettindi, en ekki krafist launa í staðinn. Það er mjög undarlegur hugsunarháttur, að vilja nota það tækifæri, þegar seðlarnir koma heim úr útlegðinni, til að kasta Landsbankanum sjálfum með seðlaútgáfurjettinum undan umráðum og áhrifum þjóðfjelagsins og gera hann að óháðri gróðastofnun.

Þá er eftir þriðja hliðin á hlutafjelagsfyrirkomulagi bankans. Hluthafarnir eiga ekki að hafa nein áhrif á stjórn hans, enginn hluthafafundur að koma til skjalanna o. s. frv. En hver segir, að svo yrði til lengdar? Hlutirnir verða allir svo stórir, að þeir einir, sem mikil fjárráð hafa, myndu kaupa þá (10 þús. hver). Flestir hluthafarnir yrðu vitanlega hjer úr bænum, eða sama sem allir. Hvað hindrar þessa menn frá að sameina sig um að ná í sínar hendur valdi yfir Landsbankanum? Þeir myndu von bráðar koma til þingsins og biðja um hluthafafund og atkvæðisrjett. Og ef meiri hluti bankaráðsmannanna væri hlutafjáreigendur, sem vel getur komið fyrir, myndi þeim vera ljúft að mæla með slíkri umbót við flokksbræður sina á þingi og væntanlega fá þar áheyrn áður langt um liði.

Eitt dæmi úr islenskri bankasögu sannar, hve auðvelt hefir reynst fyrir fjármagnshlutabanka að leika með þingið, ef um gróðavon var að ræða fjármagninu til handa. Þegar Íslandsbanki var stofnaður, lofuðu forgöngumenn hans, að þeir skyldu ekki sækjast eftir, að bankinn hefði sparisjóð samhliða seðlunum. Þjóðbankinn danski mælti fastlega á móti slíkri ráðabreytni í áliti sínu. Þingið ætlaði bankanum ekki að hafa sparisjóð. En hvernig fór? Hluthafar bankans vildu fá sparisjóð, til að græða því meira. Þeir rufu heit sín. Þeir virtu að vettugi álit þjóðbankans. Þeir fengu sparisjóðsrjett, grímuklæddan að vísu, en jafngóðan í framkvæmdinni, og hafa haldið honum síðan.

Ef fáeinir gróðamenn eignast helminginn af stofnfjenu, munu ekki líða nema fáein ár, þar til þeir hafa undirtökin á öllum rekstri bankans. Í hálfa öld getur hið litla fjelag þeirra stjórnað seðlaútgáfunni og tugum miljóna af sparifje íslenskra borgara.

Þannig er sama, frá hvaða þjóðlegu sjónarmiði litið er á aðalefni 2. gr. bankafrv. þessa, þá er hin ráðgerða breyting stórhættuleg fyrir landsmenn, bæði í bráð og lengd.

III.

Eins og áður er að vikið, er fulltrúaráð það, er frv. gerir ráð fyrir, bæði kostnaðarsamt og gagnslítið. Skal hjer stuttlega athugað starfsvið þess og gagnsemi, eins og gert er ráð fyrir því í frv.

Aðalstarf fulltrúaráðsins samkv. 24. gr. frv. er:

a. að semja reglugerð um stjórn bankans og starfrækslu.

Slik reglugerð yrði samin í eitt skifti fyrir öll, og því óþarft hennar vegna að hafa fulltrúaráð starfandi alla tíð, meðan bankinn starfaði. Mætti fela það starf öðrum, svo fulltryggilegt væri. Vegna þessa atriðis er því fulltrúaráð alóþarft.

b. að skipa aðalbókara, aðalfjehirði, útibússtjóra, bókara og fjehirða við útibúin, að fengnum tillögum bankastjórnarinnar.

Þetta atriði af starfi fulltrúaráðsins er aðallega formsatriði, því tillögur bankastjórnarinnar myndu í framkvæmdinni ráða um skipun þessara starfsmanna. Vegna þessa starfs er ekki ástæða til að launa fulltrúaráðið.

c. að ákveða, að fengnum tillögum bankastjórnar, hverjir starfsmenn bankans skuli ásamt bankastjóra geta skuldbundið bankann með undirskrift sinni.

Um þennan staflið gildir það sama og sagt hefir verið um staflið b.

d. að ákveða laun starfsmanna bankans og setja reglugerð um eftirlaunasjóð handa starfsmönnum bankans.

Starfsmannalaun mundu verða ákveðin til nokkurra ára í senn, og reglugerð um eftirlaunasjóð ætti að semja í eitt skifti fyrir öll. Þessi liður gerir því ekki sístarfandi fulltrúaráð nauðsynlegt.

e. að hafa á hendi leiðbeinandi endurskoðun á gerðum framkvæmdarstjórnar (bankastjórnar).

Mjög orkar það tvímælis, að hve miklu gagni sú leiðbeinandi endurskoðun kemur. Lítil trygging virðist fyrir þvi vera, að fulltrúaráðið verði þann veg skipað, að það verði því vaxið að hafa á hendi slíka leiðbeinandi endurskoðun; að minsta kosti mun það ei ofmælt að segja, að fyrirkomulag það, er frv. gerir ráð fyrir um skipun fulltrúaráðsins, feli ekki í sjer neina slika tryggingu. Með hliðsjón af þeirri viðkynningu, sem við höfum haft af bankaráðum, og sjerstaklega með tilliti til þess, hvernig ráðgert er að skipa hið fyrirhugaða fulltrúaráð, þá er ekki ástæðulaust að gera ráð fyrir, að fulltrúaráðið gæti orðið pólitískur bitlingur handa vildarmönnum stjórnarinnar.

f. að ganga eftir því, að endurskoðendur bankans ræki vel starf sitt.

Það virðist svo, sem rikisstjórninni ætti ekki að vera ofvaxið að sjá um, að endurskoðendurnir ræktu starf sitt vel.

g. að taka ákvörðun um eftirgjöf skulda.

Að leggja ákvörðunarrjett um eftirgjöf skulda í hendur fulltrúaráðs, sem skipað er á þeim grundvelli og á þann hátt, er frv. mælir fyrir, getur verið mjög varhugavert, því ekki er útilokað, eins og áður er á vikið, að fulltrúaráðið geti orðið pólitískt, og þá um leið máske að einhverju leyti hlutdrægt í ákvörðunum um eftirgjöf skuldanna.

Ákvörðunarrjetturinn er því ekki að neinu leyti betur kominn í höndum fulltrúaráðs heldur en hjá bankastjórninni einni.

h. að úrskurða reikninga bankans.

Ef bankinn verður að mestu eða öllu leyti eign ríkisins, sýnist eðlilegast, að Alþingi úrskurði reikninga hans.

i. að gera ályktun um þau mál, er framkvæmdarstjórnin leggur fyrir fulltrúaráðið.

Þessi liður starfs fulltrúaráðsins er mjög óákveðinn og sýnist að mestu óþarfur, því vald þess er ekki með frv. ákveðið svo mikið, að það geti gert ákvarðanir sínar gildandi, ef þær stríða á móti vilja bankastjórnarinnar, enda órannsakað, hvort slíkt vald væri æskilegt.

Af því, sem hjer hefir sagt verið um verksvið fulltrúaráðs þess, er frv. gerir ráð fyrir, liggur beint við að draga þá ályktun, að það sje að mestu eða öllu leyti óþarft að stofna slíkt fulltrúaráð við Landsbankann, en ef um slikt bankaráð á að vera að ræða í framtíðinni, þá ætti það að vera ólaunað heiðursstarf, sem int væri af hendi í þarfir þjóðfjelagsins án endurgjalds, svo sem verið hefir um mörg störf og er enn, t. d. hreppsnefndarstörf o. fl. Enda erum við þess fullvissir, að enn muni finnast menn meðal allra stjetta þjóðfjelagsins, sem fúsir vildu inna slíkt trúnaðarstarf af hendi án þess að gera það að fjeþúfu. Auðvitað mætti kosningu fulltrúaráðsins þá vera á nokkuð annan veg fyrir komið en þann, er frv. gerir ráð fyrir.

Aftur á móti, ef það reyndist svo, að þörf væri á að skipa við Landsbankann fulltrúaráð með víðtækara valdi en frv. ætlast til, og það miklum starfskröftum, að ástæða væri til að ákveða því föst laun, þá þarf skipun þess að vera á alt annan hátt en þann, er frv. gerir ráð fyrir. Viljum við til athugunar benda á tvær leiðir, sem fara mætti við skipun sliks fulltrúaráðs.

1. Að fulltrúaráðið væri skipað af atvinnuvegum landsins, t. d. þannig:

Búnaðarfjelag Íslands skipaði 1, Fiskifjelag Íslands 1, Samband íslenskra samvinnufjelaga 1, Verslunarráð Íslands 1 og Samband alþýðufjelaganna 1.

2. Að fulltrúaráðið væri alt þingkosið á sama hátt og á sjer stað um fulltrúaráð Noregsbanka.

IV.

Ein af breytingum þeim, sem fjármálaráðh. (J. Þ.) hefir gert á frv. frá því, sem það lá fyrir þinginu í fyrra, er að upphefja einkarjett Landsbankans til að geyma opinbert fje.

Fyrir nokkrum árum komu þjóðlegir menn á Alþingi því til leiðar, að embættismönnum og öðrum, sem geyma almannafje, var skipað að ávaxta það í landsins eigin banka. Áður var mest af þessu fje geymt í þeim bankanum, þar sem útlendingar áttu meiri hluta höfuðstólsins. Hvers vegna? Af því að útlendingarnir höfðu verið svo hyggnir að gefa »maktarmönnum« í höfuðstaðnum tækifæri til að fá hluti í bankanum með þægilegum kjörum. Fjölmargir af embættismönnum landsins áttu og eiga enn hluti í útlenda bankanum. Þeim varð á, sem mannlegt þykir, að hlynna að sjálfum sjer, og ljetu sinn banka sitja fyrir að geyma fje landssjóðs. Þessu var að lokum breytt, eftir harða baráttu við þá þingmenn, sem tóku sjer nærri hagsmuni hluthafanna, og um nokkur ár hafa þeir,

sem geyma almannafje í sparisjóði, verið skyldir til að hafa það í landsins eigin banka. Nú á að breyta þessu, sýnilega til að þóknast hluthöfum Íslandsbanka. Því að svo freklega hefir sumum af starfsmönnum landsins þótt sjer misboðið með gildandi lögum í þessu efni, að þeir hafa sumir hverjir geymt hið opinbera fje eins lengi og þeir gátu sem persónulega innstæðu í Íslandsbanka, áður en þeir hafa flutt upphæðirnar fyrir landsins hönd yfir í Landsbankann.

Um hina ráðgerðu breytingu fjármálaráðherra i þessu efni er það eitt að segja, að hún er öfugt spor, ef Landsbankinn er þjóðbanki. Þá á að geyma þar almannafje. En ef hjer eru tveir bankar og báðir með sama sniði, sjálfstæð gróðafjelög, en ekki þjónar almennra hagsmuna, þá má segja, að opinbera fjeð sje jafnvel komið í hvorum þeirra sem er.

Af öllum þessum ástæðum álítum við undirritaðir, að gott eitt ætti að geta leitt af almennum umræðum um seðlamálið og ítarlegri rannsókn þess.

Frv. stjórnarinnar um Landsbankann er svo stórgallað á margan hátt, að þjóðina myndi áreiðanlega iðra þess, ef það næði samþykki þingsins í sinni núverandi mynd. Hins vegar mun málið tæplega vera svo flókið í raun og veru, að ekki ætti að mega búast við, að það verði von bráðar leyst á heppilegan hátt, ef þing og þjóð gera sitt til, að umræður og rannsókn þess snúist eingöngu um að finna þá leið í stjórn peningamála landsins, sem best tryggi fjárhagslegt sjálfstæði þjóðarinnar í framtíðinni.

Alþingi, 15. april 1925.

Ingvar Pálmason. Jónas Jónsson.

Fylgiskjal III.

Álit

um frv. til laga um Landsbanka Íslands.

Frá Sigurði Eggerz.

Eins og tekið er fram í athugasemdum fyrir frumv. stjórnarinnar, var ákveðið með lögum nr. 6, 31. maí 1921, að Íslandsbanki skyldi draga inn seðla sína með 1 miljón kr. árlega, þar til eftir eru 2½ miljón króna, en þaðan af skyldi inndrátturinn eiga sjer stað með svo að segja jöfnum upphæðum til loka leyfistímans. Seðlaútgáfan, sem þannig losnar, hverfur til landssjóðs, og átti fyrir 1. júní 1922 að ákveða með lögum, hversu seðlaútgáfunni skyldi komið fyrir framvegis. Þessi frestur hefir jafnan verið framlengdur, og á síðasta þingi var hann framlengdur enn með þeim rökstuðningi, að málið væri ekki nægilega undirbúið, og var gert ráð fyrir því, að stjórnin ljeti fara fram ítarlegan undirbúning í málinu. Stjórnin hefir nú leitað álits prófessors Axel Nielsens við

Kaupmannahafnarháskóla, og fylgdi því einnig umsögn Jóns Krabbe. Fyrir prófessornum lágu 2 frumv., sem komu fram á síðasta þingi, annað, sem fyrv. fjármálaráðh. hafði lagt fram, undirbúið af Landsbankanum, og hitt frá Birni Kristjánssyni, um sjerstaka seðlastofnun.

Prófessorinn virðist ganga út frá því, að í raun og veru sje nú lögákveðið, að Landsbankinn verði seðlabanki. En þetta er auðvitað misskilningur, því að samkvæmt lögum frá 31. maí 1921, sbr. lög 4. maí 1922, er að eins til bráðabirgða ákveðið, að Landsbankinn að tilhlutun stjórnarinnar gefi út seðla en að öðru leyti ákveða lögin, að seðlaútgáfa Íslandsbanka, jafnóðum og bankinn skilar henni af sjer, falli til landsstjórnarinnar, sem ráðstafar henni svo síðar. Prófessorinn bendir á, að þeir örðugleikar sjeu á að gera skipun á seðlaútgáfunni nú, að enn sje ekki vitað um, hvernig fari um íslensku krónuna, hvort henni verði komið upp í hið gamla gullgildi aftur eða hvort hún sæti öðrum örlögum, ef til vill sameiginlegum með peningum ýmsra annara þjóða, sem nú standa undir gullgildi. Og rjett er það auðvitað, að ekki er hægt að nefna ákveðinn tíma, þegar krónan verði búin að ná gullgildi sínu, því svo mjög er hún háð viðskiftalögum, sem ekki verður ráðið við. Það er og auðvitað sjálfsagt, að ráðstafanir þær, sem gerðar eru um seðlaútgáfuna, verður að miða við hinn innleysanlega seðil, þó seðlaútgáfan fyrst um sinn verði að byggja á óinnleysanlegum seðli, og sjálfsagt má treysta því, að seðlaútgáfan verði í framtíðinni trygð með gulli, eins og alment var fyrir stríðið, og gullinu verði aftur skipað sama sæti eins og átti sjer stað fyrir stríðið, sbr. og það, að Englandsbanki mun nú vera að undirbúa sig undir að gera seðla sína innleysanlega. Mjer virðist því í raun og veru, að þessi almennu grundvallaratriði valdi ekki svo mjög miklum erfiðleikum.

En jeg verð hreinskilnislega að játa, að ýmsar þær kenningar um þessi mál, sem hinn vel þekti prófessor hefir bent á, hafa ekki dregið mig að þeirri niðurstöðu, sem prófessorinn kemst að, heldur í öfuga átt.

Prófessor Nielsen farast svo orð í erindi sínu til Landsbankans: »Det indgaaende Kendskab til Islands Næringsliv, som er nödvendigt for at gennemföre en Bankordning, der stemmer overens med Landets ökonomiske Forhold, besidder jeg ikke, og jeg skal være den förste til at indrömme det berettigede i det Synspunkt, at Hensyntagen til existerende ökonomiske Forhold maa modificere ogsaa paa Bankvæsenets Omraade de mere ideelle Fordringer, Teorien opstiller«. Auðvitað getur enginn ætlast til, að prófessorinn hafi þessa þekkingu, en eins og hann tekur sjálfur fram, þá skiftir það allmiklu máli, að nægilegt tillit sje tekið til »existerende ökonomiske Forhold«. Þar undir mætti vel taka aðstöðu þá, sem verið hefir á milli bankanna hjer. Um langan tíma hefir verið hörð barátta á milli þeirra, sem oft og tíðum án vafa hefir haft fremur óheppileg áhrif á fjármálalíf vort. Auðvitað er nú komið hið besta samkomulag á milli þeirra, en vel má vísa til ummæla bankastjórnar Íslandsbanka og benda á, að af þar greindum ástæðum gæti neisti til hinnar gömlu úlfúðar falist í hinu fyrirhugaða skipulagi. En best væri að haga seðlafyrirkomulaginu þannig, að í því fælist enginn slíkur ásteytingarsteinn. Þá er varla heldur við því að búast, að prófessor Nielsen sje með öllu ljóst, hve mikil áhætta felst í aðalatvinnuvegi

vorum, sjávarútveginum, en þar sem Landsbankinn er nú stöðugt að auka afskifti sín af honum, þá felst þar í væntanleg áhætta, sjerstök í sinni röð fyrir seðlabanka, og verður nánar vikið að því síðar.

Þá virðist mjer einnig, að í þessu sambandi mætti víkja að ummælum fjármálaráðh., þegar hann lagði mál þetta fyrir Alþingi. Hann lagði áherslu á, að ef þetta frumv. yrði samþ., þá yrði Landsbankinn að haga lánum sínum með meiri varkárni en áður hefði átt sjer stað og draga inn seglin. Þetta eru auðvitað ummæli, sem með öllu eru rjett hjá fjármálaráðherranum. En ef svo færi, og Íslandsbanki jafnhliða minkaði viðskifti sín, eins og gert var ráð fyrir, jafnóðum og seðlaútgáfan hverfur frá honum, hvernig fer þá með framleiðsluna og viðskiftalífið? Hver sjer þá fyrir því? Í þessu sambandi virðist full ástæða til þess að benda á, að þó að tilætlunin væri, að Íslandsbanki minkaði viðskifti sín samtímis seðlainndrættinum, þá hefir hann vegna framleiðslunnar og viðskiftalífsins verið neyddur til þess að halda viðskiftum sínum svo að segja í sama horfi og áður var. Þegar nú Íslandsbanki vegna hinnar óhagkvæmu endursölu (rediskontering) verður að minka viðskifti sín, hvernig fer þá? Auðvitað er þá, að Landsbankinn, ef hann yrði seðlabanki, verður neyddur til þess að lána meira og með aukinni áhættu, eða þá að offra verður framleiðslunni á altari varfærninnar.

Þarna að eins fá dæmi til að leggja áherslu á ummæli prófessorsins um, hve miklu skifti sjerþekking á fjármálalífi þjóðarinnar.

En svo segir prófessorinn ennfremur í hinu sama álitsskjali til Landsbankans:

» . . . men tilkommer der ogsaa »Praksis« et vist Hensyn ved en Bankordnings Udformning, saa vil jeg dog gerne samtidig præcisere, hvorledes paa den anden Side Teorien netop paa dette Omraade med rette kan opstille sine Krav og fordre dem respekterede; medens de Erfaringer, den enkelte Generation kan göre med Hensyn til, hvorledes Bankvæsenet og særlig Udstedelsen af Banksedler bör være ordnet, efter Sagens Natur maa blive stærkt begrænsede, saa vil der ses, at Teorien kun er bundfældet Erfaringer, man i tidligere Tider og i andre Lande har gjort med Hensyn til Seddeludstedelsen, og netop derfor maa paa dette omraade Teorien have Krav paa en stærk Hensyntagen«.

Mjer finst þetta með öllu ljóst, að »Teorien« hefir farið í gegnum hreinsunareld reynslunnar, og á því að sjálfsögðu svo mikinn rjett á sjer, að mjög varhugavert er að brjóta í bága við þær kröfur, sem hún gerir. Og því finst mjer þá meiri ástæða til þess að athuga seðlafyrirkomulagið annarsstaðar, því sannarlega hlýtur það að hafa orðið til undir áhrifum hinnar eldreyndu »Teoriu«. Jeg skil nú prófessor Nielsen svo, að seðlabankar hafi ekki sparisjóðsfje yfir höfuð. Og þessi skilningur styðst einnig við þær upplýsingar, sem jeg hefi annarsstaðar reynt að útvega mjer í þessu efni. — Nú er það svo, að Landsbankinn hefir um 21 miljón í sparisjóðsfje, eða aðalstarfsfje hans er sparisjóðsfje. Ef Landsbankinn yrði því gerður að seðlabanka, þá sýnist vera stigið öfugt við þau spor, sem reynslan hefir markað í öðrum seðlabönkum. Prófessorinn bendir og á, að löng lán geti samrýmst sparisjóðsstarfseminni, en seðlaútgáfan geri kröfu til stuttra lána. Hjer sjest það þá, að reynslan sýnir, að

banki með sparisjóðsfje og banki með seðlaútgáfu verða að stýra eftir þveröfugum höfuðreglum. Seðlabankar annarsstaðar lána sjerstaklega bönkum, og þó þeir einnig láni öðrum en bönkum, munu þeir varast áhættufyrirtækin. En auk þess sem Landsbankinn hefir sparisjóðsstarfsemi, þá lánar hann einnig allmikið sjávarútveginum, sem að allra dómi er mjög áhættusamur atvinnuvegur, þar sem sveiflurnar upp og niður eru mjög stórar. Þó jeg nú að eins fari inn á þessi atriði, þá sýnist mjer einmitt, að þau mundu í beinu stríði við reynslu þá, sem fengin er annarsstaðar í heiminum, sbr. sjálfa skýrslu prófessorsins, en það tel jeg vera mjög varhugavert fyrir oss að byggja seðlabankalöggjöf vora á öðrum grundvelli en reynslunnar. Slíkt hefnir sín jafnan. Jeg minni á, að þegar gengismálið var hjer í allra fyrstu bernsku, var því haldið fram, að það næði ekki nokkurri átt að gera nokkurn mun á íslensku og dönsku krónunni. Og það var reynt að halda mismuninum niðri í lengstu lög, og hvað tapast hefir á því skilningsleysi, er ekki gott að segja. En svo greip hið ósveigjanlega lögmál viðskiftanna í strenginn, og án þess bankarnir rjeðu nokkurn hlut við, skapaðist mismunandi gengi. Vjer höfum einnig nokkra reynslu hjer heima fyrir í því að fela seðlaútgáfuna banka með innlánsfje og áhættulánum, þar sem er Íslandsbanki.

Því ver og miður hefir sú reynsla, sem vjer eignuðumst þar, verið dýr, svo dýr, að vjer megum ekki brenna oss aftur á þeim sama eldi.

Að vísu má ekki gleyma því, að óvenjulegir timar skullu yfir bankann, en hinsvegar má telja víst, að seðlaútgáfan í sambandi við hinn mikla áhættuatvinnuveg, sem bankinn lánaði fje, hefir átt drjúgan þátt í hinum miklu töpum. Og enn má búast við því, ef vjer byggjum bankalöggjöf vora á öðrum grundvelli en þeim, sem reynslan hefir helgað, að vjer eigum eftir að reka okkur aftur alvarlega á.

Jeg skil nú einnig athugasemdir stjórnarinnar við frumvarpið þannig, að hún sjái ýmsa annmarka á því að fela Landsbankanum seðlaútgáfuna, en hún sjer enga leið fram hjá þeim, af því hún treystir sjer ekki til að stofna sjerstakan seðlabanka, vegna þess, hvað litlir vjer sjeum.

Vjer höfum nú 2 banka, sjálfsagt tiltölulega stóra eftir stærð þjóðarinnar, en þó smáa í rauninni, af því vjer erum smáir. Þessir bankar hafa sambönd báðir tveir víðsvegar erlendis. Og þessi sambönd styrkjast auðvitað eftir því, sem traustið vex hjer á bönkunum hjá hinum erlendu bönkum. En enginn vafi getur verið á því, að það er traustauki meðal annars, að löggjöf þessara banka og stjórn þeirra sje í samræmi við þá reynslu, sem annarsstaðar er fengin. Þess vegna er það meðal annars sjálfsagt rjett, að það veikir traust Landsbankans, ef Alþingi hvað eftir annað fer að gefa honum skipanir um, hvernig hann eigi að verja fje sínu.

En þetta, sem tekið var fram, gildir ekki að eins um hvern einstakan banka. Það er traustauki fyrir viðskifti okkar út á við, að hið innra bankakerfi okkar sje bygt á grundvelli veraldarreynslunnar. En þá hygg jeg fyrst, að slíkt kerfi sje orðið til, er vjer höfum fengið sjerstakan seðlabanka. Auðvitað verður hann lítill, af því vjer erum litlir, en hann á að vera sniðinn eftir okkar stærð.

Það eru til vjelar sömu tegundar, stórar og litlar. Í litlu vjelunum verða að vera öll þau sömu hjól eins og í stóru vjelunum. Annars ganga þær ekki.

Mjer virðist, að hið innra bankakerfi vort, ef það á að vera heilnæmt, verði að vera mótað af sömu reynslu og bankakerfi annara þjóða. Höfuðdrættirnir verði allir þeir sömu.

Hlutverk seðlabankans hjer verður líkt og annarsstaðar. Hann endurkaupir víxla af bönkunum (rediskonterar fyrir þá). Hann kaupir af þeim gjaldeyri. Þetta er svo þýðingarmikið fyrir bankana, að seðlabankinn getur vegna þessarar starfsemi haft áhrif á bankana í öllum greinum, og er í gegnum þá orðinn lifandi liður í viðskiftalífi þjóðarinnar.

Hann getur með gjaldeyrisverslun sinni auðvitað einnig haft áhrif á gjaldeyrinn. Hlutverk hans yrði einnig að »kontrollera« bankana. Hann verður að fylgja nákvæmlega með störfum þeirra og öllum hag þeirra, svo hann geti dæmt um, hvernig þeir verji fje sínu. Hann getur haft áhrif á stefnurnar í lánveitingum, því auðvitað mundi það hafa áhrif á endurkaup á víxlum, hvort seðlabankinn áliti, að viðskifti bankanna væru á rjettri leið. Þessi banki, sem yrði óháður sveiflum viðskiftalífsins, ætti því að geta orðið áttaviti á fjármálaleiðum þjóðarinnar. Starfsemi hans yrði einþættari en starfsemi hinna bankanna, og hann ætti því betur en þeir að geta haldið stefnunni, þegar örðugleikar skella á. Afleiðingin yrði, að hann yrði leiðandi afl í viðskiftalífi þjóðarinnar.

Þá liggur í hlutarins eðli, að bankinn yrði að gulltryggja seðla sína. Auðvitað fengi hann keyptan gullforða Íslandsbanka jafnóðum og hann yrði laus. Og ef gull Íslandsbanka, án þess hjer sje tekið tillit til gengisins á því, yrði ráðstafað á þann hátt, sem gert er ráð fyrir í athugasemdum við frumvarpið frá Landsbankanum, sem borið var fram á þinginu 1924, sbr. og ummæli landsbankastjórnarinnar á fskj. V hjer á eftir, þá ættu engir örðugleikar að vera fyrir bankann að ná í Íslandsbankagullið. Að öðru leyti yrði ríkissjóður að útvega bankanum lán til gullkaupa. En það verður varla annað sjeð en Landsbankinn yrði að fá hina sömu hjálp hjá ríkissjóði, þar sem hann gæti varla tekið sparisjóðsfje til að festa í gullkaupum.

Mjer hefir ekki þótt ástæða til þess að fara inn á dóm prófessors Nielsens um seðlaútgáfufrv. Björns Kristjánssonar, er hann bar fram á þinginu 1924, enda er hann sjálfur til andsvara.

En mjer virðist því minni ástæða til þess að fara inn á þann dóm, þar sem jeg geri ráð fyrir fullkomnum seðlabanka, sem hafi samskonar starfsemi (funktion) eins og slíkir bankar annarsstaðar. En sem auðvitað verður smár af því, að hann vinnur í litlu þjóðfjelagi.

Það, sem jeg býst við, að verði sjerstaklega fært fram gegn stofnun seðlabankans, er kostnaðurinn við hann. En auðvitað skiftir sá kostnaður engu máli, ef það er hægt að sýna fram á, að slíkur banki væri nauðsynlegur fyrir viðskiftalífið í landinu. En auðvitað er rjett að draga úr kostnaðinum, ef hægt er án þess að skaða þá stofnun, sem hlut á að máli. En þetta ætti að vera hægt.

Eins og kunnugt er, var ákveðið með lögum nr. 64, frá 27. júní 1921, að stofna ríkisveðbanka. Bankastofnun þessi hefir ekki komið til framkvæmdar enn þá, af ýmsum ástæðum. Hins vegar er þörfin fyrir fasteignabanka brýnni svo að segja með degi hverjum. Landbúnaðurinn þarf að halda á lánum, ef ekki á að koma kyrkingur í hann, og bráðabirgðaráðstafanir hafa verið gerðar í þessu efni, með búnaðarlánadeild Landsbankans, og nú er frv. í hv. Nd. á ferðinni um ræktunarsjóðinn, en í því eru nú þegar ákvæði um að sameina eigi ræktunarsjóðinn ríkisveðbankanum, þegar hann verði settur á stofn. Að því er bæina snertir er sömuleiðis knýjandi þörf á fasteignabanka. Bankarnir lána nú hvorugur fje til húsabyggingar. Þeir, sem ráðast í að koma upp húsum, verða því að taka að láni fje með óhæfum vöxtum hjá einstökum mönnum. Afleiðingarnar af því eru, að húsaleigan verður ekki færð niður, en húsaleigan er drýgsti þátturinn í dýrtíðinni, að minsta kosti hjer í Reykjavík. Þegar málið horfir þannig við, þá sýnist mjer vera kominn tími til þess að koma fasteignabankanum á fót. En auðvitað er það, að slíkur banki kemur ekki að verulegu gagni fyr en tekst að fá markað fyrir brjef hans erlendis. Þá flytur hann líka nýtt fjármagn inn í landið og leysir ýms vandræði, sem óleysanleg eru án þess. Í umræðunum um ríkisveðbankann var gerð grein fyrir því, hvað margfalt meiri skilyrði væru fyrir því að fá markað fyrir brjefin, ef fasteignir í sveitum og bæjum stæðu að baki bankanum; hjer skal ekki farið frekar inn á þann sjálfsagða sannleika. En rjett þykir mjer að benda á það, sem kom fram í viðtali við einn af okkar góðu fjármálamönnum, að rjett væri að senda mann til útlanda, til þess að rannsaka, hvernig heppilegast væri að haga skuldabrjefum vorum, til þess að opna þeim markað erlendis, t. d. í London. Jafnvel eins og lögin eru nú, heimila þau að taka tillit til þessarar rannsóknar. Auk þess verður að breyta lögunum eftir þörfum. Sölumögulegleikar hafa ekki verið athugaðir þar, en kunnugir menn, sem jeg hefi hitt erlendis, hafa talið víst, að selja mætti brjefin, ef þau væru rjettilega útbúin.

Það sýnist nú ekki þurfa neinar málalengingar til þess að sýna þörfina á ríkisveðbankanum. En þar sem nú slík þörf er svo brýn, þá þykir rjett að slá tvær flugur í sama högginu og sameina seðlabankann og ríkisveðbankann. Aðstaða seðlabankans til ríkisveðbankans verður auðvitað eins og til hinna bankanna. Í því sambandi kæmi til athugunar, hvort nokkur hætta væri í því að hafa bankana undir sömu stjórn, þar sem fasteignabankinn veitti aðallega löng lán. En þar til er því að svara, að seðlabankinn gæti auðvitað ekki endurkeypt skuldabrjefin fyrir hinum löngu lánum fasteignabankans, og því kæmi þessi hætta ekki fram, en hinsvegar, ef ríkisveðbankinn gæti selt brjef sín í útlöndum, þá gæti seðlabankinn keypt af honum gjaldeyri eins og af hinum bönkunum, en slík viðskifti væru auðvitað eðlileg.

Fyrir báða bankana væri þetta samband sparnaður. En auk þess væri það mjög þýðingarmikið fyrir ríkisveðbankann, að fyrir honum stæði bankastjórn seðlabankans, því það mundi veita ríkisveðbankanum meira álit út á við, og þeir ættu væntanlega, ef til vill þess vegna, hægra að selja brjefin fyrir hann á erlendum markaði.

Í umræðunum um ræktunarsjóðinn var það tekið fram af umsjónarmanni banka og sparisjóða, Jakobi Möller, sem verið hefir ytra í vetur til þess að kynna sjer bankamál, að hann teldi mjög líklegt, að sameina mætti seðlabankann og ríkisveðbankann.

Það er óhugsandi, að nefnd, sem hlaðin er annríki, geti komist djúpt niður í þessi þýðingarmiklu mál. Jeg hefi hjer að eins drepið á nokkra höfuðdrætti. En eftir því sem nefndin íhugaði málið ítarlegar, er mjer óhætt að fullyrða, að að minsta kosti meiri hlutanum varð ljósara, hve þýðingarmikið mál er hjer á ferðinni. Eins og nefndarálit meiri hlutans ber með sjer, þá hefir meiri hlutinn orðið sammála um, að nauðsynleg væri frekari rannsókn. Meiri hlutinn saknaði þess mjög, að ekki var leitað frekari upplýsinga um málið hjá bankastjórum erlendis, eða þeim, sem helst hafa praktiska þekkingu á málinu. En þar sem ekki allir voru sammála að gefa bendingar í sömu átt við væntanlega rannsókn, þá varð það að samkomulagi, að hver og einn rökstyddi niðurstöðu þá, sem meiri hlutinn komst að, á þann hátt, sem hann teldi heppilegast.

Þar sem jeg, eins og jeg hefi vikið að hjer að framan, sje ekki betur en að frv. sje í andstöðu við þá reynslu, sem fengin er annarsstaðar í bankamálum, þá virðist mjer því meiri ástæða til frekari rannsóknar. Og þar sem jeg tel víst, ef milliþinganefnd væri falin þessi rannsókn, að þá mundi um leið upplýsast ýms atriði og skýrast í banka- og peningamálum þjóðarinnar, sem hingað til hafa verið allóljós, að minsta kosti fyrir öllum almenningi, þá teldi jeg meðal annars, að þetta væri áviuningur. Jeg teldi svo sjálfsagt, ef frv. um ræktunarsjóðinn yrði ekki útrætt, að því væri vísað til þessarar nefndar, til frekari rannsóknar. Sjerstaklega er það nauðsynlegt, ef hallast væri að tillögunni um að koma ríkisveðbankanum í framkvæmd og sameina seðlabankann og hann. Þá hefir einnig mikið verið rætt um, hvort gefa ætti nýjum banka einkaleyfi (concession), og á þinginu 1923 var slíkt einkaleyfi veitt, en ekki notað innan hins tilsetta tíma. Fyrir fjárhagsnefnd er nú einnig erindi um að fá einkaleyfi til að stofna slíkan banka. Jeg teldi sjálfsagt, að væntanleg nefnd tæki einnig það til athugunar, hvort ástæða væri til að gefa nýjum banka einkarjettindi, hvaða einkarjettindi og með hvaða skilyrðum. Þá virtist rjett einnig að taka til athugunar bendingar prófessors Nielsens um það, hvort ekki væri ástæða til þess að athuga alla bankalöggjöfina hjer á landi. Yfirleitt eru þau mál, sem hjer ræðir um, svo þýðingarmikil fyrir þjóðina, en hinsvegar svo flókin í eðli sínu, að varla sýnist í nokkru máli hafa verið meiri þörf á milliþinganefnd en í þessum málum. — Jeg verð að telja þetta mál þýðingarmesta málið, sem er fyrir þessu þingi nú, þar sem hjer er verið að leggja grundvöllinn undir framtíðarfyrirkomulag bankamála vorra. En það skal vel vanda, sem lengi á að standa.

Nefndin átti tal við fjármálaráðherra um frestunartillögu þessa. Hann viðurkendi, að það væri í sjálfu sjer ekki nema gott að fá ítarlegri rannsókn á málinu, en taldi það vera forsvaranlega undirbúið, og málið þyldi enga bið, þar sem núverandi bráðabirgðaskipun á seðlaútgáfunni væri óforsvaranleg á svo viðsjálum tímum, sem nú eru, og benti á, að það gæti

auðveldlega komið fyrir, að tökin á gengi gjaldeyrisins mistust og að óútreiknanlegar sveiflur yrðu á genginu, meðan svo stæði, að hvorugur bankinn hefði aðstöðu til þess að starfa sem eiginlegur seðlabanki.

Jeg get nú ekki skilið, að eins árs frestun á máli þessu hafi nokkra hættu í sjer fólgna. Jeg geri ráð fyrir, að bankarnir mundu eins og hingað til gera sitt ítrasta til þess að reyna að kaupa gjaldeyrinn af viðskiftamönnum sínum með því verði, sem kæmi í veg fyrir óhollar skyndisveiflur á genginu. En á hitt er að líta, að þær sveiflur gætu komið á gengið, að hvorki bankarnir báðir, eins og nú stendur, eða Landsbankinn, þó hann væri búinn að fá seðlaútgáfuna, gætu við ráðið. Þær sveiflur, sem eiga verulega djúp ítök í viðskiftalífinu, ráða bankarnir ekki við. Þessu til sönnunar mætti benda á dæmi bæði úr viðskiftalífi þessarar þjóðar og annara þjóða.

Þar sem jeg geri fastlega ráð fyrir, að frestunartillaga nefndarinnar nái fram að ganga, hef jeg ekki gert neinar breytingartillögur við frumv. sjálft, en ef frestun, mót von minni, yrði ekki samþykt, mundi jeg reyna að koma nauðsynlegum breytingartillögum að við þriðju umræðu málsins.

Alþingi, 15. apríl 1925.

Sig. Eggerz.

Fylgiskjal IV.

ÞÝÐING.

Kaupmannahöfn, 1. desember 1924.

Til fjármálaráðuneytis Íslands.

Með brjefi, dagsettu 6. október þ. á., hefir hið háttvirta ráðuneyti farið þess á leit við mig, að jeg ljeti í ljós álit mitt um skipulag á seðlaútgáfu Íslands, og hefir þess vegna sent mjer þau tvö frumvörp, sem lögð voru fyrir síðasta Alþingi, ásamt yfirliti yfir banka og sparisjóði á Íslandi, sem cand. polit. G. Viðar hafði tekið saman.

Út af þessu skal jeg fyrst geta þess, sem hæstvirtu ráðuneyti mun þegar kunnugt, að jeg hefi í álitsskjali, dagsettu 29. september þ. á., til stjórnar Landsbankans, haft tækifæri til að lýsa skoðun minni á frumvarpi til laga um tjeðan banka. Mjer var sent frumvarpið í danskri þýðingu, og verð jeg að ætla, að það sje alveg samhljóða frumvarpi því, sem lagt var fyrir síðasta Alþingi (B. LXIV) og nú hefir verið sent mjer.

Jeg leyfi mjer að vísa til þessara ummæla minna, en þykir þó rjett að bæta hjer við nokkrum athugasemdum, enda er hvorttveggja, að ástæður frumvarpsins og álit nefndarinnar gefa tilefni til þess, en um hvorttveggja þetta hefir mjer verið ókunnugt hingað til, og geri jeg þetta þó að frumvarpið snerti atriði, sem jeg hefi þegar drepið á í álitsskjali mínu til stjórnar Landsbankans,

Með lögum 31. maí 1921, sbr. lög 4. maí 1922, er á Íslandi horfið að því ráði, að seðlaútgáfurjetturinn skuli smátt og smátt tekinn af Íslandsbanka og fenginn í hendur Landsbankanum, en í umræðunum um það, hvernig seðlaútgáfu Landsbankans á komandi tímum skyldi hagað í einstökum atriðum, bar fyrverandi fjármálaráðherra, herra Björn Kristjánsson, fram frumvarp um sjerstaka rikisstofnun, er skyldi hafa seðlaútgáfuna á hendi. En þótt svo sje, að ekki hafi enn þá verið gerð nein fullnaðarskipun á öllu þessu máli, tel jeg mjer þó vera heimilt að ganga að því vísu, að fyllilega sje ákveðið, að Íslandsbanki skuli smátt og smátt minka seðlafjölda sinn, og hætta að fullu að gefa út seðla, þegar heimild sú, er hann nú hefir, fellur úr gildi 1933, og þarf jeg því ekki að ræða þetta atriði nánar.

Nú sem stendur er að því leyti erfitt að gera umbætur á bankamálum, að gullstofneyrir er ekki kominn á, og mönnum er víst naumast fyllilega ljóst á Íslandi, fremur en í öðrum löndum, á hvaða grundvelli gjaldmiðilsmálinu verði ráðið til skipulegra lykta á komandi árum: hvort láta skal núgildandi íslenska pappirskrónu ná sínu forna gullgildi, eða hvort lækka skuli ef til vill gildi peninganna, og fara um þetta að dæmi annara landa, þar sem peningar ná nú ekki nærri því fornu gullgildi. Svo er að vísu ráð fyrir gert í frumvarpi til laga um Landsbankann, 39. gr., að íslenska krónan skuli frá 1. jan. 1928 hafa náð sínu forna gullgildi, þar sem frumvarpið mælir svo fyrir, að Landsbankinn skuli frá þeim degi byrja aftur að kaupa seðlana fullu verði; flutningsmaður frumvarpsins setur sjer þannig það takmark, að koma á í senn umbótum á peningamálunum og bankamálunum, og er þetta að því leyti eðlilegt, að peningamál og bankamál standa sín á milli í mjög nánu sambandi, ekki síst eins og nú er ástatt, þar sem myntin er horfin og í staðinn komnir óinnleysanlegir bankaseðlar. En athugi maður ástandið eins og það var fyrir ófriðinn — og það er einmitt samskonar stöðugt ástand í peningamálum, sem menn vona að komist á síðar meir —, þá verður það ljóst, að þegar bankaseðlar eru innleysanlegir, þá er skipun bankamála og skipun bankaseðlamála sitt hvað; þar sem stofneyririnn er gull, er með skipun myntmálanna ákveðið gildi reiknings- og myntareiningar, og það er á þessum grundvelli, að seðlabanki er reistur, þegar hann gefur út seðla, með þeim takmörkunum á seðlaútgáfu hans, sem eru afleiðing af því, að hann verður að fullnægja innlausnarskyldu sinni. Það er þetta fyrirkomulag, sem jeg hefi í huga, er jeg legg áherslu á, að það sje erfitt, nú sem stendur, að endurbæta fyrirkomulag seðlabanka, vegna þess að mönnum er ekki ljóst, enn sem komið er, hvernig og hvenær skipulagi verði komið á myntmálin. Þess vegna hefi jeg í athugasemdum minum til stjórnar Landsbankans ekki ljeð þeirri hugsun fylgi mitt, að tiltaka nú þegar með lögum, að íslenska krónan skuli innan ákveðins tíma hafa náð sínu forna gullgildi; þó að jeg sje þeirrar skoðunar, að Íslandi muni veita miklu auðveldara en t. d. Danmörku að koma krónunni aftur í hið forna gullgildi, af því að atvinnulíf á Íslandi er ekki eins háð peningabúskapnum eins og í Danmörku, þá vita menn samt ekki, hvernig fjárhagsástandið úti um heim muni verða á komandi árum. Ef lækkunarsveiflur kæmu,

eða verð á íslenskum útflutningsafurðum lækkaði, mundu áhrif þessa verða miklu sterkari á Íslandi, ef bankinn ætti jafnframt að hefja íslensku krónuna upp í fornt gullgildi hennar. Og ef enn fremur kæmi það fyrir, að Dönum og Norðmönnum tækist ekki að koma krónunni hjá sjer í skandinaviskt gullgildi hennar — en það verður að minsta kosti varla fyrir 1. jan. 1928 — en afrjeðu heldur að fella til frambúðar gullgildi krónunnar, þá verð jeg að efast um það, hvort Ísland, sem hefði hið forna skandinaviska gullgildi krónunnar hjá sjer, mundi hafa nokkurn verulegan hag af því, þegar gætt er þess tjóns og þeirra erfiðleika, sem slík hækkun krónunnar mundi hafa í för með sjer. Jeg fæ ekki sjeð, að Íslendingar geti ákveðið, hverja fullnaðarskipun þeir vilja gera á peningamálum sínum, fyr en önnur lönd, og þá auðvitað fyrst og fremst þau löndin, sem Ísland hefir mest verslunarviðskifti við, England, Danmörk o. s. frv., hafa gert fullnaðarskipun á þessum málum hjá sjer.

Þetta er þó ekki svo að skilja, að jeg álíti, að ófært sje að koma á umbótum í bankamálum, áður en skipulagi hafi verið komið á peningakerfið, en hitt vil jeg benda á, að það bankafyrirkomulag, sem valið verður, verður að reisa á því, að bankaseðlar sjeu innleysanlegir, en verður þó að hvíla á því, að seðlar sjeu óinnleysanlegir, uns greitt hefir verið úr gengismálinu. En hvernig sem myntmálunum verður fyrir komið, er efalaust óhætt að ganga að því vísu, að gull muni einnig framvegis verða grundvöllurinn undir því, og að setja þeirri bankamálastefnu, sem fylgja skal, það markmið, að seðlabankinn reyni með gætni í lánveitingum að hækka gildi íslenskrar krónu svo mikið, sem haldkvæmt þykir, og þá í þessu tilliti nota sjer það, ef verða kynni hagstæð sala á íslenskum útflutningsafurðum, eins og líka virðist hafa verið það sem af er þessu ári; jafnvel þótt íslenska krónan skyldi um tíma verða nokkru hærri en danska krónan, og menn rjeðu af að reyna að fylgja henni síðar meir, þá er miklu auðveldara að fara þessa leiðina en hina.

En þó að ákvörðun markmiðsins, sem stefna ber að í gjaldeyrismálinu, sje mikilsverð þeim banka, sem ber ábyrgðina í þessu efni, er hann hefir fengið í hendur seðlaútgáfurjettinn, og þótt á hinn bóginn muni, að minni hyggju, vera ómögulegt að gera á þessu fullnaðarskipun eins og nú er ástatt, hvað þá heldur að setja því víst tímatakmark, þá er þó víst, að jafnskjótt sem Íslandsbanki dregur úr seðlaútgáfu sinni, eins og hann byrjaði á í júlí þ. á., þá hverfur ábyrgðin á viðhaldi og hækkun, ef verða kann, á íslensku krónunni í hendur hinni nýju stofnun, sem þá jafnframt fær tækifæri til að gefa út meira af seðlum.

Íslandsbanki, sem á að minka seðlafjölda sinn um svo eða svo mikla upphæð á ári hverju, verður að sjálfsögðu að fylgja þeirri stefnu, að draga saman seglin, og þess vegna veitir líka frumvarp til laga um Landsbanka í 41. grein Íslandsbanka ýmiskonar hagræði til þess, að þetta verði honum eigi um of erfitt. Aftur á móti hygg jeg, og hefi í skjali mínu til stjórnar Landsbankans haft tækifæri til að ræða það ítarlegar, að Íslandsbanki verði að hafa sömu vexti, meðan á breytingunni stendur, því að það er auðsætt, að ábyrgðin á gildi krónunnar hverfur frá Íslandsbanka til Landsbankans, — ef það þá verður sá banki, sem fær seðlaútgáfurjettinn, enda verður þá og að fá honum þau efni

í hendur, að hann geti að fullu framfylgt stefnu þeirri, sem tekin er í gjaldeyrismálinu, og má þar til nefna, meðal annars, vaxtaskylduna fyrir Íslandsbanka.

Jeg geng þannig að því vísu, að sú skipun, sem fyr eða síðar hlýtur að vera gerð á peningamálum heimsins, verði reist á gulli, og jafnvel þótt mönnum sje ekki nú sem stendur ljóst, hver stefnan skuli verða í gjaldeyrismálinu, er þó rjettmætt að ætla, að gull muni enn sem fyr verða alþjóðagjaldmiðill, og haga sjer eftir því.

Er jeg nú hefi þannig bent á það, að gjaldeyrismálinu verði varla ráðið til fullra lykta, eins og nú er högum háttað, og sömuleiðis, að það væri ekki hægt að ákveða, hvenær ná skyldi takmarkinu, þótt menn settu sjer takmarkið nú þegar, þá skal jeg nú snúa mjer að skipun seðlaútgáfumálsins á Íslandi.

Um þetta mál hafa komið fram tvö frumvörp, og er annað um það, að gera Landsbankann að seðlabanka, en hitt ætlast til þess, að komið verði á fót sjerstakri seðlastofnun rikisins, sem þó sje ekki í neinu beinu sambandi við atvinnulífið, en láti báða núverandi banka annast um að koma seðlunum í umferð.

Þetta síðarnefnda frumvarp (B. XLV.) er einkum rökstutt með því, hve varhugavert sje að veita Landsbankanum seðlaútgáfurjettinn, en síður með hinu, að sjerstakir kostir sjeu samfara þess kyns seðlastofnun. En undir niðri virðist mjer — að svo miklu leyti, sem jeg hefi getað skygnst bak við ummæli frumvarpsflytjanda — ástæðan vera sú, hve mjög sje varhugavert að hafa mikið af bankaseðlum í umferð, og er sá beygur fullkomlega eðlilegur eftir hina ótryggu verðþenslu, sem gengið hefir yfir Ísland eins og önnur lönd; og það er vitanlega rjett, að verðþensla hefir stafað af útgáfu bankaseðla. En jeg verð samt að leggja mikla áherslu á það, að verðþensla hefði aldrei átt sjer stað, ef bankaseðlarnir hefðu ekki verið *óinnleysanlegir* — og á jeg hjer auðvitað fyrst og fremst við verðþensluna eftir 1918; ef bankaseðlar hefðu verið innleysanlegir, hefði margt farið öðruvísi. Þess vegna mega menn ekki reisa ályktanir sínar um innleysanlega bankaseðla á óinnleysanlegum bankaseðlum og þeirri röngu stefnu, sem fylgt var úti um heim og rót sína átti að rekja til þeirra. Menn munu nú ef til vill koma með þá mótbáru, að ekki geti komið til mála að gera seðlana innleysanlega þegar er komið verður á hinum fyrirhuguðu umbótum á bankamálum Íslands, þar sem jeg einmitt hjer á undan hefi lagt áherslu á það, að bíða verði þess, er önnur lönd taka til bragðs í peningamálum sínum; samt verð jeg að ætla, að við skipun þá, sem nú er fyrir dyrum, muni gerðar verða ráðstafanir, sem koma ekki til framkvæmda fyr en síðar meir, og að reisa verði skipulagið á því, að bankaseðlar sjeu innleysanlegir, enda þótt fyrst um sinn verði að gera ráð fyrir tímabili, er þeir sjeu óinnleysanlegir, og enda gera undanþáguráðstafanir um þetta tímabil. Ef tilætlunin með frumvarpi þessu væri sú, að takmarka yfirleitt notkun seðlagjaldmiðils, og þá einnig innleysanlegan seðlagjaldmiðil, og ennfremur sú, að gullmynt kæmist í umferð, verð jeg að ætla, að efnalítið land eins og Ísland geti ekki leyft sjer þvílíkt marglæti; yfirleitt þykir mega vænta þess, að jafnvel þau lönd, sem fyrir heimsstyrjöldina höfðu notað mikið gull í umferð, muni

hverfa frá því, þegar seðlar verða aftur gerðir innleysanlegir með gulli, sumpart af því, að menn hafa sjeð, að gullið kemur að meiri notum, er það liggur i kjallara seðlabanka, sökum þess, að seðlabanki hefir þá betri tök á að framfylgja áhrifameiri stefnu í gjaldeyrismálum, og sumpart vegna hins, að gullforði sá, sem hafa þarf, verður þeim mun stærri, ef nota skal gull i umferð. Setjum svo, að Ísland þurfi 6 miljónir króna í umferð; ef gert er ráð fyrir því, svo að dæmið verði skýrt, að engir bankaseðlar sjeu til, þá yrði að afla 6 miljóna króna i gulli, þar sem hins vegar þyrfti að eins tvær miljónir króna, ef notaðir væru i umferð bankaseðlar, trygðir að þriðjungi með gulli. Þannig má komast hjá að festa 4 miljónir króna i gulli, sem yrðu vaxtalausar, og þetta atriði hlýtur að verða svo þungt á metunum, að kalla verður það marglæti að nota gull i umferð; að vísu verður að ætla, að kostnaður við seðlatilbúning og af seðlasliti sje nokkru meiri en sem svarar sliti gullmyntar i umferð, en þessi árlegi kostnaðarauki jafnast ekki við vaxtatapið, sem leiðir af því að festa margar miljónir króna gulls i umferð. Því verð jeg að halda, að nota verði innleysanlega bankaseðla með svo litilli gulltryggingu, sem verða má, en megi þó heita sæmileg.

Í sambandi við þetta verð jeg að geta þess, að i 4. gr. i frumvarpinu um Landsbankann er gert ráð fyrir því, að hann hafi rjett til þess að gefa út seðla eftir því, sem viðskiftaþörfin krefur. Í athugasemdum sínum heldur herra Björn Kristjánsson því fram gegn þessu, að heppilegra mundi vera að tala um gjaldmiðilsþörfina, eins og hann gerir sjálfur i frumvarpi sinu, enda er skoðun hans sú, að hjer sje um að ræða tvö ólík hugtök. En þar sem jeg geri ráð fyrir, að Landsbankinn vilji fylgja rjettri stefnu i fjármálum, og meðal annars hafa jafnan þá forvexti, sem ber að hafa, þá fæ jeg ekki vel sjeð, i hverju munurinn felst, því að með ákveðnum forvöxtum er að eins hægt að gefa út tiltekna upphæð viðskiftamiðils.

Herra Björn Kristjánsson víkur að þessu aftur i álitsskjali sínu um Landsbankafrumvarpið (bls. 7, næstneðstu grein), og heldur hann því þar fram, að ef banki gefi ekki út meira af seðlum en raunveruleg, sönn gjaldmiðilsþörf krefur, þá hafi hann engan hagnað af seðlaútgáfunni. Að minni hyggju hlýtur bankinn að hafa hagnað af hverjum þeim seðli, sem í umferð er og ekki er gulltrygður, þar sem hann fær vexti af þeim lánum, sem koma seðlunum i umferð, en tapar aftur á móti vöxtum af því gulli, sem hann hefir fyrirliggjandi, svo að hagnaðurinn verður á ógulltrygðu seðlaupphæðinni.

Það er annars nokkuð erfitt að sjá af frumvarpinu, hvernig svona löguð seðlastofnun ríkisins ætti að starfa; að líkindum hafa menn helst hugsað sjer hana þannig, að hún sje eingöngu afgreiðsluskrifstofa, sem hvorki skuli sjálf hafa gullforðann undir höndum nje heldur aðra tryggingu seðlanna. En ef svo er, verður það aðalhlutverk hennar að gera að eins tillögur til stjórnarinnar um það, hve mikið skuli í mesta lagi gefa út af seðlum árlega, eða um breytingar á því, ef slíks yrði þörf á árinu. Það verður þannig ekki sjeð á 9. gr. 1., sem fjallar um tryggingu seðlanna með víxlum, skuldabrjefum og öðrum tryggum verðbrjefum, að seðlastofnunin skuli skera og skapa um þær tryggingar, sem i boði væru, en heldur verður hún að taka

þær eins og þær eru. Jeg sje því ekki, með hverjum hætti stofnunin á að geta haft nokkur áhrif á bankamál á Íslandi — því að það getur að eins orðið að því leyti, að hún ákveður hámarkið. Þar sem jeg verð að halda, að þetta hafi líka verið tilætlunin hjá frumvarpsflytjanda, úr því að seðlastofnunin sjálf á ekki að rækja bankastörf, þá verður afleiðingin raunverulega hin sama eins og ef árlega væri ákveðin fyrir báða núverandi banka hámarksupphæð sú, er þeir mættu gefa út af seðlum; en ef svo er, verð jeg líka að telja seðlastofnunina óþarfa.

Athugi maður nánar áhrif seðlastofnunar, sem er ekki sjálfstæðari en hjer er lauslega lýst -- en yrði hún sjálfstæðari, þá væri hún ekki annað en nýr banki —, þá verður 1933 komið svo, að ekki verða aðrir seðlar í umferð en þeir, sem seðlastofnunin gefur út. Af þeirri upphæð, sem ákveðin yrði árlega, fengi bæði Landsbankinn og Íslandsbanki hvor sinn skerf, en hve mikið ætti hvor að fá? Hugsanlegt er, að nóg sje til handa báðum, svo ekki verði beinlínis nein samkepni um seðlaupphæðina, en þá verður hámarkið að hafa verið sett mjög hátt, og er því óþarft. Sagt hefir verið um hámark seðlaveltu, að ýmist sje það of lágt eða of hátt í hlutfalli við það, sem viðskiftaveltan þarf af gjaldmiðli, en standi aldrei heima; frumvarpsflytjandi hefir að því leyti veitt þessu eftirtekt, að hann vill hafa árlegar breytingar á hámarksupphæðinni, og ætlar rúm frekari breytingum, er verða kynnu á árinu. En þótt svo sje, verð jeg að ætla, að dómur sá, er þannig hefir verið feldur um hámarkið, muni hafa við mikil rök að styðjast, og jeg fæ ekki betur sjeð en að frumvarpsflytjandi, eins og jeg hefi áður gert ráð fyrir, ætlist til, að hámarkið skuli í rauninni vera meira en nafnið tómt, og það er sama sem að setja það lægra en viðskiftaveltan annars mundi þurfa, því með því eina móti er hægt að skilja, hver sje ætlunin með hámarkinu. Sje gert ráð fyrir þessu, hlýtur af því að leiða, að bankarnir hljóta að keppa um þá upphæð, sem leyfð er. Setjum nú svo, að upphæðin sje t. d. 6 miljónir króna — svo að einhver tala sje nefnd — og verður þá afleiðingin sú, að bankarnir reyna að afhenda stofnuninni eins marga víxla, skuldabrjef og önnur verðbrjef og þeir geta, til þess að tryggja sjer sjóð; að vísu eiga þeir samkvæmt 9. gr. 2 í frumvarpinu að greiða gjald af þessu, sem sje 2% lægra en forvextir, en jafnvel þessa upphæð munu bankarnir þó fúslega greiða til þess að geta verið vissir um að fá í sinn sjóð hærri upphæð af því, sem gefið er út af seðlum, því með þeim hætti geta þeir líka aukið útlán sín á komandi timum. Það getur þó tæplega verið ætlun frumvarpsflytjanda, að sá bankinn, sem seinni verður, skuli neyddur til að greiða refsivexti, enda er jeg í vafa um, að forstjóri seðlastofnunarinnar mundi, ef svona stæði á, mæla með því við stjórnina, að hámarkið væri fært upp, því að væri það gert, mundi þessi takmörkun ekki verða annað en nafnið tómt. Nú þótt með þessu dæmi sje farið út í öfgar, hygg jeg samt, að svo mikill sannleikur sje í því fólginn, að hámark í sambandi við seðlastofnun hljóti að verða til þess, að stofnunin verði þegar í stað að hugsa fyrir ákvæðum um það, hve mikið hvor banki fyrir sig skuli eiga heimtingu á að fá af seðlafúlgu þeirri, sem leyfð er. En ef svo yrði, þá er alveg eins auðvelt að reisa beinlínis skorður við því, hve mikið Íslands-

banki og hve mikið Landsbankinn megi gefa út af seðlum, hvor um sig, sem tryggja yrði með þessum eða hinum tryggingum, og að bankarnir megi því að eins fara fram úr hinni ákveðnu upphæð, að þeir greiði refsivexti, öldungis eins og hægt væri að skylda þá til að greiða gjald af seðlaveltu sinni, er væri 2% lægri en forvextir. Og þetta er að mínu viti aðalmótbáran gegn öllu frumvarpinu. Þó að í orði kveðnu væri að eins ein seðlastofnun, mundu seðlabankarnir í raun og veru verða tveir. Menn kynnu ef til vill að halda því hjer fram, að ef hin fyrirhugaða skipun næði fram að ganga, þá ynnist það á að minsta kosti, að ekki yrði nema ein tegund seðla í umferð, í stað tveggja, eins og verða mundi, ef ákveðið væri beinlínis hámark báðum bönkum. Þetta er alveg rjett, og það skal jeg fúslega játa, en af því að jeg hygg ekki, að haldkvæmt mundi reynast að hafa tvo seðlabanka, þá þarf jeg ekki að eyða fleiri orðum að þessu. Jeg hefi aðeins viljað gera það ljóst, að hið ráðgerða skipulag hlýtur altaf að reynast eins og ef tveir bankar hefðu seðlaútgáfurjettinn.

Þess vegna verður að minni hyggju að dæma frumvarp það, sem hjer liggur fyrir, frá þessu sjónarmiði, og allir þeir annmarkar, sem hafa reynst á því í öðrum löndum að láta fleiri banka en einn hafa seðlaútgáfu, munu og koma hjer í ljós, ef gerð verður sú skipun á, að hafa að eins seðlastofnun ríkisins, eins og til er ætlast. Að því er til þessa tekur tjáir eigi að skírskota til (reynslu) síðustu tuttugu ára á Íslandi, þar sem verið hafa tveir seðlabankar, því að seðlafúlga Landsbankans hefir verið mjög takmörkuð, og fyrir því hefir í raun og veru — að því er snertir fjárhagsáhrifin — verið einungis einn seðlabanki, Íslandsbanki, og hefir það þá líka orðið hans hlutverk að ákveða gjaldeyrisstefnu landsins. Árangurinn yrði aftur á móti sá, að upp kæmu tveir seðlabankar, sem keppa mundu sín á milli, og mundi hvortveggja telja sig leystan undan ábyrgð á peningagengi landsins. Sje gert ráð fyrir, að báðum þessum bönkum sje, með seðlastofnun ríkisins, beinlínis eða óbeinlínis veittur rjettur til að gefa út tiltekna upphæð af seðlum, þá mun rísa upp kepni milli þeirra um það, að hafa þessa upphæð altaf í umferð, og þeir munu koma þessu fram með því að lækka forvextina; verður þá tilhneigingin sú hjá báðum, að bjóða hvor öðrum betri kjör, og afleiðingin yrði sú, að verðlag mundi hækka og seðlum í umferð fjölga að sama skapi. Það rekur þá að því, að bankarnir hafa gefið út eins mikið af seðlum og leyfilegt er, og munu þeir þá gera því öflugri ráðstafanir til þess að takmarka seðlaumferðina, einmitt með því að hækka mjög forvextina; til þess að koma í veg fyrir þetta, er gagnslaus sú heimild, sem veitt er í þriðja lið tíundu greinar frumvarpsins, sbr. breytingartillöguna, til þess að fara yfir hámarkið, gegn því að greiða alla forvexti og eftir tvo fyrstu mánuðina ½ % að auki í ríkissjóð, því að hvorugur bankinn mun verða þeirrar skoðunar, að það sje einmitt hann, sem eigi að færa þessa fórn. Hafi menn ennfremur hugfast, hve mjög misjafn er sá seðlafjöldi, sem í umferð er á ýmsum mánuðum ársins á Íslandi — en það atriði gerir ástandið aðeins enn erfiðara —, þá munu menn einnig á Íslandi, ef hin fyrirhugaða skipun kemst á, vafalaust komast að raun um, að samkepnin milli bankanna hlýtur að valda miklum sveiflum á forvöxtum, til ómetanlegs tjóns

atvinnulífinu, og það er einmitt þetta, sem komið hefir fram erlendis, þar sem fleiri hafa verið seðlabankar en einn.

Úr því nú að hin fyrirhugaða seðlastofnun ríkisins á ekki að vera seðlabanki, sem beri ábyrgð á banka- og peningamálum þjóðarinnar, þá verð jeg að telja hana óþarfa, og jafnvel skaðlega atvinnulífinu, að því leyti sem hún mundi í rauninni verða þess valdandi, að seðlabankarnir yrðu tveir. Af þessu verður ljóst, að mjer þykir ekki ástæða til að athuga einstök atriði frumvarpsins.

Eins og jeg gat um í upphafi álitsskjals míns, geri jeg ráð fyrir, að menn sjeu horfnir frá því að láta Íslandsbanka halda áfram að vera seðlabanka, og skal jeg því nú athuga það, hvort gera eigi Landsbankann að einka-seðlabanka smátt og smátt, eftir því sem Íslandsbanki kallar inn seðla sína.

Herra Björn Kristjánsson hefir, bæði í ástæðunum fyrir frumvarpi sínu og í áliti sínu um Landsbankafrumvarpið, lagst fast á móti því, að Landsbankanum yrði fenginn í hendur seðlaútgáfurjetturinn, og fært það til, 1) að höfuðstóll hans sje of lítill, og 2) að hann hafi mikil sparisjóðsstörf með höndum; loks er drepið á, að Landsbankinn sje ríkisbanki, en um það atriði hefi jeg þegar látið uppi skoðun mína í álitsskjali mínu til stjórnar Landsbankans. Fyrra atriðið er að því leyti rjett, að höfuðstóll Landsbankans er tvær miljónir króna, en aðalreikningsjöfnuður (Totalbalance) var í árslok 1923 46 miljónir króna, og er það fremur lág upphæð. Því má þó ekki gleyma, að frumvarpið gerir ráð fyrir, að nauðsynlegt verði að auka höfuðstól bankans, en á hinn bóginn er það líka skilyrði fyrir frumvarpinu um að koma á fót seðlastofnun ríkisins, að ríkið taki lán til þess að kaupa það gull, sem þarf. Jeg fer því ekki fleiri orðum um þetta, einkum þar sem ekkert er um það kunnugt nú sem stendur, hvernig breytingunum á reikningsjöfnuði Landsbankans kann að verða háttað, þegar hann hefir fengið seðlaútgáfurjettinn í sínar hendur, þótt líklega megi heldur búast við hækkun.

Auk þess virtist mjer, er jeg las gögn þau, sem mjer voru send, að það væri einnig fyrst og fremst hugsunin um að fá seðlaútgáfuna í hendur stofnun eins og Landsbankanum, með mikilli sparisjóðsstarfsemi, það sem hafi orðið þyngst á metunum hjá herra Birni Kristjánssyni og gert hann mótfallinn þeirri fyrirætlun að veita Landsbankanum seðlaútgáfurjettinn. Herra Björn Kristjánsson bendir rjettilega á það, að slíkt fyrirkomulag mundi vera undantekning frá þeirri meginreglu, að seðlabankar hafa ekki sparisjóðsstörf með höndum, og hann hefir öldungis rjett fyrir sjer, er hann leggur áherslu á það, að með því leyfi, sem 1920 var veitt sænska þjóðbankanum til að taka við innlánum til ávöxtunar, þ. e. a. s. að taka við innlánum á geymslufjárreikning (depositionsräkning) gegn vöxtum, sje það ekki tilætlunin, að bankinn reki venjulega sparisjóðsstarfsemi. Þegar þannig er leyft að leggja inn fje til ávöxtunar í þjóðbankann, þá kemur að vísu sparisjóðsfje í hann, en þegar um er að ræða sparisjóðsstarfsemi, þá eiga menn helst við það, að lagðar sjeu inn smáupphæðir.

Þegar ræða er um sparisjóðsfje í seðlabönkum, verður, að minni hyggju, fyrst að líta á það mál frá nokkru víðtækara sjónarmiði, sem sje þessu: hvort heppilegt sje eða óheppilegt að láta seðlabanka yfirleitt veita móttöku fje gegn vöxtum. Menn hafa í ýmsum löndum verið nokkurnveginn sammála um það, að seðlabankar eigi ekki að taka við innlánsfje til ávöxtunar. Nefna má sem dæmi, að Deutsche Reichsbank hefir með lögum frá 1875 fengið leyfi til þess að veita viðtöku innlánsfje til ávöxtunar, en þó ekki takmarkalaust, en þetta hefir hann ekki fært sjer í nyt í mörg ár, og það hefir verið almenn skoðun, að ávaxtabær innlán í seðlabanka muni freista hans til að taka tillit til hagnaðarins, og gæti auðveldlega orðið til þess, að bankinn geigaði frá þeirri meginstefnu sinni, að halda uppi gengi gjaldeyris landsins, en það markmið er ekki allajafna samrýmanlegt hagnaðarmarkmiðinu. Annars get jeg um þetta efni vísað til bókar eftir Scharling: Bankpolitik 2. Udg. Kbhn. 1903, S. 61—62, þar sem þetta mál er rætt ítarlega.

Að baki þeim hugleiðingum, sem hjer hafa verið færðar til, felst önnur skoðun, sem að minni hyggju er mikilsverðari. Seðlabanki lánar seðla sina, er síðan komast í umferð, og gerir seðlarjetturinn honum því kleift að taka lán hjá veltunni, og eru þau vaxtalaus; það eru því afbrigði, er seðlabanki tekur lán hjá veltunni með því að greiða vexti af innlánum.

Vafalaust er það þessi skoðun, sem leynist að baki hinni, að vaxtabært innlánsfje freisti seðlabanka til þess að hætta sjer út í ótraustar lánveitingar, því að það er auðsætt, að bankanum verður það kleift með seðlarjetti sínum að afla ódýrara fjár til útlána en með vaxtabæru innlánsfje.

Nýjustu sænsk lög snerta ekki málið að þessu leyti. Tilætlunin með lögunum 1920 var eingöngu sú, að gera þjóðbankanum kleift að ná meiri tökum á markaðnum, er nóg væri um peninga, og að styrkja aðstöðu hans meðan svona væri ástatt, en ekki að staðaldri. Samkvæmt þessu hafa menn hugsað sjer, að hann tæki á móti vaxtabæru innlánsfje að eins um stundarsakir og notaði það til þess að koma á forvaxtahækkun, og ber því að líta á þau sem hverja aðra hjálparráðstöfun, sem gripið er til í forvaxtamálum, svo sem þegar seðlabanki býður skuldabrjef og þesskonar til sölu á markaðnum. Með þessu móti verður það, að þjóðbankinn dregur úr mismuninum á inn- og útlánsvöxtum bankanna, því að ekki dylst það, að þótt útlánsvextir hækki, hækka innlánsvextir jafnframt, að eins smátt og smátt.

Eins og sjá má, eru sænsku lögin frá 1920 miðuð við alveg sjerstakar kringumstæður, og ekki er auðið að álykta neitt af þeim um það, hvort rjett sje eða rangt, að seðlabanki taki að staðaldri við vaxtabæru innlánsfje. Og enn fremur má sjá, að ef þjóðbankinn færir sjer í nyt heimildina í lögum 1920 til þess að draga úr lánveitingum innan þjóðfjelagsins með því að svifta aðra banka sjóði þeirra, þá getur þjóðbankinn vitanlega ekki lánað þetta fje aftur, svo að þvílík ráðstöfun mundi hafa í för með sjer bein útgjöld fyrir bankann. Einnig af þessari ástæðu eiga sænsku lögin frá 1920 ekkert sammerkt við það, er seðlabanki hefir að staðaldri vaxtabært innlánsfje, þar sem bankinn að sjálfsögðu verður þá að lána það fje aftur.

Menn munu sjá, að helsta mótbáran gegn því, að seðlabanki taki við vaxtabæru innlánsfje, er sú, að það mundi ef til vill teygja hann til ótryggra lánveitinga, eða með öðrum orðum: hjer er um að ræða stefnu bankans. Jeg verð samt að halda því fram, að seðlabanka er með leyfinu til að gefa út seðla að líkindum opnuð leið til þess að hleypa sjer út í jafnáhættusöm fyrirtæki, enda þótt hann veiti ekki viðtöku vaxtabæru fje, og það er einungis það atriði, að menn þá verða að greiða tiltekna innlánsvöxtu, sem ætti að hafa þau áhrif á bankastjórnina, að það beinlínis hvetti hana til að taka meira tillit til ávinnings en gætni í lánveitingum. Jeg verð þó að álíta, að einmitt það atriðið, að menn hugsa sjer Landsbankann sem þjóðbanka, þar sem hluthafahagsmunir geti ekki látið til sín taka, hljóti bæði og muni valda því, að gróðamarkmiðið verði ekki aðalleiðarsteinn bankans. Þegar menn jafnframt hafa hugfast, hversu mikilsvert hlutverk sú skylda, að halda uppi peningagengi lands, leggur ríkisseðlabanka á herðar, að bankanum veitist því auðveldara að rækja þessa skyldu, því traustari tök sem hann hefir á atvinnulífinu, og að menn treysta aðstöðu hans með því að opna honum leið til að taka við vaxtabæru innlánsfje — og þetta sjest á sænsku lögunum frá 1920, sem sett voru einmitt í þeim tilgangi, að styrkja um stundarsakir aðstöðu þjóðbankans á þennan hátt á erfiðum tímum —, þá mun mönnum skiljast, að samkvæmt minni skoðun er ekkert varhugavert í því að veita Landsbankanum leyfi til að veita viðtöku vaxtabæru innlánsfje.

En — hjer er einkum um það deilt, hvort Landsbankinn skuli framvegis fá að halda leyfinu til að rækja sparisjóðsstarfsemi, eftir að hann hefir fengið seðlaútgáfurjettinn í hendur, því að hitt skiftir ekki miklu máli, sem lagt er inn í bankann með öðrum skilyrðum. Vjer skulum því nú snúa oss að þessu sjerstaka viðfangsefni.

Jeg vil þá taka það fram, að mjer er ekki kunnugt um, að neinn seðlabanki reki sparisjóðsstarfsemi, en orsakanna til þessa er sennilega að leita í því, hvernig þróunin hefir í rauninni orðið, framar en í hinu, að þessi hugsun hafi verið ósamrýmanleg grundvallarstefnunni og því vísað á bug. Seðlabankar í öðrum löndum hafa, eftir því sem stundir hafa liðið fram, orðið einskonar bankar bankanna, því þeir koma seðlum sínum i umferð með því að lána hinum, og fyrir því geta seðlabankar ekki rækt hin minni háttar viðskiftin, sem sparisjóðsstarfsemi hefir í för með sjer, öldungis eins og vjer að framan höfum sjeð, að seðlabanka stendur það á litlu, sökum seðlaútgáfurjettar síns, að draga að sjer fje með háum innlánsvöxtum. En vitanlega er ekki með þessu loku skotið fyrir það, að seðlabanki geti rækt sparisjóðsstarfsemi.

Herra Björn Kristjánsson færir einkum þessa röksemd fyrir andstöðu sinni: Seðlabanki getur mist traust manna, og ef svo fer, streymir fólk að og krefst ekki einungis þess, að fá seðla sína greidda, heldur taka og innleign sína út í gulli. Þegar svona standi á, verði að loka bankanum, nema heimilað sje að fresta innlausn seðlanna, að eins til þess að greiða þeim, sem inni eiga í sparisjóðnum; en þegar þannig komi meira af seðlum í umferð, þá taki þeir að lækka í verði, og lendi þá í sömu ógöngum sem á styrjaldarárunum

og síðan. Ef því landssjóður eigi að taka við seðlaútgáfunni, verði að fulltryggja seðlana með gulli.

Jeg get ekki betur sjeð, ef þeirri skoðun er fylgt, sem hjer er lýst, en að þá hljóti af því að leiða það, að Landsbankinn verði að hafa fyrirliggjandi fulla gulltryggingu, ekki einungis fyrir þeim seðlum, sem hann hefir gefið út, heldur og fyrir öllu því fje, sem almenningur á þar inni, því að auðveldlega getur það komið fyrir, að menn heimti það greitt i seðlum, sem aftur má krefjast að greitt sje í gulli. En slíka ályktun hygg jeg þó ekki, að neinn muni draga, þótt það væri aldrei nema eðlilegt, úr því að sett er fram krafa um að hafa seðlana fulltrygða með gulli. Jeg skal því ekki fara frekari orðum um þetta.

Grundvallarhugsunin er sú, að það fje, sem lagt hefir verið inn i seðlabanka, megi nota gegn honum alveg eins og seðlana í umferð, svo að það væri í sjálfu sjer rjett að heimta einnig gulltrygt það, sem bankinn skuldar fyrir innlánsfje. Jeg hefi rætt þetta atriði i álitsskjali mínu til stjórnar Landsbankans, og hefi þar bent á, hve rjett sú grundvallarhugsun sje, að þar, sem tjekkar smám saman ná útbreiðslu, skuli vera fyrirliggjandi tiltekin gulltrygging til að vega gegn þeim upphæðum, sem standa inni á hlaupareikningi, því að þær verða fyrst og fremst orsök í því, að fram kemur krafa um gull til útflutnings. Herra Björn Kristjánsson dregur aftur á móti fram sparisjóðsfjeð og er þeirrar skoðunar, að það geti orðið bankanum hættulegt. En hjer er fyrir vist átt við tvennskonar ólíkt ástand. Herra Björn Kristjánsson hefir óttatimann í huga, en jeg hefi aftur á móti fremur í huga heilbrigðara ástand, og það er, þegar svona stendur á, að hugsast getur, að þeir, sem eiga inni á hlaupareikningi, krefjist gulls til útflutnings, en hinir aftur á móti, sem inni eiga i sparisjóði, láta ekkert á sjer bæra, sje það þá i rauninni sparisjóðsfje, sem hjer er um ræða, en ekki veltufje kaupmanna.

Eins og jeg hefi þegar tekið fram hjer að framan um Landsbankann, er því venjulega svo háttað i landi, þar sem farið er að nota tjekka, að lánveitingar verða auknar með þeim hætti að leggja inn á hlaupareikning, en ekki með því að gefa út seðla, því þá fyrst verður nauðsynlegt að gefa út meira af seðlum til umferðar, þegar verðlag hefir hækkað. Afleiðingin verður sú, að þá er gróðafyrirtæki (spekulation) eru byrjuð i slíku landi, koma áhrifin fyrst fram á hlaupareikningsfje bankanna, og er verðið heldur altaf áfram að bækka, og gull þarf að flytja út, þá koma kröfurnar um gull til útflutnings frá hlaupareikningsmönnum, verslunarfólki og þess háttar mönnum.

Það er alt annað ástand, sem herra Björn Kristjánsson hefir íhugað, því að hann hugsar sjer, að upp komi ótti meðal sparifjáreigenda, sem þá streymi að til þess að ná fje sínu, og láti sjer ekki nægja að fá það greitt í seðlum, heldur heimti það i gulli, er þeir síðan að líkindum geymi. Jeg verð að segja, að jeg á bágt með að skilja, hvernig slík hræðsla geti komið upp. Komi þessi hræðsla upp við venjulegan sparisjóð, þá hlýtur það, sem vekur hræðsluna, að vera óttinn við það að geta ekki náð fje sínu, er menn óska þess. Þessi ótti mun verða minni, ef menn hafa sparifje sitt í seðlabanka ríkisins, og eigi jeg að draga ályktun af ástandinu i Danmörku, þá er helst að

búast við því, að menn muni hneigjast til þess að leggja fje sitt í of stórum stíl inn í Landsbankann, en þá yrði Landsbankinn að koma i veg fyrir það með því að hafa tiltölulega lægri vexti. Fyrir því getur ekki þessi hræðsla, sem gert er ráð fyrir, stafað af ótta við að geta ekki fengið fje sitt, heldur af ótta við að Landsbankinn geti ekki innleyst seðla sína með gulli. En á þessu er vissulega ekki hægt að reisa bankafyrirkomulag, því að þá hlyti af því að leiða, eins og að framan er sagt, að heimta yrði fulla gulltryggingu, og þannig í rauninni afsala sjer þeim hagnaði, sem öðlast má með því að gefa út bankaseðla.

Með sama hætti mætti krefjast þess af sparisjóðum, að þeir skyldu hafa fyrirliggjandi alla þá seðla, sem inn eru lagðir, því að komi upp hræðsla einn góðan veðurdag, og vilji menn fá innlánsfje sitt, þá hefir sparisjóðurinn ekki seðlana, ef hann hefir lánað þá, og ekki ber Landsbankanum nein skylda til að hjálpa. Þess vegna verð jeg að halda því fram, að sú hætta, sem hjer er gert ráð fyrir, nefnilega, að vaknað geti einhver efi um það, hvort seðlabanki geti int af hendi innlausnarskuldbindingar sínar, geti að eins átt sjer stað, ef fylgt er skakkri stefnu í bankamálum, eða ef upp kemur ófriður eða annað af því tægi; en varla þarf að gera ráð fyrir þessu. En vilji menn játa, að þvilikur ótti við, að Landsbankinn geti ekki leyst inn seðla sína, geti því að eins vaknað innanlands, að rangri stefnu sje fylgt í bankamálum, þá fæ jeg ekki sjeð, hví það ætti að vera svo mjög háskalegt að hafa sparisjóð í sambandi við seðlabankann, nema það leiði og hljóti að leiða bankastjórnina út á skakka braut í fjármálum. Og hjer erum vjer, að minni hyggju, komnir að aðalkjarnanum og því, sem á sínum tíma, er samningar stóðu yfir um stofnun Íslandsbanka, varð til þess, að ýmsir menn töldu tormerki á þessu fyrirkomulagi, þar sem öðru fremur er æskilegt og að eins getur verið um að ræða, að seðlabanki veiti lán til skamms tíma, en sparisjóður getur veitt og hlýtur að sjá sjer hag í að veita lán til langs tíma, af því að starfsfje hans er innlagt sparifje.

Það er eins og það sjeu tvær ólíkar meginreglur, sem ráða eigi um banka í þessu efni, og þá fyrst og fremst seðlabanka og sparisjóð. Hvor hefir sitt hlutverk, og þar í er fólgin sú hættan, að mönnum sje ekki ætíð ljóst, hver sjeu takmörkin milli sparisjóðs og banka.

Í álitsskjali mínu til stjórnar Landsbankans hefi jeg drepið á þetta mál, og hefi jeg þar lagt áherslu á það, að vissulega sje sjaldgæft, að seðlabanki hafi eins mikið af sparisjóðsfje og Landsbankinn, og þess vegna hefi jeg mælt með því að hafa lánin, sem veitt eru til langs tíma, í hlutfalli við sparisjóðsinnieignina. Það, sem jeg hefi þar lauslega drepið á, skal jeg hjer athuga nánar, því að þá var mjer ekki kunnugt um, að umræður um þetta mál á Íslandi hefðu beinst jafnmikið að sparisjóðsstarfsemi Landsbankans eins og raun er á orðin.

Það er efalaust alkunnugt, að menn gera mun á sparisjóðsstarfsemi og bankastarfsemi, og er sá munur fólginn í ólíku eðli innlána og útlána. Starfsfje sparisjóða er nokkuð ákveðið í eðli sínu, að því leyti, sem þeir rækja eiginleg sparisjóðsstörf, þ. e. a. s. taka við sparifje manna, sem ekki geta sjálfir

eða kæra sig um að gera fje sitt arðberandi á annan hátt, og þess vegna geta sparisjóðirnir komið mestu af fjenu fyrir í föst lán, lán með löngum gjaldfresti, eins og líka á sjer stað um islenska sparisjóði. Innlánsfje bankanna, eða seðlar þeirra, svo að ekki sje vikið frá því efni, sem hjer er um að ræða, eru aðallega skuldir, sem bankinn verður að greiða fyrirvaralaust, og af þessari ástæðu heimta menn líka, að lánveitingar bankans sjeu með stuttum gjaldfresti, fyrst og fremst verslunarvíxlar, skuldabrjef (Obligationer), sem hægt er að selja, eða annað af því tægi. Þetta eru hin alkunnu aðaleinkenni á starfsemi sparisjóða annarsvegar og bankastarfsemi hinsvegar, og þegar seðlabanki jafnframt rækir sparisjóðsstörf, þá er hætta á, að honum í starfi sínu sje ekki ætið ljóst, að það er tvenskonar. Atvinnulífinu á Íslandi er svo háttað, að þar þurfa menn fyrst og fremst að halda á lánum með löngum gjaldfresti, en hinsvegar veltur minna á lánum með skömmum gjaldfresti, og hefi jeg einnig bent stjórn Landsbankans á það, að seðlabankinn fái hjer vandasamt hlutverk, er hann verður að halda aftur af þeim lánskröfum, þar sem um langan gjaldfrest er að ræða.

Skylt þessu er og það, hvort verjandi sje, að Landsbankinn haldi áfram að hafa veðdeild, ef hann verður seðlabanki, eða hvort ekki sje rjettara að greina hana frá og gera að sjerstakri stofnun, eins og ákveðið er í lögum frá 27. júní 1921. Ef henni er haldið, getur vel verið, að einnig af því vakni hjá Landsbankanum of mikill áhugi »á löngum lánum«, og gæti verið, að það samrýmdist illa kröfunni um það, að bankinn samkvæmt hlutverki sínu verður að lána fje sitt með skömmum gjaldfresti, og þar eð naumast er nokkur verulegur markaður fyrir íslensk skuldabrjef (Obligationer) á Íslandi eða annarsstaðar, mundi of mikill áhugi á gengi þessara skuldabrjefa (Obligationer) (er lánað væri mjög mikið út á þau, eða með því að taka of mikið tillit til gengis skuldabrjefanna og sleppa því að hækka forvextina í tíma) geta haft það í för með sjer, að bankinn hafi ekki nægilegt handbært fje, eins og hann þyrfti að hafa, og það er auðveldara að hugsa sjer, að bankinn fái áhuga á þessu, ef hann hefir sjerstaka veðdeild. Jeg vil í þessu sambandi vekja athygli á því, að það gæti varðað bankann nokkru, ef þessum skuldabrjefum væri komið á markað annarsstaðar, svo að hann gæti, ef svo bæri undir, aflað sjer útlends gjaldmiðils með því að selja þau þar. En á meðan ekki verður sagt, að þessu sje þannig háttað — því mjer skilst, að þeim skuldabrjefum (Obligationer), sem komið hafa til Danmerkur, hafi svo stórum upphæðum nemi verið komið fyrir á fastar hendur, að undangengnum samningum í hvert skifti — verð jeg að álíta, að bæði af sparisjóðsdeild og veðdeild geti stafað nokkur hætta fyrir seðlabankann, og getur hún, vegna þess áhuga á lánum með löngum gjaldfresti, er við þetta vaknar hjá bankanum, svo sem og vegna þess, að í fjelitlu landi sem Íslandi leggur almenningsálitið að honum um löng lán, haft þau áhrif á bankastjórnina, að hún sjái ekki, að bankinn á og verður altaf að eiga hæfilega mikla fúlgu inni erlendis, sem hann getur ekki varið að flytja heim, nema þegar mjög mikið liggur við, og að lánveitingar hans verða yfirleitt að vera með skömmum gjaldfresti. Því meira ríður á þessu, sem verðið á aðalútflutningsvörunum er mjög óstöðugt og mjög mis-

jafnlega mikið af þeim. Einnig þessu verður bankinn að gefa gaum og afla sjer í góðæri útlends gjaldeyris til að halda i horfinu með, ef eitthvert ár skyldi fara svo, að ekki fengist venjuleg upphæð af erlendum gjaldeyri fyrir útfluttu vörurnar.

Jeg sje þannig ekki, að það sje að neinu leyti ómögulegt að sameina sparisjóðsstarfsemi og veðdeildarstarfsemi seðlaútgáfurjettinum. Ekki stafar heldur af því nein hætta, ef stjórnin að eins hefir jafnan vakandi auga á hinum margvíslegu verkefnum, sem hún hefir með höndum. Það getur aftur á móti orðið til hagnaðar, að því leyti sem þau völd, sem stjórninni eru fengin í hendur með þessu fyrirkomulagi, verða afarmikil og geta vel orðið til þess að auka efnalegan þroska Íslands. Af þessum hugleiðingum var það sprottið, að jeg benti stjórn Landsbankans á það, hve eðlilegt væri að láta lánin með löngum gjaldfresti nema að eins vissum hluta innlagðs sparifjár. En sá einn, sem kunnugri er en jeg efnahagsástandinu á Íslandi, getur skorið úr því, hvernig ráða skuli þessu máli til lykta í einstökum atriðum.

Herra Björn Kristjánsson er mótfallinn ákvæðinu í 12. gr., þar sem gert er ráð fyrir því, að bankinn hafi rjett til að taka lán út á eignir sínar. Jeg geri ráð fyrir því, að ef svo kæmi fyrir, að bankinn tæki lán út á eignir sínar, þá sje ekki hægt að telja til seðlatryggingar þann hluta þeirra, sem veðsettur er, og það er því að líkindum með þessu ákvæði einkum átt við það, að Landsbankinn, ef svo ber undir, afli sjer erlends gjaldeyris eða gulls með því að veðsetja skuldabrjef (Obligationer) eða því um líkt. Jeg hefi hvað eftir annað tekið það fram, að það mundi skifta Landsbankann nokkru að geta stuðst við markað og selt þar, er svo stæði á, skuldabrjef (Obligationer) og þess háttar, en jeg verð að vera þeirrar skoðunar, að þegar einungis er að ræða um stundarskort á erlendum gjaldeyri, sje stundum hagkvæmara að afla sjer slíks láns með því að veðsetja eignir. Slík aðferð hefir stundum verið höfð annarsstaðar, eins og kunnugt er, þótt jeg viðurkenni, að það muni sjaldan vera seðlabankar, en oftar aðrir bankar, sem afla sjer bráðabirgðalána erlendis, meðal annars með því að gefa út víxla »í gislingu«, sem mjög tíðkaðist í viðskiftum milli Þýskalands og Frakklands. Mjer mundi finnast það varhugavert, ef seðlabanka í svo litlu þjóðfjelagi sem hinu islenska væri varnað þess að afla sjer erlends gjaldeyris, ef svo bæri undir, að ástandið væri ískyggilegt fyrir atvinnulífið, enda þótt jeg álíti enn sem fyrri, að yfirleitt verði Landsbankinn að eiga inni erlendis, svo ekki þyrfti að veðsetja eignir nema örsjaldan.

Hjer er fyrst og fremst átt við að veðsetja skuldabrjef. En herra Björn Kristjánsson nefnir sjerstaklega veðsetningu á seðlum bankans sjálfs og að tekið sje lán út á hlutabrjef í sjálfum honum. Jeg bendi á, að þetta skiftir nokkru máli að eins gagnvart útlöndum, því að innanlands getur aðeins verið um það að ræða að taka veðrjettarlán út á byggingar bankans, og láta með þeim hætti óskert hlutafje bankans, eða rjettara sagt, mikinn hluta þess, til rekstrar handa honum.

Að því er snertir síðara atriðið, veðsetningu hlutabrjefa í bankanum sjálfum, verður manni fyrst að spyrja, hvernig bankinn eignist hlutabrjef í

sjálfum sjer, því að auðvitað hlýtur það að vera skilyrði þess, að þau verði veðsett annarsstaðar. Í bankalöggjöf ýmsra landa eru menn, sem kunnugt er, farnir að reisa því allþröngar skorður, að hve miklu leyti bankar megi eiga eða veðsetja hlutabrjef í sjálfum sjer, en þessi ákvæði taka venjulega til banka yfirleitt, en ekki sjerstaklega til seðlabanka; það er með þetta fyrir augum, sem jeg hefi í athugasemdum mínum til stjórnar Landsbankans bent á, að rjett væri að íhuga, hvort einnig ætti að ákveða stefnurnar í almennri bankalöggjöf á Íslandi, og í slíkri löggjöf væri það eðlilegt að setja því takmörk, hvað bankar mættu eiga og veðsetja af hlutabrjefum í sjálfum sjer. Það gæti verið álitamál, hvort þessi ákvæði skyldu sett seðlabankanum einum, en jeg vil benda á það, að einmitt um hann á að setja þessi takmörkunarákvæði, og verði það gert, er loku fyrir það skotið, að bankinn eigi hlutabrjef í sjálfum sjer, til þess að veðsetja, eða að minsta kosti hljóta það að verða örsmáar upphæðir.

Að því er til hins tekur, að fá lán út á sína eigin seðla, verð jeg fyrst að geta þess, að um það dæmi, sem herra Björn Kristjánsson vitnar í úr bankasögu Dana, er mjer ekki kunnugt, enda geri jeg ráð fyrir því, að það sje tiltölulega nýtt. Ef menn vilja, er samt mjög auðvelt að banna alt þess háttar, enda má víst svo að orði komast, að það muni í rauninni engu skifta. Þegar banki þarf lán og nýtur trausts erlendis, eru ýmsar leiðir opnar: bankinn getur gefið út eiginvíxil og látið skuldabrjef eða því um líkt til tryggingar, eða hann getur beinlínis tekið lán út á þessar eignir sem hvert annað handveð. Þetta er veðsetning á eignum bankans, en getur það í rauninni kallast að taka lán út á eignir, þegar seðlar eru veðsettir fyrir peningaláni? Nei, seðlunum verður þá vissulega að skipa á bekk með eiginvíxlum, sem bankinn gefur út, og jeg verð að líta svo á, að erfitt sje að hugsa sjer, að nú á tímum geti komið fyrir sú veðsetning seðla, sem dæmið gerir ráð fyrir, því að þá væri eiginvíxill bankans engu síður tekinn gildur erlendis. En hjer við bætist og það, að þar sem bankinn á að tryggja að $^1/_3$ með gulli þá seðla sína, sem í umferð eru, og til þeirra teljast einnig þeir seðlar, sem pantsettir kynnu að verða, og verður þá auðskilið, að heppilegra er fyrir bankann að taka til annara ráða til þess að afla sjer innieigna erlendis.

Jeg verð því að álíta, að herra Björn Kristjánsson geri mikils til of mikið úr þessu atriði. Jeg hygg, að varhugavert sje að taka á sig þá ábyrgð, að meina bankanum, ef svo ber undir, að taka lán erlendis út á eignir sínar, og að lántaka út á eigin hlutabrjef og seðla mun sjaldan eiga sjer stað, svo sjaldan, að eigi muni vera ástæða til þess að reisa skorður gegn hinu síðastnefnda í löggjöfinni; en á hinn bóginn gæti það komið til mála, að banna ætti bönkum yfirleitt að eiga eða veðsetja hlutabrjef í sjálfum sjer svo nokkru verulegu nemi. En vilji menn setja því takmörk, að hve miklu leyti bankinn geti veðsett eignir sínar, þá er það auðvitað hægt, með því móti t. d., að það sje gert að skilyrði, að til komi samþykki fulltrúaráðs eða fjármálaráðherra, eða með því að þessari veðsetningu sje haldið innan vissra takmarka, er mega þá naumast vera mjög þröng.

Virðingarfyllst. Axel Nielsen.

Fylgiskjal V.

ÚTDRÁTTUR
ÚR
GERÐABÓK FJÁRHAGSNEFNDAR EFRI DEILDAR.

Ár 1925 mánudag 23. mars kl. 5 e. m. hjelt fjárhagsnefnd efri deildar fund á Hlaðbúð. Hafði hún boðað bankastjóra Landsbankans á fundinn, til þess að ræða við þá frv. um Landsbanka Íslands og fá umsögn þeirra um ýms atriði málsins. Úr bankastjórninni mættu þeir Magnús Sigurðsson og Georg Ólafsson. Lagðar voru fyrir þá eftirfarandi spurningar:

1. Hvort Landsbankinn mundi ekki þurfa að draga inn og lána miklu varlegar, ef hann tæki við seðlaútgáfurjettinum.

   Þessu svaraði Georg Ólafsson á þá leið, að engin breyting yrði á útlánapólitík bankans frá því, er verið hefði *nú undanfarið*. Er það bein afleiðing af því, að Landsbankinn hefir undanfarið búið sig undir það að taka við seðlaútgáfunni.

2. Þá voru bankastjórarnir spurðir um, hvort seðlabankar nokkursstaðar hefðu sparisjóði.

   Þessu svaraði G. Ó. þannig, að t. d. hefði þjóðbankinn danski fram til 1850 verið eina bankastofnunin í Danmörku, og Noregsbanki hefði til sama tíma verið eina bankastofnunin í Noregi. Annars vitnuðu þeir til álits próf. Axels Nielsens um samband sparisjóðsstarfsemi og seðlabanka.

3. Að gefnu tilefni tóku þeir fram, að þeir hefðu ekkert við það að athuga, að ríkið eitt ætti bankann, og telji það betra fyrirkomulag, ef fært þykir að koma því í framkvæmd.

4. Um hættuna við að of mikið verði gefið út af seðlum. G. Ó. svaraði: Að svo miklu leyti sem seðlabankinn sjálfur hefir tök á seðlamagninu, þá hefir hann það í gegnum útlánsstarfsemina. Gullforðinn takmarkar það, hve mest má vera úti af seðlum samkvæmt lögum (frumvarpinu). Að sjálfsögðu má ákveða í lögum hámark seðlamagns í umferð, og sömuleiðis má fela fjármálaráðherra eða bankaráði að ákveða hámarkið. Slíkt ákvæði var í lögum um þýska ríkisbankann, en afleiðingin varð sú, að lögunum var breytt hvað eftir annað í þessu atriði, til þess að seðlamagnið fullnægði hinum sívaxandi viðskiftum.

   Sú athugasemd var gerð, að það gæti líka komið fyrir, að seðlabanki gæfi út of lítið af seðlum.

   Þeirri athugasemd svöruðu bankastjórarnir á þessa leið: Hjer mun átt við, er svo stendur á, að seðlar eru óinnleysanlegir. Er það auðvitað mál, að slíkt getur komið fyrir, þar sem altaf verður álitamál, hvað hæfilegt sje í því efni.

   Ef málið er tekið eins og það liggur hjer fyrir, þá kemur »of lítil« seðla-

umferð fram í hækkun gengis íslensku krónunnar. Landsbankinn hefir talið það ótvirræðan vilja Alþingis fram að þessu, að markið sje hækkun ísl. krónunnar í gullgildi hægt og gætilega, eftir því sem fært þykir.

5. G. Ó. álítur, að ákvörðunar- eða meðákvörðunarrjettur um forvexti verði að vera hjá framkvæmdarstjórninni, annars sje ekki um framkvæmdarstjórn að ræða í raun og veru. Enda sje það þannig í öllum þeim seðlabönkum, sem hann þekti til. Í Danmörku og Noregi, þar sem stjórn seðlabankanna er með svipuðum hætti og gert er ráð fyrir í frv., er það framkvæmdarstjórnin, sem ákveður forvexti.

6. Formaður bar fram þá spurningu, sem hefði komið fram í nefndinni, hvað bankastjórnin segði um að láta mat fara fram á eignum bankans áður en hann tæki við seðlaútgáfunni.

   Þessu svaraði G. Ó. þannig, að hann teldi það óþarft, þar sem bankinn hefði þingvalda endurskoðunarmenn, og þess utan bankaeftirlitsmann. M. S. tók fram, að landsstjórnin hefði vald til að rannsaka allan hag bankans, þegar hún vildi.

7. Um gæslustjóra í stað bankaráðs álítur M. S., að komið gæti til mála í stað gæslustjóra að velja t. d. 2 menn úr bankaráðinu til að skoða daglega, hvað fram fer í bankanum.

8. Út af spurningu um það, hvort ekki sje hættulegt að leyfa bankanum að hafa meira af gullforðanum en $^1/_4$ í innieign í erlendum banka, svara bankastjórarnir því, að þetta ákvæði sje aðeins til bráðabirgða.

9. M. S. álítur, að bankinn geti nú keypt gull eftir þörfum, til að fullnægja ákvæðum frumvarpsins.

10. Loks voru bankastjórarnir spurðir um, með hvaða kjörum þeir hugsuðu sjer að »rediskontera« víxla Íslandsbanka, eða annara banka, sem stofnast kynnu.

    Bæði M. S. og G. Ó. tóku það fram, að rediskonteringar alment yrðu með raunverulegri diskonto seðlabanka. Hvort hægt er að hafa hana t. d. $^1/_2$% undir diskontó almennra viðskifta, er undir ástandinu komið. Hitt tóku þeir líka fram, að öðru máli væri að gegna með rediskonteringar fyrir Íslandsbanka á þeim seðlum, sem hann yrði að draga inn samkvæmt lögum frá 1921. Í frv. því, er lá fyrir Alþingi síðastl. ár, var gert ráð fyrir, að Landsbankinn keypti þegar í stað allan gullforða Íslandsbanka. Fengi Íslandsbanki svo með sjerstökum kjörum rjett til reikningsláns og endursölu á víxlum í Landsbankanum, er samtals nemi þeirri upphæð, er í umferð er af seðlum Íslandsbanka, þegar lögin kæmust í framkvæmd, að frádregnu andvirði gullforðans. Helmingurinn átti að vera reikningslán, er greiddust af vextir, er næmu $^2/_3$ af forvöxtum Landsbankans, en viðskiftagjald greiddist eigi. Við endursölu á víxlum greiddust einnig $^2/_3$ af forvöxtum Landsbankans. Lánsupphæð þessi átti árlega að lækka um $^1/_9$ hluta af upprunalegu upphæðinni.

    Fleiri fyrirspurnir voru ekki lagðar fyrir bankastjórana og þeir viku af fundi.

. . . . . .

Ár 1925 þriðjudag 24. mars hjelt nefndin fund á Hlaðbúð kl. 5 e. m. Allir nefndarmenn mættir. Höfðu bankastjórar Íslandsbanka verið kvaddir á fundinn, og mættu þar bankastjórarnir Eggert Claessen og Jens Waage. Nefndin óskaði álits bankastjóranna um það, hvort heppilegra væri að fela Landsbankanum seðlaútgáfuna framvegis, eins og lagt væri til í frv. því, sem stjórnin hefði nú lagt fyrir þingið, eða stofna sjerstaka seðlastofnun. Bankastjórarnir kváðust telja, að þegar á alt væri litið, þá væri heppilegra að fela seðlaútgáfuna sjerstakri stofnun, sem hefði ekki viðskifti við aðra en bankana, auk þess sem hún stjórnaði fasteignalánum eftir settum reglum. Seðlaútgáfan væri eitt hið þýðingarmesta mál fyrir fjármál landsins og atvinnuvegi þess. Of mikil seðlaútgáfa gæti komið gengi íslensku krónunnar niður úr öllu valdi og orsakað allskonar fjárhagslegan voða. Of lítil seðlaútgáfa gæti orsakað það, að atvinnuvegirnir legðust í auðn, bæði vegna vöntunar á starfsfje og óeðlilegrar hækkunar á íslensku krónunni, en hvílíkar afleiðingar slíkt hefði, bæði fyrir ríkið og einstaklinga, þyrfti engra útlistana við. Það hlyti því að vera sameiginlegt áhugamál allra, að reyna að koma á því fyrirkomulagi á stjórn seðlaútgáfunnar, sem hefði í sjer fólgna eins mikla tryggingu og unt væri fyrir því, að henni væri stjórnað eingöngu með það fyrir augum, hvað væri heillavænlegast fyrir landið, ekki aðeins í augnablikinu, heldur einnig til langframa. Væri nú stjórn seðlaútgáfunnar lögð í hendur manna, þar sem stöðugt eru að reka sig á hagsmunir, ekki einungis bankanna sjálfra, heldur einnig hagsmunir viðskiftamannanna, bæði milli viðskiftamanna hvors banka um sig og milli viðskiftamanna annars bankans gagnvart viðskiftamönnum hins, þá hlyti — hversu gott mannval sem væri — ávalt að vera hætt við því, að seðlaútgáfan yrði fyrir áhrifum mála og viðskifta, sem væru henni óviðkomandi og orsökuðu, að í seðlaútgáfunni yrði annað gert en það, sem hefði verið gert, ef að eins hefði verið látið stjórnast af því, sem heill landsins yfir höfuð sagði til um. Þetta gæti auðveldlega orðið án þess að nokkur maður vildi gera annað en hið besta, en skoðanir manna hlytu að litast af daglegum störfum og málefnin sæust þá ósjálfrátt skærast í ljósi viðskiftahagsmunanna. Fyrir þessi sker mætti frekast komast með því að fela stjórn seðlaútgáfunnar mönnum, sem hefðu engra hagsmuna að gæta, er komið gætu í bága við það, sem landinu í heild er fyrir bestu að því er seðlaútgáfuna snertir. Í þessu sambandi var bent á það, að fela mætti fulltrúaráði Landsbankans að hafa ákvörðunarvald um seðlaútgáfuna, en gagnvart því tóku bankastjórarnir það fram, að þetta væri litt mögulegt í því praktiska lífi, því væri bankastjórnin mótfallin ákvörðun fulltrúaráðsins, þá væri ekki hægt að ætlast til þess af henni, að hún stjórnaði þessum málum móti því, sem hún teldi rjett, enda hefði hún úrskurðarvaldið eftir sem áður um það, hver lán skyldi veita og til að meta tryggingarnar fyrir þeim.

Þá vaknaði sú spurning, hvort sjerstök seðlastofnun hlyti ekki að hafa þá galla, að óráðlegt væri að setja hana á stofn. Var vikið að því, hvort sjerstök seðlastofnun mundi geta haft það afl, sem hún yrði að hafa til þess að geta haft slík áhrif á fjármálalífið, sem ætlast yrði til, svo sem um gengi íslensku krónunnar, almenna bankavexti, útlánspólitik bankanna o. s. frv.

Bankastjórarnir álitu ekki, að hjer væri um neinn agnúa að ræða. Að því er fyrst og fremst gengið snerti, þá mundi sjerstök seðlastofnun ekki standa ver að vígi en Landsbankinn. Fyrst og fremst væri hvorki hægt að gera kröfur um það gagnvart seðlastofnuninni nje Landsbankanum, sem engum öðrum banka, að meðtöldum Bank of England, hefir reynst framkvæmanlegt, að ónefndum hinum itrekuðu og árangurslausu tilraunum nágrannaþjóða vorra, Dana og Norðmanna, með stórfeldum lántökum mætti eflaust verjast sveiflum á genginu um nokkurn tíma, en til langframa ráða aðrar ástæður, svo sem verslunarjöfnuðurinn og afkoma atvinnuveganna, og þau kaup á gjaldeyri, sem rjett og nauðsynleg þættu til þess að verjast stundarsveiflum á genginu væru raunverulega alveg jafnt á hættu ríkissjóðs, hvort sem þau væru gerð af seðlastofnun eða Landsbankanum, með því að bankinn væri ríkisins eign, hans tap væri og yrði ríkisins tap, þó hann að *forminu* til yrði hlutabanki, þá bæri ríkissjóður *raunverulega* ábyrgð á honum, því aldrei gæti komið til mála, að ríkissjóður ljeti hann fara um koll. Reynsla undanfarinna ára um afstöðu ríkjanna til slíkra stofnana sýndi þetta og sannaði. Ef Landsbankinn tapaði t. d. varasjóði sínum vegna taps á gengi, þá væri það ríkissjóðsins tap, með því að varasjóðurinn væri nú eign ríkissjóðs, og væntanlega kæmi aldrei til nokkurra mála, að sparisjóðseigendur í Landsbankanum yrðu látnir tapa sparisjóðsinnieignum vegna tapa, sem bankinn yrði fyrir vegna kaupa á gjaldeyri, sem færu fram vegna almenningsheilla, og hvað snerti þá hlið málsins, að útvega þyrfti gull og erlendar innieignir vegna seðlaútgáfunnar og til þess að hafa áhrif á gengið, þá yrði, hvort sem seðlastofnun eða Landsbanki ættu í hlut, að útvega það með lánsfje, því viðskiftalíf landsins gæti ekki komist af með minna fje en nú væri í bönkunum, svo það væri ófær leið að binda núverandi starfsfje Landsbankans í gulli og erlendum gjaldeyri. En þætti þetta samt tiltækilegt, mætti eins vel flytja það úr Landsbankanum til seðlastofnunarinnar, þar sem báðar þessar stofnanir eru eign ríkisins.

Fullkomin áhrif töldu bankastjórarnir seðlastofnunina geta haft á almenna bankavexti, útlánspólitík bankanna, gengisráðstafanir þeirra og annað slíkt, með því að bankarnir ættu alt undir henni um að fá seðla, og í því sambandi um endurkaup á víxlum, svo og um endurkaupskjörin, en það út af fyrir sig gæfi seðlastofnuninni svo mikið vald, að bönkunum væri ómögulegt að komast hjá því að verða við öllum sanngjörnum kröfum seðlastofnunarinnar í þessum efnum. Þeir töldu öll þessi viðskifti milli seðlastofnunarinnar og bankanna einnig vera þess eðlis, að stjórnendur seðlastofnunarinnar hlytu að verða að fylgjast ávalt vel með í öllu, sem gerðist í atvinnulífi landsins, og því engin hætta á því, að þeir hefðu ekki fulla þekking og kunnugleik á öllu þar að lútandi, ekki síður en bankastjórarnir, enda hlyti að verða náin samvinna milli þeirra og stjórnar seðlastofnunarinnar.

Bankastjórarnir lögðu áherslu á það, að erlendis væri seðlabönkum *aðallega* ætlað að hafa einungis viðskifti við aðra banka. Hjer munaði aðeins því, hversu fáir bankarnir eru. *En seðlabankarnir erlendis væru einmitt þesskonar sjerstakar seðlastofnanir, sem hjer væri um að ræða.* Vandkvæði á skifting seðlanna milli bankanna hjer væru ekki meiri nje annars eðlis en eiga

sjer stað milli banka erlendis. Hvað fá þyrfti af seðlum, færi alveg eftir því, hvernig hagar til um viðskilti þeirra á hverjum tíma sem er, og styrki banki t. d. nýtt fyrirtæki, sem seðlastofnunin teldi stuðningsvert, eða eldra fyrirtæki, sem hefir haft viðskifti annarsstaðar, mundi hún að sjálfsögðu láta nauðsynlega aukningu seðla vegna rekstursfjár til slíkra fyrirtækja, en hjer kæmi enn að því, hversu nauðsynlegt það væri, að sú stofnun, sem gæfi út seðlana, hefði þá aðstöðu, að eigi væri hætta á því, að hún ljeti það hafa áhrif á sig, að í einhverjum öðrum viðskiftum tapaði eða græddi hún eða viðskiftamenn hennar vegna seðlaaukningarinnar.

Að því er snertir þá hættu á óhollri og of mikilli seðlaútgáfu, sem gæti stafað af því, að landsstjórnin vildi fá meira lán en góðu hófi gegndi, þá litu bankastjórarnir svo á, að sjerstök seðlastofnun hefði í sjer fólgna aukna tryggingu, þar sem hún gæti ekki sjálf veitt ríkissjóði nein lán, og landsstjórnin þyrfti því bæði að yfirbuga mótstöðu annarshvors bankans og auk þess seðlastofnunina, til þess að hún fengi lán, er bygð væru á aukinni seðlaútgáfu.

Meðal þess, sem gæti haft óholl áhrif á seðlaútgáfuna, gæti verið það, að gefnir væru út meiri seðlar en rjett væri, til þess að græða á seðlaútgáfunni, og álitu bankastjórarnir, að einnig í því efni væri hættan minni, ef seðlaútgáfan væri í höndum seðlastofnunarinnar, þar er hún þyrfti ekkert um það að hugsa að græða fje til þess að borga arð af hlutafje, leggja fje til hliðar fyrir óvissum eða töpuðum skuldum, sem stöfuðu af viðskiftum, er væru sjálfri seðlaútgáfunni óviðkomandi.

Þá álitu bankastjórarnir, að ef komið væri á því fyrirkomulagi, sem stjórnarfrv. gerði ráð fyrir, og seðlaútgáfan fengin í hendur Landsbankanum, þá mundi óbjákvæmilega skerðast mjög fje til reksturs framleiðslufyrirtækja landsins og til verslunarinnar, ekki síst hinnar áhættumiklu verslunar með sjávarafurðir, og væri ekki gott að vita, hverjar afleiðingar það hefði að því er snertir verð afurðanna, sjerstaklega ef verslunin kæmist aftur að verulegu leyti í hendur útlendinga. Álitu bankastjórarnir, að auðsætt væri, bæði af frv. sjálfu og athugasemdum við það, að svo miklar skyldur væru lagðar á Landsbankann um leið og honum einum væri falin seðlaútgáfan, að þeim dyldist eigi, að það hlyti að hafa í för með sjer eigi alllitla takmörkun á lánveitingum Landsbankans. T. d. er honum algerlega bannað að lána ríkissjóði lengri en þriggja mánaða lán, sem eiga að vera uppborguð á áramótum, og sama yrði þá líklega látið gilda um þær opinberar stofnanir, sem landsstjórninni eftir hlutarins eðli væri sjerstaklega umhugað um að útvega lán. Við þetta væri auðvitað ekkert að athuga, ef í annað hús væri að venda hjer innanlands, en svo er ekki. Íslandsbanka væri gersamlega ómögulegt að veita slík lán. Þetta nær auðvitað fyrst og fremst til allra fastra lána. En þeir litu svo á, að Landsbankinn verði ekki að eins að taka fyrir allar veitingar fastra lána, heldur einnig takmarka lánveitingar sínar yfirleitt vegna seðlaútgáfu sinnar, og gilti hið sama um þessar lánveitingar, að Íslandsbanki gæti ekki bætt þeim við sig. Þá fyrst þegar Íslandsbanka hefði tekist að ná inn miklu af fje því, sem hann nú hefir bundið í eldri lánum, eða aukið starfsfje sitt á einn eða annan hátt, væri honum fært að bæta við sig nýjum lánum svo nokkru verulegu munaði, og

ef því sú ætlun þeirra væri rjett, að Landsbankinn verði að kippa að sjer hendinni með lánveitingar, þá væri ekki sjáanlegt, hvaðan fje gæti komið í það skarð. Segja mætti auðvitað, að Íslandsbanka hefði áður verið veitt einkaseðlaútgáfurjettur, en þá hefðu allar ástæður verið aðrar. Nú væri verið að minka og takmarka handbært fje til atvinnuvega og reksturs, en þá kom Íslandsbanki með nýtt og eftir þeirra tíma mælikvarða stórmikið fje inn í landið.

Bankastjórarnir voru spurðir að því, hvort þeir teldu varhugavert að fresta þessu máli til næsta þings. Þeir kváðust álíta, að auðvitað væri æskilegt að koma sem fyrst festu í þessi mál, en þó núverandi bráðabirgðaástand, þar sem gefnir væru út ógulltrygðir seðlar, væri óheppilegt, þá stæði nú svo vel á um viðskifti landsins við útlönd, eftir hina ágætu afkomu síðasta árs, að þetta bráðabirgðafyrirkomulag mundi ekki — svo fyrirsjáanlegt væri — geta skaðað viðskiftin út á við þangað til málið gæti orðið útkljáð á næsta þingi, og að því er snertir innanlandsviðskifti gætu þeir ekki sjeð, að frestun til næsta þings gæti skaðað. Var sjerstaklega um það talað, hvort frestun gæti haft óheppileg áhrif á gengi islensku krónunnar síðari hluta yfirstandandi árs, vegna þess að hvorugur bankanna teldi sig bera ábyrgð á því að forða óheilbrigðum og skaðlegum gengissveiflum, en ef frv. stjórnarinnar gengi fram nú, þá yrði Landsbankinn að taka á sig ábyrgðina í þessum efnum.

Um þetta sögðu bankastjórarnir, að svo framarlega sem gengisnefndin og bankarnir færu líkt með gengismálið nú á þessu ári sem síðastliðið ár, þá væri ekkert að óttast í þessu efni. Bjuggust þeir við, að engin ástæða væri til þess að efast um það, að bankarnir vildu nú þetta ár taka á sig svipaða áhættu í gengisversluninni sem síðastliðið ár, þeir vissu ekki til þess, að nein stefnubreyting væri orðin eða stæði fyrir dyrum í því efni, og álitu því ekki að hjer væri nein hætta á ferðum. Auk þess vísuðu þeir til þess, sem þeir hefðu áður sagt viðvíkjandi því, að sú stofnun, sem gæfi út seðlana, gæti hvort sem væri svo lítið ráðið við gengið með peningaafli, svo hvort sem Landsbankinn eða seðlastofnunin tæki við seðlaútgáfunni nú þegar, þá hlyti gengið á komandi sumri og hausti *aðallega* að vera komið undir framleiðslunni og verði afurðanna í sambandi við innflutning og alla fjárhagslega aðstöðu hjer á landi.

Fleira ekki tekið fyrir. Fundi slitið kl. 7[15].

Sig. Eggerz.

Ingvar Pálmason.